

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

Οι εξαιρετικοί καιροί απαιτούν εξαιρετικές απαντήσεις

Έκθεση αναφοράς για τις επιπτώσεις της πανδημίας και των μέτρων για την αντιμετώπισή της στα δικαιώματα του ανθρώπου και συστάσεις προς την Πολιτεία

Μάιος 2021

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας και ο Εθνικός Θεσμός σε θέματα προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Έχει συσταθεί με βάση τους κανόνες των Ηνωμένων Εθνών, τις «Αρχές των Παρισίων και διέπεται από τον Ν 4780/2021. Σε αυτήν μετέχουν πρόσωπα οριζόμενα από σαράντα δύο φορείς (ανεξάρτητες Αρχές, πανεπιστημιακές σχολές νομικών και πολιτικών επιστημών, συνδικαλιστικές οργανώσεις, ΜΚΟ, πολιτικά κόμματα και υπουργεία).

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
I. Ο ιός δεν κάνει διακρίσεις, αλλά κάνουν οι επιπτώσεις του	10
A. Οι δυσανάλογες επιπτώσεις της πανδημίας στις ευάλωτες ομάδες	11
<i>Πληθυσμοί Ρομά</i>	11
<i>Πρόσφυγες, μετανάστες, αιτούντες άσυλο και ασυνόδευτα ανήλικα</i>	14
<i>Κρατούμενοι</i>	17
<i>Άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις</i>	19
<i>ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα</i>	22
B. Η δίκαιη, οικονομικά προσιτή, έγκαιρη και καθολική πρόσβαση σε εμβόλιο κατά της νόσου COVID-19 ως ανθρωπινό δικαίωμα.....	28
<i>Ανάγκη κατά προτεραιότητα εμβολιασμού ευάλωτων ομάδων</i>	30
<i>Υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού για λόγους δημόσιας υγείας</i>	32
<i>Διαφύλαξη προσωπικών δεδομένων</i>	33
II. Ο ιός μας απειλεί, όχι ο άνθρωπος	34
A. Πρόσβαση στη δικαιοσύνη τον καιρό της πανδημίας.....	36
B. Αστυνόμευση τον καιρό της πανδημίας	42
III. Όταν ανακάμψουμε πρέπει να γίνουμε καλύτεροι από πριν	49
A. Δικαίωμα στην πρόσβαση στην υγεία	50
B. Δικαίωμα στην εκπαίδευση	54
Γ. Δικαίωμα στην εργασία.....	60

Περίληψη

Η πανδημία προκάλεσε μια πρωτόγνωρη υγειονομική, οικονομική, κοινωνική και ανθρωπιστική κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο, επιδεινώνοντας τις ήδη υπάρχουσες συστημικές ανισότητες, τις διακρίσεις και την περιθωριοποίηση και πλήττοντας δυσανάλογα τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Η νόσος COVID-19 δημιουργεί ένα φαύλο κύκλο, όπου τα υψηλά επίπεδα ανισοτήτων και διακρίσεων τροφοδοτούν τη διάδοση του ιού, η οποία με τη σειρά της διαιωνίζει και επιτείνει τις ήδη υπάρχουσες σημαντικές ανισότητες, σε βάρος εκείνων των ομάδων που πλήττονται περισσότερο.

Ενόψει της άνευ προηγουμένου αυτής κρίσης, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ο Εθνικός Θεσμός για την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Ελλάδα, σε όλη τη διάρκεια της πανδημίας, συνεδριάζει – και συνεχίζει να συνεδριάζει – διαδικτυακά με μεγάλη συχνότητα, με τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων φορέων, ώστε να αντιμετωπίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις νέες προκλήσεις, να αξιολογήσει τον αντίκτυπο των περιοριστικών μέτρων πολιτικής στα δικαιώματα του ανθρώπου και τις δημοκρατικές αξίες, να παρέχει στην ελληνική Κυβέρνηση τις κατάλληλες συμβουλές σχετικά με την προστασία του πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και παράλληλα να ενημερώνει την κοινή γνώμη για τα δικαιώματά της και τους σχετικούς κινδύνους παραβίασής τους εξαιτίας της πανδημίας.

Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ αισθάνεται την ανάγκη να αναγνωρίσει ότι η πανδημία, παράλληλα με τις προκλήσεις με τις οποίες έφερε αντιμέτωπη την κοινωνία, δημιούργησε ένα πολύ σημαντικό παράθυρο ευκαιρίας για την επιτάχυνση της διαδικασίας ψηφιοποίησης του Κράτους, το οποίο η Χώρα μας εκμεταλλεύτηκε στο μέγιστο δυνατό. Όπως παρατηρεί ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών που αξιοποίησαν παραδειγματικά τη χρήση ψηφιακών μέσων στις προσπάθειες για τον περιορισμό της εξάπλωσης του κορωνοϊού, καθώς προχώρησε άμεσα στην εφαρμογή ψηφιακών μέσων, προκειμένου να περιοριστεί ο κίνδυνος μετάδοσης του ιού.

Ξεκινώντας από την παραδοχή ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου θέτουν τον άνθρωπο στο επίκεντρο, η ΕΕΔΑ επιμένει ότι η αποτελεσματικότερη απάντηση στην πανδημία δεν μπορεί παρά να βασίζεται στα δικαιώματα του ανθρώπου. Με γνώμονα την παραδοχή αυτή, ο απώτερος στόχος της παρούσας Έκθεσης Αναφοράς της ΕΕΔΑ είναι να διασφαλίσει την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των μέτρων που λαμβάνει η Πολιτεία για την αντιμετώπιση της κρίσης που έφερε η νόσος COVID-19. Υπό το πρίσμα αυτό, η παρούσα Έκθεση διαρθρώνεται γύρω από 3 βασικά μηνύματα που πρέπει να εμπεδωθούν προκειμένου η απάντηση στην πανδημία να είναι αποτελεσματική: ο ιός δεν κάνει διακρίσεις (I), ο ιός μας απειλεί, όχι ο άνθρωπος (II) και όταν ανακάμψουμε πρέπει να γίνουμε καλύτεροι από πριν (III).

Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ μέσα από τα τρία αυτά βασικά μηνύματα-αρχές, καταλήγει σε συγκεκριμένες συστάσεις-προτάσεις:

Με αφετηρία τη διαπίστωση ότι εάν ο ιός επιμένει σε μία κοινότητα παραμένει απειλή για ολόκληρο τον πληθυσμό και, επομένως, οι πρακτικές που εισάγουν διακρίσεις θέτουν σε κίνδυνο το σύνολο της κοινωνίας, η ΕΕΔΑ εστιάζει στην ανάγκη αντιμετώπισης των δυσανάλογων επιπτώσεων της πανδημίας και των μέτρων που λήφθηκαν στις ευάλωτες ομάδες, μεταξύ των οποίων οι Ρομά, οι πρόσφυγες, οι αιτούντες άσυλο και οι μετανάστες, οι κρατούμενοι, τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις και τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα.

Υπό το πρίσμα της απαγόρευσης των διακρίσεων, επισημαίνει την ανάγκη συνέχισης και ενίσχυσης των προσπαθειών για δίκαιη, οικονομικά προσιτή, έγκαιρη και καθολική πρόσβαση σε εμβόλιο κατά της νόσου COVID-19, τεκμηριώνοντας ότι η οικονομικά προσιτή

και χωρίς διακρίσεις πρόσβαση στο εμβόλιο συνιστά ανθρώπινο δικαίωμα. Κάτι το οποίο απορρέει από το σύνολο των διεθνών δεσμεύσεων της Χώρας, και ιδίως του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, ως υποχρέωση των Κρατών μερών να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, στο μέγιστο των διαθέσιμων πόρων τους, προκειμένου να εγγυηθούν τη δίκαιη, οικονομικά προσιτή, έγκαιρη και καθολική πρόσβαση στο εμβόλιο, σε όλα τα άτομα, χωρίς καμία διάκριση.

Αναγνωρίζοντας ότι το εγχείρημα της Πολιτείας να εμβολιάσει τον πληθυσμό κατά της νόσου COVID-19 αποτελεί μια εξαιρετικά δύσκολη άσκηση, στην οποία οι αρμόδιες εθνικές Αρχές αντεπεξέρχονται με ευθύνη και αποτελεσματικότητα, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι η αναγκαία σε πολλές περιπτώσεις προτεραιοποίηση συγκεκριμένων ομάδων πληθυσμού οφείλει να γίνεται με αντικειμενικά, κατάλληλα και διαφανή κριτήρια, τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη την ευαλωτότητα των ομάδων αυτών και θα είναι σύμφωνα με τα πρότυπα και τους κανόνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ τονίζει την ανάγκη να προωθηθεί ο εμβολιασμός των ομάδων εκείνων του πληθυσμού που είναι πιο εκτεθειμένες και ευάλωτες στον ιό λόγω των υγειονομικών συνθηκών κάτω από τις οποίες διαβιούν, όπως είναι για παράδειγμα οι κρατούμενοι, οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες ή οι μετανάστες που βρίσκονται σε μη ασφαλείς υγειονομικές συνθήκες.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να επισημάνει ότι η νομοθετικά προβλεφθείσα δυνατότητα υποχρεωτικού εμβολιασμού κατά της νόσου COVID-19, με σκοπό την αποτροπή της διάδοσης της νόσου και την προστασία της δημόσιας υγείας, είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και τονίζει την ανάγκη διασφάλισης από την Πολιτεία των αναγκών εχέγγυων για την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών γενικότερα και ιδίως του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων των ληπτών/τριών υπηρεσιών υγείας που θα κληθούν να εμβολιαστούν.

Η ΕΕΔΑ επιβεβαιώνει ότι η πανδημία έχει επηρεάσει καθοριστικά τη λειτουργία του συστήματος απονομής δικαιοσύνης σε σημαντικές του εκφάνσεις και σε πολλά επίπεδα, με πολύπλευρες συνέπειες που δεν αφορούν μόνο στα δικαστήρια, αλλά σε όλο το φάσμα της λειτουργίας της δικαιοσύνης. Κυρίως επανέρχεται στην επείγουσα ανάγκη αντιμετώπισης του συστημικού και χρόνιου προβλήματος της καθυστέρησης στην απονομή της δικαιοσύνης, που έχει επισύρει σωρεία καταδικών της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ και παραπέμπουμε σε συγκεκριμένες προτάσεις. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι η ψηφιοποίηση της Δικαιοσύνης είναι ένα μεγάλο στοίχημα για τη Χώρα μας, χαιρετίζει τις πρωτοβουλίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης, σε συνεργασία με το Υπουργείο Ψηφιακής Πολιτικής, για την υλοποίηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη και ενθαρρύνει την αύξηση της χρήσης ψηφιακών εργαλείων σε όλα τα στάδια των δικαστικών διαδικασιών.

Με αφετηρία της την αναγνώριση του ρόλου των Αρχών επιβολής του νόμου ως ζωτικής σημασίας για την προστασία της ζωής και της υγείας των πολιτών, η ΕΕΔΑ δέχεται, σε ένα βαθμό, ότι είναι πιθανό σε πολλές περιπτώσεις να είναι αναγκαία η χορήγηση στην Αστυνομία εκτεταμένων εξουσιών για τον έλεγχο της τήρησης των έκτακτων μέτρων. Ο σοβαρός, δε, αντίκτυπος της πανδημίας στη ζωή των ανθρώπων εντείνει την ανάγκη αυτή. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι η Ελληνική Αστυνομία, στην οποία έχει ανατεθεί η επιτήρηση της εφαρμογής αυστηρών περιοριστικών μέτρων, βρίσκεται από την αρχή στην πρώτη γραμμή για την αντιμετώπιση της πανδημίας και κατανοεί τον επαυξημένο ρόλο της σε σχέση με τη διαχείριση του υγειονομικού κινδύνου.

Ωστόσο, σε συνέχεια και των καταγγελιών για χρήση αναιτιολόγητης βίας, η ΕΕΔΑ επισημαίνει με έμφαση ότι η πανδημία δεν απαλλάσσει την Αστυνομία από την υποχρέωσή

της να χρησιμοποιεί τις διευρυμένες σήμερα εξουσίες της κατά τρόπο απόλυτα συμβατό με τη αποστολή της, που δεν είναι άλλη από το να υπηρετεί και να προστατεύει τον πολίτη, με σεβασμό στις θεμελιώδεις ελευθερίες και τα δικαιώματά του. Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει, στο σημείο αυτό, ότι, όπως έχει αποδειχτεί πλέον, ένα χρόνο μετά το ξέσπασμα της πανδημίας, η καταχρηστική αστυνόμευση και η υπερβολική εξάρτηση από αυστηρά μέτρα καταστολής όχι μόνο οδήγησαν σε σοβαρές παραβιάσεις, αλλά υπονόμισαν στην πραγματικότητα κάθε προσπάθεια καταπολέμησης του ιού. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει η ΕΕΔΑ στη σημασία της σωστής, αρχικής και περιοδικής, εκπαίδευσης και επανεκπαίδευσης των οργάνων των σωμάτων ασφαλείας στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χαιρετίζοντας με την ευκαιρία αυτή την εξαγγελία του Πρωθυπουργού για συνολική αναβάθμιση των αστυνομικών σπουδών.

Η ΕΕΔΑ κλείνει την Έκθεσή της με αναφορά – όχι τυχαία – στην αναγκαία «επένδυση» στα κοινωνικά δικαιώματα, επιδιώκοντας να περάσει το μήνυμα της επιστροφής στην «κανονικότητα», κατά τη μετα-πανδημική εποχή, σε μια επόμενη μέρα όπου πράγματι θα γίνουμε καλύτεροι. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ, ξεκινώντας από την οικονομική και κοινωνική κρίση στην οποία οδήγησε η πανδημία, εκφράζει την ισχυρή πεποίθηση ότι η ύπαρξη μιας κρίσης δεν θα πρέπει να έχει ως συνέπεια τη μείωση – ή πολύ περισσότερο την κατάργηση – της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων. Και επιμένει στην ανάγκη αποτελεσματικής δράσης όχι μόνο για το μετριασμό των δυσμενών επιπτώσεων των μέτρων που λήφθηκαν στα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία έχουν υποτιμηθεί σχεδόν στο σύνολό τους, αλλά κυρίως για τη μετα-πανδημική κοινωνική και οικονομική ανάκαμψη.

Επιχειρώντας μια συνοπτική αποτύπωση των σημαντικότερων προκλήσεων που αντιμετώπισε και συνεχίζει να αντιμετωπίζει το δημόσιο σύστημα υγείας στη Χώρα μας τον καιρό της πανδημίας, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η πανδημία τελικά ανέδειξε και επέτεινε αδυναμίες και ελλείψεις στον τομέα της υγείας που ήταν χρόνιες και συστημικές και χρήζουν ολοκληρωμένης επιστημονικής προσέγγισης με επίκεντρο τον πολίτη και σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου. Παράλληλα, βέβαια, η ΕΕΔΑ οφείλει να αναγνωρίσει ότι, κατά το πρώτο εξάμηνο από το ξέσπασμα της πανδημίας, η Χώρα διαχειρίστηκε αποτελεσματικά την κρίση, σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές Χώρες, αποφεύγοντας την ανεξέλεγκτη διασπορά του ιού στο γενικό πληθυσμό.

Με αφετηρία το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση – όλων των παιδιών – είναι καθεαυτό θεμελιώδες και καταλυτικό για την υλοποίηση των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών, καθώς και των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και ότι η μη πραγμάτωσή του καθιστά την πρόσβαση σε άλλα δικαιώματα θεωρητική και το άτομο ευάλωτο σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η ΕΕΔΑ επισύρει την προσοχή των αρμόδιων Αρχών στην επιτακτική ανάγκη διασφάλισης της πλήρους εφαρμογής του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Σε περιόδους κρίσης, δε, όπως η πρωτόγνωρη υγειονομική κρίση της πανδημίας που διανύουμε, η προστασία του δικαιώματος στην εκπαίδευση γίνεται ακόμα πιο επιτακτική, ενόψει της ανάγκης καλλιέργειας πολιτών ικανών να συμμετέχουν ενεργά στο κοινωνικό γίνεσθαι για την υπεράσπιση και την ενδυνάμωση της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και μιας κουλτούρας σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα, αποφεύγοντας τις παγίδες της ριζοσπαστικοποίησης που οδηγούν σε βία και εξτρεμισμό.

Η ΕΕΔΑ υπογραμμίζει ότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες με την πιο μακρά και αδιάλειπτη περίοδο αναστολής της λειτουργίας των σχολείων, σε συνδυασμό με υποχρεωτική τηλεεκπαίδευση, δίνοντας έμφαση στις δυσμενείς συνέπειες στην εκπαίδευση

και την ευημερία των παιδιών, και ιδίως των πιο ευάλωτων παιδιών που δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται σε προηγούμενες ομόφωνες Αποφάσεις και Συστάσεις της για να επισημάνει ότι ο σωρευτικός αντίκτυπος των μέτρων λιτότητας στην απόλαυση των εργασιακών δικαιωμάτων, στον οποίο ήρθε να προστεθεί και ο σωρευτικός αντίκτυπος των περιοριστικών μέτρων που λήφθηκαν και λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης δεν αποτιμήθηκαν ποτέ.

Βέβαια, αν και δέχεται ότι η έκταση και το βάθος των επιπτώσεων της πανδημικής κρίσης στις εργασιακές σχέσεις και εν γένει στη λειτουργία της οικονομίας ακόμα δεν μπορούν να αποτιμηθούν με ακρίβεια, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει στις ελληνικές αρμόδιες Αρχές ότι επιχείρησαν να αναζητήσουν τρόπους διαχείρισής τους, με στόχο την κατά το δυνατό διασφάλιση της εργασιακής απασχόλησης κάτω από τις έκτακτες συνθήκες της πανδημίας. Η ένταξη των εργαζόμενων σε καθεστώς αναστολής σύμβασης εργασίας με παράλληλη χορήγηση σε αυτούς αποζημίωσης ειδικού σκοπού και ταυτόχρονη απαγόρευση των απολύσεων σε όσες επιχειρήσεις εντάχθηκαν στο καθεστώς αυτό ήταν ένα από τα βασικότερα μέτρα προστασίας της εργασίας στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης. Παράλληλα, ένα επιπρόσθετο μέτρο που εφαρμόστηκε και εξακολουθεί να εφαρμόζεται για την προστασία του δικαιώματος της εργασίας κατά την πανδημία είναι η τηλεργασία, η οποία αποτέλεσε κανόνα για εκατομμύρια εργαζόμενους σε όλο τον κόσμο και θεωρήθηκε μονόδρομος για τη διατήρηση της λειτουργίας πλήθους επιχειρήσεων εξασφαλίζοντας, αφενός, την προστασία της υγείας των εργαζόμενων, αφετέρου, τη βιωσιμότητα της ίδιας της επιχείρησης.

Ωστόσο, στο σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας να υπενθυμίσει ότι παρά τον προσωρινό και έκτακτο χαρακτήρα του μέτρου της τηλεργασίας, η επί σχεδόν ένα και πλέον έτος αξιοποίησή της ως έναν από τους βασικούς τρόπους παροχής εργασίας, ανέδειξε, αφενός, τη μη πρόωθηση από την Πολιτεία στο περιεχόμενο των έκτακτων μέτρων του ήδη ισχύοντος προστατευτικού νομοθετικού πλαισίου για την τηλεργασία, αφετέρου, την αύξηση σοβαρών καταχρήσεων εξαιτίας της επιβαλλόμενης διαθεσιμότητας των τηλεργαζόμενων ως προς κρίσιμους όρους εργασίας. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι η πανδημία επιδείνωσε το ήδη υπάρχον σοβαρό πρόβλημα της ανεργίας στη Χώρα. Με εντονότερες επιπτώσεις ιδίως στις νεότερες ηλικίες και τις γυναίκες. Ενώ, κλείνοντας επισημαίνει μια ακόμη παράμετρο αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας στο δικαίωμα στην εργασία, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στους αλλοδαπούς εργαζόμενους, οι οποίοι συχνά υπερεκπροσωπούνται σε τομείς που επλήγησαν μάλιστα περισσότερο από την κρίση.

Έκθεση αναφοράς για τις επιπτώσεις της πανδημίας και των μέτρων για την αντιμετώπισή της στα δικαιώματα του ανθρώπου και συστάσεις προς την Πολιτεία.
Οι εξαιρετικοί καιροί απαιτούν εξαιρετικές απαντήσεις*

Η πανδημία προκάλεσε μια πρωτόγνωρη υγειονομική, οικονομική, κοινωνική και ανθρωπιστική κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο¹, επιδεινώνοντας τις ήδη υπάρχουσες συστημικές ανισότητες, τις διακρίσεις και την περιθωριοποίηση και πλήττοντας δυσανάλογα τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Πάνω από ένα χρόνο μετά την κήρυξη της πανδημίας από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ)², είναι ασφαλές να δεχτούμε ότι η νόσος COVID-19 δημιουργεί ένα φαύλο κύκλο³, όπου τα υψηλά επίπεδα ανισοτήτων και διακρίσεων τροφοδοτούν τη διάδοση του ιού, η οποία με τη σειρά της διαιωνίζει και επιτείνει τις ήδη υπάρχουσες σημαντικές ανισότητες, σε βάρος εκείνων των ομάδων που πλήττονται περισσότερο. Με άλλα λόγια, η πανδημία υπονομεύει τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ αντίστροφα τα συστημικά ελλείμματα στην προστασία και την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου επιτείνουν τις αρνητικές επιπτώσεις της πανδημίας⁴.

Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται ακόμη περισσότερο από τα ευρήματα του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για το 2020, τα οποία επιβεβαιώνουν ότι «ο παράγοντας της πανδημίας του COVID-19 ήρθε να ανατρέψει πολυεπίπεδα την αντίληψη της καθημερινότητας των κοινωνιών», [...] αναδεικνύοντας ταυτόχρονα «τις ελλειπείς πολιτικές σε επίπεδο διασφάλισης ίσης πρόσβασης σε πλαίσια κοινωνικής προστασίας» και αποτελώντας την αφορμή «για την αύξηση των διακρίσεων και του θεσμικού ρατσισμού σε βάρος όλων των στοχοποιούμενων ομάδων»⁵. Πράγματι, το Δίκτυο, κατά το 2020, κατέγραψε περιστατικά που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την πανδημία, η οποία σε συνδυασμό με τα περιοριστικά μέτρα που λήφθηκαν φαίνεται να διαμορφώνουν ένα νέο πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν, σε μια νέα διάσταση, οι εκφάνσεις του ρατσισμού⁶. Σύμφωνα με την πρόσφατα δημοσιευθείσα [Έκθεση του Δικτύου](#), κατά τη διάρκεια της πανδημίας, «οι διακρίσεις σε βάρος συγκεκριμένων στοχοποιούμενων ομάδων αναφορικά με την πρόσβασή τους σε υπηρεσίες εντατικοποιούνται», ενώ παράλληλα «η έκφραση παρενοχλητικών συμπεριφορών, αυθαιρεσίας αλλά και βίας, με ρατσιστικό κίνητρο από

---

* Η παρούσα Έκθεση υιοθετήθηκε από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ στις 19 Μαΐου 2021. Εισηγήτριες: Έλλη Βαρχαλαμά, Β' Αντιπρόεδρος της ΕΕΔΑ (Μέλος ορισθέν από τη ΓΣΕΕ) και Δρ. Ρ. Φράγκου, Συντονίστρια/Επιστημονική Συνεργάτιδα της ΕΕΔΑ. Λήφθηκαν υπόψη οι γραπτές παρατηρήσεις των Η. Γιαννόπουλου, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από την ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, Α. Κωνσταντίνου, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από το ΕΣΠ, Γ. Λυμβαίου, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από την ΕΣΑμεΑ και Α. Τρίμμη, Μέλους της ΕΕΔΑ ορισθέντος από τις Οικογένειες Ουράνιο Τόξο. Στην έρευνα για την τεκμηρίωση της Έκθεσης σημαντική ήταν η συμβολή της Μ. Κανελλοπούλου, Νομικού/Ασκούμενης στην ΕΕΔΑ.

¹ Μέχρι σήμερα η νόσος COVID-19 μετρά 169.691.118 κρούσματα παγκοσμίως και 3.526.708 θανάτους. Στην Ελλάδα, τα κρούσματα ανέρχονται σε 396.970 και οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές σε 11.955. Βλ. σχετικά [Worldometer](#) και [Ημερήσια επισκόπηση](#).

² WHO Director-General's [opening remarks](#) at the media briefing on COVID-19, 11 Μαρτίου 2020.

³ UNSDG, [COVID-19 and Human Rights. We are all in this together](#), April 2020, σελ. 10.

⁴ Σύμφωνα με το μήνυμα του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, António Guterres, με αφορμή την παγκόσμια ημέρα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η πανδημία έχει ενισχύει δύο θεμελιώδεις αλήθειες για τα δικαιώματα του ανθρώπου: η πρώτη αφορά στο φαύλο αυτό κύκλο της αλληλεπίδρασης μεταξύ πανδημίας και συστημικών ελλειμμάτων στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Βλ. έτσι [Message by UN Secretary-General António Guterres: Human rights must be 'front and centre' of COVID-19 response](#), 10 Δεκεμβρίου 2020.

⁵ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 5-6.

⁶ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 5-6.

εκπροσώπους της αστυνομίας, κατά τη διάρκεια ελέγχων των μέτρων περιορισμού της κυκλοφορίας, επηρεάζει όλες τις στοχοποιούμενες ομάδες»⁷.

Ενόψει της άνευ προηγουμένου αυτής κρίσης, η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), ο Εθνικός Θεσμός για την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην Ελλάδα, σε όλη τη διάρκεια της πανδημίας, συνεδριάζει – και συνεχίζει να συνεδριάζει – διαδικτυακά με μεγάλη συχνότητα⁸, με τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων φορέων, ώστε να αντιμετωπίσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τις νέες προκλήσεις, να αξιολογήσει τον αντίκτυπο των περιοριστικών μέτρων πολιτικής στα δικαιώματα του ανθρώπου και τις δημοκρατικές αξίες, να παρέχει στην ελληνική Κυβέρνηση τις κατάλληλες συμβουλές σχετικά με την προστασία του πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και παράλληλα να ενημερώνει την κοινή γνώμη για τα δικαιώματά της και τους σχετικούς κινδύνους παραβίασής τους εξαιτίας της πανδημίας. Προς το σκοπό μάλιστα αυτό, το Μάιο του 2020, δημοσίευσε σχετική Έκθεση για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης του COVID-19, η οποία συνοδευόταν από συστάσεις προς την Πολιτεία, με έμφαση ιδίως στις επιπτώσεις των περιοριστικών μέτρων που λαμβάνει η Κυβέρνηση για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού στα δικαιώματα των ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των προσφύγων, των ασυνόδευτων ανηλίκων, των Ρομά, των γυναικών και των παιδιών-θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας, των κρατούμενων και των ατόμων με αναπηρία⁹.

Ένα χρόνο μετά, αξιοποιώντας την εμπειρία της από την πρώτη αυτή φάση της πανδημίας, η ΕΕΔΑ έρχεται με την παρούσα Έκθεση να επανααξιολογήσει τον αντίκτυπο της πανδημίας και των περιοριστικών μέτρων που έλαβε η Κυβέρνηση, αφενός, σε συγκεκριμένα δικαιώματα του ανθρώπου, αφετέρου, σε συγκεκριμένες ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, προκειμένου να συμβάλει στη διαμόρφωση της απάντησης της Πολιτείας στις προκλήσεις που εγείρει η πανδημία του νέου κορωνοϊού, προτάσσοντας, ωστόσο, πάντα, την ανάγκη για σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και επαναλαμβάνοντας ότι τώρα, περισσότερο από ποτέ, η Πολιτεία οφείλει να ενεργεί με γνώμονα τα δικαιώματα του ανθρώπου και να λαμβάνει θετικά μέτρα για την αντιμετώπιση της διαρκώς εντεινόμενης ανισότητας και των καταχρηστικών πρακτικών κατά των πιο ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού.

Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ αισθάνεται την ανάγκη να αναγνωρίσει ότι η πανδημία, παράλληλα με τις προκλήσεις με τις οποίες έφερε αντιμέτωπη την κοινωνία, δημιούργησε ένα πολύ σημαντικό παράθυρο ευκαιρίας για την επιτάχυνση της διαδικασίας ψηφιοποίησης του Κράτους, το οποίο η Χώρα μας εκμεταλλεύτηκε στο μέγιστο δυνατό. Όπως παρατηρεί ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών που αξιοποίησαν παραδειγματικά τη χρήση ψηφιακών μέσων στις προσπάθειες για τον περιορισμό της εξάπλωσης του κορωνοϊού, καθώς προχώρησε άμεσα στην εφαρμογή ψηφιακών μέσων, προκειμένου να περιοριστεί ο κίνδυνος μετάδοσης του ιού¹⁰. Η διασφάλιση πρόσβασης του πληθυσμού και των επιχειρήσεων σε ζωτικής σημασίας κρατικές υπηρεσίες και η παροχή εξυπηρέτησης από απόσταση, με ασφάλεια, μηδενικό

⁷ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 6.

⁸ Από τις 11 Μαρτίου 2020 έως και την ημερομηνία δημοσίευσης της παρούσας Έκθεσης, η ΕΕΔΑ συνήλθε 16 συνολικά φορές σε Ολομέλεια και 3 φορές σε Τμήμα, προκειμένου να φιλοξενήσει σχετική ακρόαση φορέων.

⁹ ΕΕΔΑ, [Έκθεση](#) για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020.

¹⁰ OECD, [Economic Surveys Greece](#), Overview, July 2020, σελ. 10.

κόστος και χωρίς περιττή γραφειοκρατία, είναι ασφαλές να πούμε ότι σηματοδοτούν μια πραγματική ψηφιακή επανάσταση, η οποία βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη και μας φέρνουν πιο κοντά στην ψηφιακή ολοκλήρωση, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη διευκόλυνση της καθημερινότητας του πολίτη και τη βελτίωση της σχέσης του με το Δημόσιο.

Ξεκινώντας από την παραδοχή ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου θέτουν τον άνθρωπο στο επίκεντρο, η υιοθέτηση μιας όσο το δυνατόν περισσότερο φιλικής προς τα δικαιώματα του ανθρώπου προσέγγισης είναι δεδομένο ότι θα έχει καλύτερα αποτελέσματα στην αντιμετώπιση της πανδημίας¹¹. Μια αποτελεσματική απάντηση στην πανδημία δεν μπορεί παρά να βασίζεται στα δικαιώματα του ανθρώπου¹². Με γνώμονα την παραδοχή αυτή, ο απώτερος στόχος της παρούσας Έκθεσης Αναφοράς της ΕΕΔΑ είναι να διασφαλίσει την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των μέτρων που λαμβάνει η Πολιτεία για την αντιμετώπιση της κρίσης που έφερε η νόσος COVID-19, μεριμνώντας ταυτόχρονα ότι αυτό δεν θα γίνει εις βάρος των πιο ευάλωτων.

Υπό το πρίσμα αυτό, η παρούσα Έκθεση διαρθρώνεται γύρω από 3 βασικά μηνύματα που πρέπει να εμπεδωθούν προκειμένου η απάντηση στην πανδημία να είναι αποτελεσματική¹³: ο ιός δεν κάνει διακρίσεις (I), ο ιός μας απειλεί, όχι ο άνθρωπος (II) και όταν ανακάμψουμε πρέπει να γίνουμε καλύτεροι από πριν (III).

I. Ο ιός δεν κάνει διακρίσεις, αλλά κάνουν οι επιπτώσεις του

Το ξέσπασμα της πανδημίας και ιδίως ο αρνητικός αντίκτυπος που είχαν τόσο η ίδια η πανδημία, όσο και τα μέτρα που λήφθηκαν για την αντιμετώπισή της σε πολλές ευάλωτες κοινωνικές ομάδες έχουν αυξήσει την ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά την προέλευση και τις συνέπειες των συστημικών ανισοτήτων, που επιδρούν στην καθημερινότητα πολλών ανθρώπων, επηρεάζοντας την πρόσβασή τους στην υγεία, την εκπαίδευση και την απασχόληση. Η πανδημία έφερε αντιμέτωπη την κοινωνία με το «συστημικό ρατσισμό και τις ανισότητες που έχουν διεισδύσει στην καθημερινή ζωή των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων»¹⁴, αναδεικνύοντας ότι αυτοί που πλήττονται περισσότερο και στον καιρό της πανδημίας είναι αυτοί που πάντα πλήττονταν. Λαμβάνοντας υπόψη ότι εάν ο ιός επιμένει σε μία κοινότητα παραμένει απειλή για ολόκληρο τον πληθυσμό και, επομένως, οι πρακτικές που εισάγουν διακρίσεις θέτουν σε κίνδυνο το σύνολο της κοινωνίας, η ΕΕΔΑ επανέρχεται σήμερα επικαιροποιώντας τις συστάσεις που είχε συμπεριλάβει στη σχετική Έκθεση του Μαΐου του 2020 και διατυπώνοντας και μια σειρά από νέες συστάσεις, με έμφαση ιδίως στις δυσανάλογες επιπτώσεις της πανδημίας στις ευάλωτες ομάδες (Α) και τη δίκαιη, οικονομικά προσιτή, έγκαιρη και καθολική πρόσβαση σε εμβόλιο κατά της νόσου COVID-19 ως ανθρώπινο δικαίωμα (Β).

¹¹ UNSDG, [COVID-19 and Human Rights. We are all in this together](#), April 2020, σελ. 2-3.

¹² Η δεύτερη θεμελιώδης αλήθεια που αναδείχτηκε με την πανδημία, σύμφωνα με το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, António Guterres, είναι ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι παγκόσμια και μας προστατεύουν όλους και όλες. Μια αποτελεσματική απάντηση στην πανδημία πρέπει να βασίζεται στην αλληλεγγύη και τη συνεργασία. Βλ. έτσι [Message by UN Secretary-General António Guterres: Human rights must be 'front and centre' of COVID-19 response](#), 10 Δεκεμβρίου 2020.

¹³ Κατά το υπόδειγμα των έξι κατευθυντήριων αρχών του ΟΗΕ. Βλ. σχετικά UNSDG, [COVID-19 and Human Rights. We are all in this together](#), April 2020.

¹⁴ ECRI, [Statement of the European Commission Against Racism and Intolerance \(ECRI\) on Racist Police Abuse, Including Racial Profiling, and Systemic Racism](#), Adopted by ECRI at its 82nd plenary meeting (30 June – 2 July 2020).

A. Οι δυσανάλογες επιπτώσεις της πανδημίας στις ευάλωτες ομάδες

Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι συνέπειες της πανδημίας COVID-19 έχουν επιδεινώσει τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες σε παγκόσμιο επίπεδο και απειλούν την κοινωνική συνοχή¹⁵, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι η πανδημία έχει πλήξει τον ίδιο τον πυρήνα των κοινοτήτων και κοινωνιών και εκφράζει την ιδιαίτερη ανησυχία της για τις δυσανάλογες επιπτώσεις της πανδημίας και των μέτρων που έλαβε η κυβέρνηση για την αντιμετώπισή της ειδικότερα στις πιο ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού και πιο συγκεκριμένα τους Ρομά, τους πρόσφυγες, μετανάστες και αιτούντες άσυλο, τους κρατούμενους, τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις και τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα.

Πληθυσμοί Ρομά

Η ΕΕΔΑ έχει εκφράσει επανειλημμένα την έντονη ανησυχία της για την κατάσταση και τα δικαιώματα των Ρομά στην Ελλάδα, συντασσόμενη πλήρως με τις συστάσεις όλων ανεξαιρέτως των διεθνών και ευρωπαϊκών ελεγκτικών μηχανισμών, οι οποίοι επισημαίνουν ότι η φτώχεια, ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση που βιώνουν οι Ρομά έχει επιδεινωθεί περισσότερο από κάθε άλλη κοινωνική ομάδα κατά την περίοδο της πανδημίας¹⁶. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην πιο πρόσφατη Έκθεσή της σχετικά με το στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά για την περίοδο 2020-2030, η πανδημία αποκάλυψε τις ακραίες συνθήκες αποκλεισμού και περιθωριοποίησης των κοινοτήτων Ρομά σε ό,τι αφορά ιδίως στην απόλαυση των κοινωνικών και οικονομικών τους δικαιωμάτων¹⁷.

Βέβαια, τα προβλήματα των Ρομά ξεκινούν πολύ πριν την πανδημία¹⁸ και ιδίως τα προβλήματα των ελλήνων Ρομά, τα οποία σε όλους τους άξονες είναι τα πιο σοβαρά από τις

¹⁵ Στις διαπιστώσεις αυτές κατέληξε το Συμβούλιο της ΕΕ. Council of the EU, [Council conclusions](#) on a human-rights based post-COVID-19 recovery, approved by the Council at its 3785th meeting held on 22 February 2021, 22 February 2021, παρ. 6.

¹⁶ ECRI, [Annual Report](#) of ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2020, March 2021, σελ. 9. Βλ. έτσι και Council of the EU, [Council conclusions](#) on a human-rights based post-COVID-19 recovery, approved by the Council at its 3785th meeting held on 22 February 2021, 22 February 2021; European Commission, [EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020 – 2030](#), COM(2020) 620 final, 7.10.2020, σελ. 2; CERD, [Statement 3 \(2020\)](#), Prevention of Racial Discrimination, including Early Warning and Urgent Action Procedures. Statement on the Coronavirus (COVID-19) pandemic and its implications under the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 4-7 August 2020; CESCR, [Statement](#) on the Coronavirus disease (COVID-19) pandemic and economic, social and cultural rights. Statement by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/2020/1, 6 April 2020; FRA, [Bulletin #5: Coronavirus Pandemic in the EU – Impact on Roma and Travellers](#), 1 March – 30 June 2020; UN OHCHR, COVID-19 Response, [Guidance COVID-19](#), 13 May 2020.

¹⁷ European Commission, [EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020 – 2030](#), COM(2020) 620 final, 7.10.2020, σελ. 2.

¹⁸ Πράγματι, σύμφωνα με την πιλοτική έρευνα του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων που είχε πραγματοποιηθεί πριν την πανδημία, κατά μέσο όρο, στα νοικοκυριά των ερωτηθέντων Ρομά, σε ένα δωμάτιο ζούσαν περισσότερα από δύο άτομα, περίπου το 90% των Ρομά ζούσαν σε νοικοκυριά σε κίνδυνο ακραίας φτώχειας, 45% των Ρομά ζούσαν σε νοικοκυριά που δεν διέθεταν τουλάχιστον μία από τις ακόλουθες βασικές ανέσεις στέγασης: εσωτερική κουζίνα, εσωτερική τουαλέτα, εσωτερικό ντους ή μπανιέρα και ηλεκτρικό ρεύμα, ενώ 42% των Ρομά που ερωτήθηκαν δήλωσαν ότι δεν είχαν νερό, αποχέτευση ή ηλεκτρικό ρεύμα στο σπίτι τους. Βλ. σχετικά FRA, UNDP, European Commission, [The situation of Roma in 11 EU Member States, Survey results at a glance](#), [The surveys in a nutshell](#), 2012; European Commission, [Communication from the Commission](#)

υπόλοιπες κοινότητες των Ρομά στην Ευρώπη¹⁹. Πράγματι, πριν από την πανδημία, μεταξύ 55% και 60% των Ρομά που ερωτήθηκαν στην Ελλάδα είχαν αναφέρει ότι ζούσαν σε συνθήκες σοβαρής υλικής στέρησης, ενώ, το ποσοστό όσων βρίσκονταν εκτός εργασίας υπερέβαινε σύμφωνα με εκτιμήσεις το 50%, με το αντίστοιχο ποσοστό ανεργίας για τις γυναίκες να ξεπερνά το 75%²⁰. Η πανδημία επιδείνωσε εξαιρετικά την κατάσταση και τις συνθήκες εργασίας των ελληνικών Ρομά, λαμβάνοντας υπόψη ότι η συντριπτική πλειονότητά τους εργάζεται σε εμπορικές και τουριστικές υπηρεσίες, δύο τομείς που υπέστησαν καταστροφικές ζημιές.

Η ΕΕΔΑ επανέρχεται για να υπενθυμίσει ότι παγιωμένα προβλήματα στους καταυλισμούς, όπως η πρόσβαση στην υγεία, σε υδροδότηση, ηλεκτροδότηση, αποκομιδή απορριμμάτων συνιστούν πρόσθετους κινδύνους, ενώ το γεγονός ότι οι Ρομά συχνά περιορίζονται σε πολυσύχναστες γειτονιές με περιορισμένη πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, όπως καθαρό νερό και δίκτυο αποχέτευσης²¹ καθιστά την τήρηση της φυσικής απόστασης και της καλής υγιεινής αδύνατη²². Επιπλέον, τα μέτρα τηλεκπαίδευσης έχουν αποκλείσει πολλά παιδιά Ρομά από το σχολείο, διακινδυνεύοντας την αύξηση των ήδη υψηλών ποσοστών εγκατάλειψης των μαθητών Ρομά, λόγω έλλειψης πρόσβασης στο ρεύμα, το Διαδίκτυο ή/και σε υπολογιστή²³. Πολύ συχνό είναι, επίσης, το φαινόμενο των οικογενειών με δύο, τρία ή και περισσότερα παιδιά να βρίσκονται στην ίδια εκπαιδευτική βαθμίδα (πχ. δημοτικό) και να πρέπει να παρακολουθήσουν μαθήματα ταυτόχρονα με ελάχιστα διαθέσιμα μέσα²⁴.

Η ΕΕΔΑ συμμερίζεται με έντονο προβληματισμό τις αναφορές της ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, σύμφωνα με τις οποίες πολλές κοινότητες Ρομά σε όλη τη Χώρα βρέθηκαν και εξακολουθούν να βρίσκονται σε βαθιά ανθρωπιστική κρίση. Μεταξύ αυτών, περισσότεροι από 2.000 Ρομά στη Δυτική Αχαΐα και ανάλογος αριθμός στη Λάρισα είναι εντελώς εκτός οικονομικής

---

to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Report on the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies, COM(2014) 209 final, 2 April 2014.

¹⁹ ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, Συνεισφορά στην Έκθεση της ΕΕΔΑ, Μάιος 2021.

²⁰ FRA, UNDP, European Commission, The situation of Roma in 11 EU Member States, [Survey results at a glance](#), 2012, σελ. 16-17. Βλ. έτσι ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, Συνεισφορά στην Έκθεση της ΕΕΔΑ, Μάιος 2021.

²¹ Σύμφωνα με την Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με το στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά για την περίοδο 2020-2030, το 78% ζει σε υπερπληθή νοικοκυριά, το 50% από αυτά είναι χωρίς εσωτερική τουαλέτα ή ντους, το 68% των παιδιών εγκαταλείπουν την εκπαίδευση νωρίς, ενώ το 57% απασχολείται χωρίς αμειβόμενη απασχόληση. European Commission, [EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020 – 2030](#), COM(2020) 620 final, 7.10.2020, σελ. 4-5.

²² ΕΕΔΑ, Έκθεση για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 4.

²³ ECRI, [Annual Report](#) of ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2020, March 2021, σελ. 9.

²⁴ Σε συνέχεια αιτήματος της Πανελλαδικής Συνομοσπονδίας Ελλήνων Ρομά ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, σε συνεργασία με το σύλλογο Ελλήνων Τσιγγάνων (Φυλή Χαλκιδαίων) Αγίας Τριάδος Καλαμάτας, η Εισαγγελία Πρωτοδικών Καλαμάτας προχώρησε σε εισαγγελική παραγγελία, σύμφωνα με την οποία «δυνάμει της με αρ. 59608/09 [case of Sampani and others vs Greece](#) του ΕΔΔΑ (παρ. 75 του σκεπτικού του) για να έχει πραγματικά αποτελέσματα το δικαίωμα στην εκπαίδευση πρέπει να υπάρχει δικαίωμα στην εκπαίδευση ανά πάσα στιγμή. Η ΕΣΔΑ, η οποία είναι υπερνομοθετικής ισχύος πρέπει να τηρείται απαρέγκλιτα [...]. Στα πλαίσια αυτά, καθώς λόγω πανδημίας COVID παρέχεται τηλεκπαίδευση, να διασφαλιστεί ότι έχουν πρόσβαση σε αυτή με τους αναγκαίους πόρους». Βλ. σχετικά ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, Συνεισφορά στην Έκθεση της ΕΕΔΑ, Μάιος 2021.

δραστηριότητας με τους περισσότερους από αυτούς να αντιμετωπίζουν συνθήκες ακραίας φτώχειας. Η συντριπτική πλειονότητα των Ρομά σε όλη τη Χώρα αντιμετωπίζουν πλήρη έλλειψη αντισηπτικών και φαρμάκων, καθημερινό υποσιτισμό ή ακόμη και πείνα. Η κακοκαιρία Ιανός, που σημειώθηκε στα τέλη Σεπτεμβρίου 2020 και τα ακραία καιρικά φαινόμενα κατά τη διάρκεια του χειμώνα 2020-2021 έφεραν σε εξαιρετικά δύσκολη, άνευ προηγουμένου, κατάσταση χιλιάδες έλληνες Ρομά, χωρίς στέγη και οικοσκευές και χωρίς καμία μέριμνα υγειονομικής περίθαλψης εν μέσω πανδημίας²⁵.

Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ επισύρει την προσοχή των αρμόδιων Αρχών στην ανάγκη αποφυγής περιστατικών αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας προς πολίτες Ρομά, καθώς σύμφωνα με σχετικές αναφορές της ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, όπου αυτά εκδηλώθηκαν (Ασπρόπυργος, Λάρισα, Αγία Σοφία Θεσσαλονίκης) επιδείνωσαν την ήδη τεταμένη κατάσταση²⁶. Επιπλέον και αναγνωρίζοντας ότι η κοινότητα των Ελλήνων Ρομά αποτελεί το πιο εκτεθειμένο κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας σε συνθήκες πανδημίας, η ΕΕΔΑ εξαίρει την προσαρμοστικότητά τους δεδομένων των συνθηκών και επισημαίνει ότι δεν πρέπει να στοχοποιούνται για τη διασπορά του ιού.

Στις πρωτοβουλίες με θετικό πρόσημο αξίζει να αναφερθεί η εκπόνηση από τη Γενική Γραμματεία Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Καταπολέμησης της Φτώχειας της Εθνικής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης των Ρομά 2021-2027, την οποία η ΕΕΔΑ καλωσόρισε²⁷. Επίσης, θετικά αποτιμάται και η ανταπόκριση του Υπουργείου Εσωτερικών στην επείγουσα έκκληση της ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ να υιοθετήσουν μέτρα πρόληψης κατά της εξάπλωσης του κορωνοϊού στις Ρομά κοινότητες της Χώρας²⁸, με το ξέσπασμα του πρώτου κύματος της πανδημίας στην Ελλάδα²⁹.

²⁵ ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, Συνεισφορά στην Έκθεση της ΕΕΔΑ, Μάιος 2021.

²⁶ ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, Συνεισφορά στην Έκθεση της ΕΕΔΑ, Μάιος 2021.

²⁷ Στόχοι της της Εθνικής Στρατηγικής είναι η καταπολέμηση του αντιτισιγανισμού και προώθηση της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση, την απασχόληση, την υγεία και τη στέγαση, η καταπολέμηση και πρόληψη της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και του οικονομικοκοινωνικού χάσματος μεταξύ των Ρομά και του γενικού πληθυσμού, η προώθηση της συμμετοχής μέσω ενδυνάμωσης, συνεργασίας και εμπιστοσύνης, καθώς και η χρήση δεικτών για τη μέτρηση και παρακολούθηση της προόδου. Στο πλαίσιο, μάλιστα, αυτό η ΕΕΔΑ κατέθεσε γραπτή συνεισφορά με προτάσεις για από κοινού δράσεις με την ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ (εκστρατείες ευαισθητοποίησης, εκπαιδευτικές δράσεις, δράσεις για την ενδυνάμωση ενδυνάμωση της συμμετοχής των Ρομά στην κοινωνική, οικονομική, πολιτιστική και πολιτική ζωή με έμφαση στις γυναίκες και τα παιδιά). Βλ. σχετικά ΕΕΔΑ, [Συνεισφορά](#) στο πλαίσιο εκπόνησης της Νέας Εθνικής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά για την περίοδο 2021-2027, 8 Μαρτίου 2021.

²⁸ Σε σχετική επιστολή, με αριθ. 485/20.3.2020, με τη μορφή του κατεπείγοντος, η ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ υπογράμμισε σχολαστικά όλες τις διαθέσιμες σχετικές πληροφορίες για ορισμένες από τις πιο άπορες κοινότητες και εξέφρασε την προθυμία της να παρέχει εθελοντές σε όλη τη Χώρα για την επιτυχή υλοποίηση οποιασδήποτε σχετικής πρωτοβουλίας ή δράσης.

²⁹ Αξίζει να σημειωθεί εδώ, βέβαια, ότι το Υπουργείο Εσωτερικών απάντησε θετικά, παρέχοντας ένα ειδικό ποσό σχεδόν 2,25 εκατομμυρίων ευρώ σε 98 δήμους σε ολόκληρη τη Χώρα προκειμένου να μετριάσει και να αντιμετωπίσει το ξέσπασμα COVID-19 στους πιο ευάλωτους οικισμούς Ρομά. Ωστόσο, το ποσό αυτό αποδείχθηκε ανεπαρκές και αναποτελεσματικό, σύμφωνα με την ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ. Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή αυτής της πρωτοβουλίας παραμένουν αμφίβολα και αμφιλεγόμενα, καθώς κάθε δήμος ήταν ελεύθερος να διαθέσει αυτό το ειδικό ποσό σύμφωνα με τις αποφάσεις που έλαβε κάθε τοπικό δημοτικό συμβούλιο. Η ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ έστειλε επίσημο αίτημα ενημέρωσης στις Περιφέρειες και σε κάθε έναν από τους 98 Δήμους, ζητώντας περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το είδος της ανακούφισης που δόθηκε και την κατανομή του ποσού. Ελάχιστοι Δήμοι απάντησαν συγκεκριμένα. Βλ. σχετικά ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, Συνεισφορά σε Έκθεση της ΕΕΔΑ, Μάιος 2021.

Πρόσφυγες, μετανάστες, αιτούντες άσυλο και ασυνόδευτα ανήλικα

Ενώ η πανδημία του COVID-19 έφερε σημαντικές προκλήσεις σε ολόκληρη την κοινωνία, υπάρχουν σαρωτικά στοιχεία που δείχνουν το τεράστιο μέγεθος του αντίκτυπου στους πρόσφυγες, τους μετανάστες και τους αιτούντες άσυλο. Η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις διαπιστώσεις που είχε διατυπώσει ένα χρόνο πριν, επισημαίνοντας ότι η κατάσταση στα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης και τις Δομές Φιλοξενίας παραμένει κρίσιμη, ενώ εξακολουθούν τα διαρθρωτικά προβλήματα. Ο υπερπληθυσμός και η πλήρης έλλειψη υγιεινής και ιατρικών υπηρεσιών, σε συνδυασμό με την περιορισμένη πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη και βασικές υπηρεσίες, καθώς και η δυσκολία πρόσβασης σε πληροφόρηση, επιδεινώνουν τον κίνδυνο μολύνσεων από τον ιό³⁰. Ο περιορισμός των μετακινήσεων των αιτούντων άσυλο εντός και εκτός των καταυλισμών, σε συνδυασμό με την παράταση των μέτρων αυτών σε πολλές δομές σε όλη τη διάρκεια του έτους, ενώ ταυτόχρονα καταγράφονταν εστίες COVID-19 και δομές ολόκληρες έμπαιναν σε – πολλές φορές παρατεταμένη – καραντίνα, καθιστούσαν, στους υπερπλήρεις καταυλισμούς, την παροχή υπηρεσιών υγείας, την πρόληψη και την τήρηση μέτρων κοινωνικής απόστασης σχεδόν αδύνατες³¹. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης εμπόδισαν και εξακολουθούν να εμποδίζουν την εφαρμογή καραντίνας με πλήρη σεβασμό βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων³². Ταυτόχρονα, παρατηρείται ότι, λόγω ακριβώς των συνθηκών που επικρατούν, οι μετανάστες και οι ο πρόσφυγες εξαιρούνται από τα μέτρα κοινωνικής προστασίας που έχουν υιοθετηθεί για την αντιμετώπιση του COVID-19, ενώ μια ακόμη παράμετρος την οποία επισημαίνει η ΕΕΔΑ είναι ότι οι χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα ενδέχεται να μην αναζητήσουν υγειονομική περίθαλψη εξαιτίας του φόβου τους να μην συλληφθούν ή απελαθούν³³.

Όπως αναφέρει σε σχετική της Έκθεση για την Ελλάδα η Human Rights Watch, «γυναίκες, άνδρες και παιδιά κρατούνται υπό ανθυγιεινές και ασφυκτικές συνθήκες, ανεξάρτητα από το εάν η χώρα από όπου έφθασαν κατατάσσεται στις χώρες με υψηλό κίνδυνο COVID-19 και χωρίς ένδειξη για το εάν θα αφεθούν ελεύθεροι σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι δεν έχουν μολυνθεί από τον ιό». Ενδεικτικά σημειώνεται ότι σε σχετική Δήλωση αρχών για τη μεταχείριση φυλακισμένων και έγκλειστων εν μέσω κρίσης COVID-19, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης κάλεσε τις Αρχές να χρησιμοποιούν εναλλακτικές λύσεις αντί της κράτησης «και να μην θέτουν υπό κράτηση τους μετανάστες στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό»³⁴. Αντίστοιχα, με Γνωμοδότησή της, η Υποεπιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων προέτρεψε

³⁰ ΕΕΔΑ, Έκθεση για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 4-5.

³¹ FRA, Bulletin #6: Coronavirus Pandemic in the EU Fundamental rights implications: focus on social rights, 1 September – 31 October 2020, σελ. 31.

³² Amnesty International, Report 2020/21. The state of the World's human rights, σελ. 172-173. Βλ. σχετικά και Human Rights Watch, Έκθεση, Ελλάδα: σχεδόν 2.000 νέες αφίξεις υπό κράτηση σε συνωστισμένους καταυλισμούς στην ηπειρωτική χώρα. Με την πρόφαση του COVID-19 οι Αρχές θέτουν τις νέες αφίξεις αυθαίρετα υπό κράτηση, 1^η Απριλίου 2020.

³³ Βλ. έτσι και UNSDG, COVID-19 and Human Rights. We are all in this together, April 2020, σελ. 11.

³⁴ CPT, Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic, CPT/Inf(2020)13, 20 March 2020.

όλα τα Κράτη να μειώσουν τους πληθυσμούς στα κέντρα κράτησης και τους καταυλισμούς προσφύγων «στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο»³⁵. Ταυτόχρονα, η Υπάτη Αρμόστρια του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σε [Ανακοίνωσή](#) της, προέτρεψε τις κυβερνήσεις «να εργαστούν γρήγορα για να μειώσουν τον αριθμό των ατόμων υπό κράτηση», ώστε να αποδυναμωθεί ο κίνδυνος της ραγδαίας εξάπλωσης του COVID-19 [...] σε ιδιαιτέρως ευάλωτους πληθυσμούς»³⁶, ενώ η Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης επανέλαβε την [έγκληση](#) απελευθέρωσης κρατούμενων αλλοδαπών στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό³⁷. Η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι, παρά τις επανειλημμένες συστάσεις από διεθνή και ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα για τα δικαιώματα του ανθρώπου, τα μέτρα για την αποσυμφόρηση των κέντρων κράτησης που έχουν λάβει οι ελληνικές Αρχές δεν φαίνεται να είναι επαρκή.

Ο αυστηρότερος χαρακτήρας των μέτρων περιορισμού κυκλοφορίας λόγω κορωνοϊού τόσο σε δομές φιλοξενίας αιτούντων άσυλο όσο και σε ΚΥΤ, σε σχέση με τα αντίστοιχα μέτρα για το γενικό πληθυσμό, επιβεβαιώνεται και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) του Συμβουλίου της Ευρώπης, στη σχετική της [Έκθεση](#) για το 2020, στην οποία αναγνωρίζεται συγκεκριμένα ότι ορισμένα κυβερνητικά μέτρα που εισήχθησαν στο πλαίσιο αντιμετώπισης της πανδημίας, στοχεύοντας σε ομάδες όπως πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, χωρίς αποδεικτικά στοιχεία για τυχόν κινδύνους για τη δημόσια υγεία από τις ομάδες αυτές, έχουν οδηγήσει σε περαιτέρω διάκριση των περιθωριοποιημένων ομάδων, προκαλώντας οπισθοδρόμηση σε ό,τι αφορά στα δικαιώματά τους, η οποία θα μπορούσε να αποδειχθεί μακροχρόνια³⁸. Προκαλούν, δε, σοβαρά εμπόδια στην πρόσβαση των αιτούντων άσυλο σε βασικές υπηρεσίες, όπως είναι η πρόσβαση στην εκπαίδευση, η νομική βοήθεια και η ιατρική περίθαλψη. Χαρακτηριστική είναι η νέα συνθήκη που αντιμετωπίζουν τα παιδιά με προσφυγικό προφίλ που διαμένουν σε δομές φιλοξενίας/υποδοχής, τα οποία λόγω του περιορισμού της κυκλοφορίας τους εκτός δομών, δεν μπόρεσαν, ούτε τις περιόδους της διακοπής της τηλεεκπαίδευσης, να έχουν πρόσβαση στο σχολείο το οποίο βρίσκεται εκτός δομής³⁹.

Όπως προκύπτει από την πρόσφατα δημοσιευμένη [Έκθεση της Human Rights Watch](#), οι Αρχές δεν κατάφεραν να παρέχουν στους κατοίκους του νέου καταυλισμού που αντικατέστησε εκείνον της Μόριας στη Λέσβο επαρκή και ασφαλή πρόσβαση στο νερό, εκπαίδευση, υγιεινή, υγειονομική περίθαλψη ή επαρκή προστασία από τα στοιχεία της φύσης και από τη σεξουαλική και έμφυλη βία και παρενόχληση⁴⁰. Οι υπηρεσίες για τους επιζώντες και όσους διατρέχουν κίνδυνο να υποστούν βία παρέμειναν ανεπαρκείς και η πρόσβαση σε

³⁵ Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, [Advice](#) of the Subcommittee on Prevention of Torture to States Parties and National Preventive Mechanisms relating to the Coronavirus Pandemic, adopted on 25 March 2020.

³⁶ UN High Commissioner for Human Rights, [Urgent action needed to prevent COVID-19 “rampaging through places of detention”](#), 25 March 2020.

³⁷ Council of Europe Commissioner for Human Rights, [Statement](#), Commissioner calls for release of immigration detainees while Covid-19 crisis continues, 26 March 2020.

³⁸ ECRI, [Annual Report](#) of ECRI’s activities covering the period from 1 January to 31 December 2020, March 2021, σελ. 8.

³⁹ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 25.

⁴⁰ HRW, [World Report 2021](#). Events of 2020, σελ. 275-277.

προγεννητική και μεταγεννητική φροντίδα και υποστήριξη για άτομα με νεογνά παρέμεινε περιορισμένη⁴¹.

Ως προς τα ασυνόδευτα ανήλικα, η ανησυχία της ΕΕΔΑ για τη διασφάλιση της πλήρους άσκησης και προστασίας των δικαιωμάτων τους παραμένει και ενισχύεται. Παρά τη μείωση του αριθμού των ασυνόδευτων παιδιών που διαμένουν σε ΚΥΤ ή κρατούνται σε αστυνομικά τμήματα και κέντρα κράτησης σε ολόκληρη τη Χώρα σε καθεστώς «προστατευτικής φύλαξης»⁴², η οποία προφανώς και αποτιμάται ως θετική, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι, κατά τη σύνταξη της παρούσας, σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία του ΕΚΚΑ, 853 ασυνόδευτα παιδιά δήλωσαν κατά την παραπομπή τους στο ΕΚΚΑ ότι διαμένουν σε άτυπες/επισφαλείς συνθήκες στέγασης, όπως σε διαμερίσματα με άλλους, καταλήψεις, σε αστεγία, ενώ αλλάζουν συχνά τύπο διαμονής⁴³.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ συμμερίζεται πλήρως τις ανησυχίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας και επισημαίνει ότι και στον τομέα της απασχόλησης ενισχύθηκε η ευαλωτότητα των αλλοδαπών, δεδομένου ότι οι ήδη κακές συνθήκες υγιεινής υπό τις οποίες διαβιώνουν και απασχολούνται οι εργάτες γης επιδεινώθηκαν ακόμη περισσότερο από την πανδημία⁴⁴.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σταθούμε στον έμφυλο αντίκτυπο της πανδημίας, με τις γυναίκες και τα κορίτσια μετανάστριες, προσφύγιες και αιτούσες άσυλο να επιβαρύνονται ακόμη περισσότερο, δεδομένων της ήδη εγκατεστημένων – και περισσότερο διαδεδομένων στις κοινότητές τους – έμφυλων διακρίσεων. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα ετήσια απογραφικά στοιχεία της Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης σχετικά με τους υπηκόους τρίτων χωρών ή τους ανιθαγενείς που εισέρχονται στα κέντρα της Υπηρεσίας, οι γυναίκες, κατά το πρώτο εξάμηνο του 2020, αποτελούσαν το 36% (2.796 γυναίκες)⁴⁵. Δεν είναι τυχαίο ότι, στην Έκθεσή της για την Ελλάδα, η Ομάδα Εργασίας του ΟΗΕ για τις Διακρίσεις σε βάρος Γυναικών και Κοριτσιών ανέφερε ότι οι μετανάστριες και αιτούσες άσυλο που υπήρξαν θύματα έμφυλης βίας δεν έχουν πρόσβαση σε στήριξη και ασφάλεια και ότι δεν υπάρχουν επαρκείς ξενώνες και καταλύματα έκτακτης ανάγκης και καταλογίζει ασυνέπεια στο συντονισμό των υπηρεσιών⁴⁶. Επισημαίνει, μάλιστα, η ομάδα εμπειρογνομόνων του ΟΗΕ ότι, από την επίσκεψή τους τον Απρίλιο του 2019 έως την έκδοση της Έκθεσης τον Ιούνιο 2020, η κατάσταση έχει επιδεινωθεί σημαντικά⁴⁷. Στο δυσανάλογο και αρνητικό αντίκτυπο της πανδημίας COVID-19 στην απόλαυση των

⁴¹ Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία του Υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής, έως και τον Απρίλιο του 2021, υπήρχαν 10.233 αιτούντες άσυλο διαμένοντες στα ΚΥΤ των νησιών, ενώ συνολικά οι αιτούντες άσυλο διαμένοντες στη Χώρα ήταν 55.493. Βλ. σχετικά Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, [Ενημερωτικό Σημείωμα](#), Απρίλιος – Διεθνής Προστασία, Παράρτημα Α, Απρίλιο 2021.

⁴² Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΕΚΚΑ, στις 30 Απριλίου 2021, τα ασυνόδευτα παιδιά που διέμεναν σε ΚΥΤ ήταν 102, ενώ αυτά που βρίσκονταν σε καθεστώς προστατευτικής φύλαξης ήταν 32. Βλ. ΕΚΚΑ, [Επικαιροποιημένη κατάσταση: Ασυνόδευτα Ανήλικα \(Α.Α.\) στην Ελλάδα](#), 30 Απριλίου 2021.

⁴³ Βλ. ΕΚΚΑ, [Επικαιροποιημένη κατάσταση: Ασυνόδευτα Ανήλικα \(Α.Α.\) στην Ελλάδα](#), 30 Απριλίου 2021.

⁴⁴ ECRI, [Annual Report of ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2020](#), March 2021, σελ. 10.

⁴⁵ Υπουργείο Μετανάστευσης και Ασύλου, [Ροές καταγεγραμμένων ΥΤΧ \(ανά φύλο\)](#), Α' εξάμηνο 2020.

⁴⁶ HRC, [Report of the Working Group on discrimination against women and girls, Greece](#), 29 June 2020 (A/HRC/44/51/Add.1), παρ. 70.

⁴⁷ HRC, [Report of the Working Group on discrimination against women and girls, Greece](#), 29 June 2020 (A/HRC/44/51/Add.1), παρ. 72.

δικαιωμάτων του ανθρώπου ειδικά στις γυναίκες και τα κορίτσια και την έμφυλη ισότητα γενικότερα στάθηκε και το Συμβούλιο της ΕΕ⁴⁸.

Κλείνοντας την αναφορά στους πρόσφυγες και τους μετανάστες, δεν μπορεί να μην γίνει ιδιαίτερη μνεία στις επιπτώσεις της πανδημίας και των συνεπακόλουθων μέτρων που έλαβε η Κυβέρνηση για την περιορισμό της στην αύξηση των περιστατικών ρατσιστικής βίας και γενικότερα του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας κατά της συγκεκριμένης ευάλωτης ομάδας. Αυτό επιβεβαιώνεται και στην πιο πρόσφατη Έκθεση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, σύμφωνα με την οποία «οι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο φαίνεται να γίνονται αντιληπτοί όχι μόνο ως απειλή για την εθνική κυριαρχία αλλά και για τη δημόσια υγεία, ενώ διαπιστώνεται ότι οι διακρίσεις εις βάρος συγκεκριμένων στοχοποιούμενων ομάδων αναφορικά με την πρόσβασή τους σε υπηρεσίες εντατικοποιούνται»⁴⁹. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) του Συμβουλίου της Ευρώπης, στη σχετική της Έκθεση για το 2020, τα ρατσιστικά και ξενοφοβικά περιστατικά που συνδέονται με το ξέσπασμα της πανδημίας είναι ευρέως διαδεδομένα. Περιλαμβάνουν λεκτικές και σωματικές επιθέσεις, κοινωνικό αποκλεισμό, άρνηση πρόσβασης σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες, περιορισμούς στην ελεύθερη κυκλοφορία και πολιτικές καραντίνας, καθώς και μισαλλόδοξη ρητορική από δημόσια πρόσωπα, ιδίως πολιτικούς και επαγγελματίες των μέσων μαζικής ενημέρωσης⁵⁰.

Κρατούμενοι

Η ΕΕΔΑ έχει διατυπώσει στο παρελθόν σοβαρές επιφυλάξεις για την αποτελεσματικότητα των μέτρων που λήφθηκαν για την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης μεταξύ του πληθυσμού των κρατούμενων, συντασσόμενη πλήρως με τις τοποθετήσεις και συστάσεις ευρωπαϊκών και εθνικών ελεγκτικών μηχανισμών και άλλων φορέων που παρακολουθούν στενά την κατάσταση στα σωφρονιστικά ιδρύματα στη Χώρα⁵¹, κυρίως λόγω του

⁴⁸ Council of the European Union, [Delegations](#) will find attached Council conclusions on a human-rights-based post-COVID-19 recovery, approved by the Council at its 3785th meeting held on 22 February 2021, 22 February 2021.

⁴⁹ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 6.

⁵⁰ ECRI, [Annual Report](#) of ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2020, March 2021, σελ. 6.

⁵¹ Ενδεικτικά αναφέρονται CPT, [Statement](#) of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic, CPT/Inf(2020)13, 20 March 2020; CPT, [Follow-up statement](#) regarding the situation of persons deprived of their liberty in the context of the ongoing Covid-19 pandemic, CPT/Inf (2020) 21, 9 July 2020 ; CPT, [Report](#) to the Greek Government on the 7th periodic visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 28 March 2019 to 9 April, CPT/Inf (2020) 15, 9 April 2020; WHO, [Preventing COVID-19 outbreak in prisons: a challenging but essential task for authorities](#), 23 March 2020; Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (SPT), [Advice](#) of the Subcommittee to States parties and national preventive mechanisms relating to the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, 7 April 2020, CAT/OP/10; Council of Europe, Commissioner for Human Rights, [Statement](#): COVID-19 pandemic: urgent steps are needed to protect the rights of prisoners in Europe, 6 April 2020; European Organisation of Prison and Correctional Services (EuroPris), [Overview](#) of European prison services' responses to the COVID-19 crisis, Period September – November 2020, Fourth edition, 16 November 2020; Συνήγορος του Πολίτη, [Επιστολή](#) προς τους αρμόδιους φορείς με θέμα Μέτρα πρόληψης της διάδοσης του κορωνοϊού COVID-19 και ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, 27 Μαρτίου 2020; Διεθνής Αμνηστία, [Ανακοίνωση](#) με θέμα Επείγουσα ανάγκη για μέτρα προστασίας στις φυλακές από τον κορωνοϊό, 9 Απριλίου

υπερπληθυσμού τους⁵². Μιας κατάστασης δηλαδή που όχι μόνο δεν βελτιώθηκε τον τελευταίο χρόνο, αλλά αντίθετα επιδεινώθηκε, καθώς η παράλληλη αναστολή της λειτουργίας των δικαστηρίων λόγω της πανδημίας δημιούργησε πρόσθετες δυσκολίες στα σωφρονιστικά καταστήματα και καθυστέρηση στην εκδίκαση υποθέσεων κρατούμενων με αποτέλεσμα την παράταση κράτησης κάποιων εξ αυτών. Η ΕΕΔΑ επανέρχεται, συνεπώς, για να τονίσει ότι η πανδημία βρήκε τις φυλακές υπερπλήρεις με κρατούμενους και προσωπικό να αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο, αφού ζουν και εργάζονται σε χώρους όπου είναι ιδιαίτερα δύσκολο να εφαρμοστούν οι συστάσεις των ειδικών για φυσική αποστασιοποίηση και απομόνωση, ενώ ταυτόχρονα ο κίνδυνος αυτός πολλαπλασιάζεται στις κλειστές δομές, όπως επισημαίνει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, καθώς η διάδοση και διασπορά του COVID-19 σε αυτές γίνεται με πολύ μεγαλύτερη ταχύτητα σε σχέση με τον ανοικτό πληθυσμό⁵³. Ταυτόχρονα, η πρόσβαση των κρατούμενων σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη παραμένει ελλιπής, ενώ και οι περιπτώσεις μεταγωγής προς νοσηλευτικά ιδρύματα μειώθηκαν εξαιτίας της έλλειψης προσωπικού, αλλά και προς αποφυγή του κινδύνου διασποράς του ιού κατά την επαναμεταγωγή των κρατούμενων στα καταστήματα κράτησης.

Μάλιστα, το τελευταίο αυτό διάστημα, η ΕΕΔΑ βρέθηκε στη δυσάρεστη θέση να κάνει επανειλημμένες εκκλήσεις στην ελληνική Πολιτεία για την ανάγκη σεβασμού και διασφάλισης του δικαιώματος των κρατούμενων στο υπέρτατο αγαθό της προστασίας της ζωής με σεβασμό στο κράτος δικαίου, στα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες, επισημαίνοντας ότι ο σεβασμός και η προστασία της ανθρώπινης αξίας είναι πρωταρχική υποχρέωση κάθε ευνομούμενης δημοκρατίας⁵⁴.

Μια ακόμη παράμετρος που οφείλει να ληφθεί υπόψη σε ό,τι αφορά στη λήψη μέτρων πρόληψης και αντιμετώπισης της διασποράς του COVID-19 στα καταστήματα κράτησης συνίσταται στον περιορισμό θεμελιωδών δικαιωμάτων και ευεργετημάτων των κρατούμενων, όπως είναι οι άδειες ή οι επισκέψεις από τους οικείους τους, αλλά και από του νομικούς τους παραστάτες, η παραλαβή δεμάτων ή αλληλογραφίας, χωρίς ταυτόχρονα επαρκή υποκατάσταση των δικαιωμάτων από εναλλακτικούς τρόπους ενάσκησης αυτών, όπως πχ. με επαρκή ηλεκτρονικά επισκεπτήρια ή επαρκή χορήγηση δωρεάν μέσων τηλεφωνικής επικοινωνίας (τηλεκάρτες) στο πλαίσιο πρόληψης της μετάδοσης του ιού,

---

2020; ΕΛΕΔΑ, Επιστολή προς τους Υπουργούς Δικαιοσύνης και Προστασίας του Πολίτη με προτάσεις σχετικά με τη λήψη άμεσων μέτρων αποσυμφόρησης των φυλακών, 23 Μαρτίου 2020; Πρωτοβουλία για τα Δικαιώματα των Κρατούμενων, [Ανακοίνωση](#) με θέμα Φυλακές Πάτρας: οι κρατούμενοι στο έλεος του COVID-19, 16 Μαρτίου 2021.

⁵² Σύμφωνα με τα πλέον πρόσφατα στοιχεία (16 Μαΐου 2021) των δημοσιευμένων σωφρονιστικών στατιστικών της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής, το σύνολο των κρατούμενων σε όλα τα καταστήματα κράτησης της χώρας ανέρχεται σε 11.133 άτομα για προβλεπόμενη διαθεσιμότητα 10.175 θέσεων, ενώ στα 24 από τα 34 καταστήματα ο αριθμός κρατούμενων υπερβαίνει την πληρότητα των διαθέσιμων θέσεων σε ποσοστά που κυμαίνονται από 103,5% μέχρι και 212,96%. Βλ. σχετικά Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Γενική Γραμματεία Αντεγκληματικής Πολιτικής, [Στατιστικά Στοιχεία Κρατούμενων](#). Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, το 2019, η Ελλάδα σε όρους υπερπλήρωσης ήρθε 7η διεθνώς, με πρώτες τρεις χώρες στη λίστα την Τουρκία, το Βέλγιο και την Ιταλία. Βλ. CPT, [Press Release](#): Europe's rate of imprisonment remained stable in 2019, according to Council of Europe survey, 7 April 2020.

⁵³ WHO, [Preventing COVID-19 outbreak in prisons](#): a challenging but essential task for authorities, 23 March 2020.

⁵⁴ ΕΕΔΑ, [Δήλωση](#) για την απεργία πείνας του κρατούμενου Δημήτρη Κουφοντίνα, 25 Φεβρουαρίου 2021; [Κατεπίγουσα Δήλωση](#) για τον κρατούμενο φοιτητή Β. Δημάκη, 25 Μαΐου 2020; [Νέα Δήλωση](#) για τον κρατούμενο φοιτητή Β. Δημάκη, 14 Μαΐου 2020; [Δήλωση](#) για την υπόθεση της μεταγωγής του Β. Δημάκη, 30 Απριλίου 2020.

ταυτόχρονα με το γεγονός της υποστελέχωσης ή παντελούς έλλειψης των ειδικών ψυχικής υγείας στα καταστήματα κράτησης. Όπως αναφέρει η Ομοσπονδία Σωφρονιστικών Υπαλλήλων Ελλάδας, η αναστολή βασικών διατάξεων του Σωφρονιστικού Κώδικα ή άλλων νομοθετικών διατάξεων οφείλει να έχει επαρκές νομικό έρεισμα⁵⁵.

Επίσης, λαμβανομένης υπόψη της αναστολής της δια ζώσης εκπαιδευτικής διαδικασίας στα σωφρονιστικά καταστήματα, η ΕΕΔΑ επανέρχεται για να επισημάνει με έμφαση ότι η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης στις φυλακές και η σημασία της δια ζώσης εκπαιδευτικής διαδικασίας αναδείχθηκε, ακόμη πιο έντονα, σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες της πανδημίας. Η διασφάλισή του δικαιώματος στην εκπαίδευση αποτελεί εγγύηση που απορρέει από το Σύνταγμα και τις Διεθνείς Συμβάσεις τις οποίες έχει υπογράψει η Χώρα μας, αλλά και ένα ουσιαστικό μέτρο-προϋπόθεση επανένταξης των κρατούμενων στην κοινωνία μετά την έκτιση της ποινής τους. Ταυτόχρονα, συνιστά μέσο δια του οποίου επιτυγχάνεται ομαλή διαβίωση στα καταστήματα κράτησης, καθώς μειώνει το νεκρό χρόνο έκτισης της ποινής και συμβάλλει στην ψυχική και πνευματική καλλιέργεια των έγκλειστων με αποτέλεσμα την απομείωση της βίας⁵⁶.

Τέλος, η ΕΕΔΑ εκφράζει την ανησυχία της και κρούει τον κώδωνα του κινδύνου αναφορικά με την κατάσταση που θα επικρατεί στις φυλακές μετά τη λήξη των έκτακτων μέτρων, καθώς αναμένεται αύξηση στον αριθμό των κρατούμενων λόγω συγκεκριμένων παραγόντων που συνδέονται με την πανδημία και που είναι πολύ πιθανό να οδηγήσουν σε επιδείνωση του προβλήματος του υπερπληθυσμού των σωφρονιστικών καταστημάτων. Μεταξύ των παραγόντων αυτών είναι, μεταξύ άλλων, η έκτιση της περιοριστικής της ελευθερίας ποινής σε περίπτωση άρσης της αναστολής εκτέλεσης της ποινής, σε συνδυασμό με τη μετατροπή των ποινών παροχής κοινωφελούς εργασίας σε ποινές φυλάκισης λόγω μη συμμόρφωσης, καθώς και μια γενικότερη αύξηση των στερητικών της ελευθερίας ποινών, στη μετά-COVID-19 περίοδο, λόγω της τέλεσης νέων κατηγοριών εγκλημάτων σχετικών με τη νόσο COVID-19⁵⁷.

Άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις

Λαμβάνοντας υπόψη ότι, διαχρονικά και υπό συνθήκες κανονικότητας, τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις είναι λιγότερο πιθανό να έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση, την υγεία ή να συμμετέχουν στην κοινότητα και γενικότερα δεν απολαμβάνουν μέτρα που εξασφαλίζουν την πλήρη και ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνία⁵⁸, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν υψηλότερα επίπεδα βίας, απόρριψης και κακομεταχείρισης, είναι εύλογη η διαπίστωση της ΕΣΑμεΑ ότι στον καιρό της πανδημίας «οι πλέον πληττόμενοι είναι αυτοί που διαχρονικά αποτελούν τις κοινωνικά και οικονομικά ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού της χώρας και οι πιο ευάλωτοι μεταξύ των ευάλωτων είναι τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες

⁵⁵ ΟΣΥΕ, [Δελτίο Τύπου](#), 24 Αυγούστου 2020.

⁵⁶ ΕΕΔΑ, [Κατεπείγουσα Δήλωση](#) για τον κρατούμενο φοιτητή Β. Δημάκη, 25 Μαΐου 2020; [Νέα Δήλωση](#) για τον κρατούμενο φοιτητή Β. Δημάκη, 14 Μαΐου 2020; [Δήλωση](#) για την υπόθεση της μεταγωγής του Β. Δημάκη, 30 Απριλίου 2020.

⁵⁷ European Organisation of Prison and Correctional Services (EuroPris), Reducing overcrowding. [EuroPris COVID-19 pandemic fact sheet](#), July 2020, παρ. 5.

⁵⁸ ΕΣΑμεΑ, COVID-19 – Άτομα με αναπηρία, χρόνιες παθήσεις και οι οικογένειές τους [Συνεισφορά σε Έκθεση ΕΕΔΑ], Μάιος 2021.

παθήσεις και οι οικογένειές τους»⁵⁹. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, με **Ψήφισμά** του το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζήτησε κατά τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας να διασφαλίζονται από τα Κράτη τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, όπως αυτά απορρέουν από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με αναπηρία⁶⁰. Η ΕΕΔΑ διαπιστώνει, ωστόσο, με απογοήτευση ότι η ανταπόκριση των συστημάτων, ιδίως των υγειονομικών, στην προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις, κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, ήταν και εξακολουθεί να είναι μειωμένη⁶¹.

Είναι γεγονός ότι τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις διέτρεχαν και συνεχίζουν να διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να προσβληθούν από τη νόσο COVID-19 και παρουσιάζουν υψηλότερο δείκτη αρνητικής έκβασης, παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με εμπόδια ως προς την τήρηση των μέτρων φυσικής απόστασης, την έλλειψη προσβάσιμης επικοινωνίας και ενημέρωσης για τα μέτρα προστασίας, την απουσία φυσικής προσβασιμότητας στις εγκαταστάσεις υγείας, αλλά και των ανισοτήτων που βιώνουν στην πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, την αυξημένη συχνότητα τακτικών και έκτακτων ιατρικών επισκέψεων και νοσηλείων που προκύπτουν από τη φύση της αναπηρίας ή/και τις συνυπάρχουσες παθήσεις⁶².

Η ΕΕΔΑ συμμαρτίζεται τις ανησυχίες πολλών από τους διεθνείς ελεγκτικούς μηχανισμούς για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, σύμφωνα με τις οποίες η πανδημία και τα μέτρα που λαμβάνουν οι κυβερνήσεις για την αντιμετώπισή της δύνανται να πολλαπλασιάσουν τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν καθημερινά τα άτομα με αναπηρία ή ακόμη να θέσουν νέους κινδύνους στην αυτονομία, την υγεία και τη ζωή τους⁶³. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι πολλά άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις, που εξαρτώνται από τρίτα πρόσωπα για την καθημερινή τους διαβίωση, στερούνται βοήθειας εξαιτίας των περιορισμών μετακίνησης και των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης. Αυτό θέτει τα άτομα με αναπηρία σε πολλούς κινδύνους, από την αδυναμία πρόσβασης σε φαγητό ή άλλα βασικά αγαθά και φάρμακα, έως την αδυναμία τέλεσης βασικών καθημερινών δραστηριοτήτων, όπως είναι το μπάνιο, το μαγείρεμα ή και η σίτιση. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η ενημέρωση για τα μέτρα COVID-19 δεν γίνεται πάντα σε προσβάσιμες μορφές και μέσα για να ενημερωθούν όλα τα άτομα με αναπηρία (πχ. νοηματική γλώσσα, υπότιτλοι, μορφή «εύκολης ανάγνωσης, κ.λπ.)⁶⁴.

⁵⁹ ΕΣΑμεΑ, **Επιστολή** προς τον Πρωθυπουργό με θέμα «Αίτημα για άμεση οικονομική ενίσχυση των ατόμων με αναπηρία, χρόνιες παθήσεις και των οικογενειών τους, που έχουν πληγεί από την πανδημία», 13 Νοεμβρίου 2020. Βλ. έτσι και UN Secretary-General António Guterres, **Τα δικαιώματα των ΑμεΑ να λαμβάνονται υπόψη στον μετά τον COVID-19 κόσμο**, 3 Δεκεμβρίου 2020.

⁶⁰ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, **Ψήφισμα** του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 18^{ης} Ιουνίου 2020 σχετικά με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία μετά το 2020 (2019/2975(RSP)). Βλ. έτσι και Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, **Συντονισμένη δράση της ΕΕ για την καταπολέμηση της πανδημίας COVID-19 και των συνεπειών της**, 17 Απριλίου 2020.

⁶¹ ΕΣΑμεΑ, COVID-19 – Άτομα με αναπηρία, χρόνιες παθήσεις και οι οικογένειές τους [Συνεισφορά σε Έκθεση ΕΕΔΑ], Μάιος 2021.

⁶² WHO, **Guidance Note** on Disability and Emergency Risk Management for Health, 2013, σελ. 9-13; R. Armitage, LB. Nellums, **The COVID-19 response must be disability inclusive**, *Lancet Public Heal*, May 2020; ΕΣΑμεΑ, COVID-19 – Άτομα με αναπηρία, χρόνιες παθήσεις και οι οικογένειές τους [Συνεισφορά σε Έκθεση ΕΕΔΑ], Μάιος 2021.

⁶³ OHCHR, COVID-19 και τα δικαιώματα ατόμων με αναπηρία: οδηγίες, 29 Απριλίου 2020, σελ. 4-5; ΠΟΥ, **Θέματα** ατόμων με αναπηρία κατά τη διάρκεια της επιδημίας του COVID-19, 26 Μαρτίου 2020, σελ. 2.

⁶⁴ Committee on the Rights of the Child, **Statement**: The Committee on the Rights of the Child warns of the grave physical, emotional and psychological effect of the COVID-19 pandemic on children and calls on States to protect the rights of children, 8 Απριλίου 2020.

Σε ό,τι αφορά στα παιδιά με αναπηρία, σύμφωνα με τη UNICEF, οι υποκείμενες καταστάσεις υγείας θέτουν τα παιδιά με αναπηρία σε μεγαλύτερο κίνδυνο μόλυνσης με πιθανότητα να αναπτύξουν σοβαρές επιπλοκές. Η αδυναμία πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες υγείας και υγιεινής, αλλά και η έλλειψη προσβάσιμων και ευκόλως κατανοητών μορφών πληροφόρησης αναφορικά με τα προληπτικά μέτρα, ιδίως για τα παιδιά με αισθητηριακή ή/και νοητική αναπηρία, αποτελούν τροχοπέδη για την προστασία τους. Ταυτόχρονα, ο κίνδυνος έκθεσης και μόλυνσης αυξάνεται δεδομένου ότι παιδιά με αναπηρία είναι περισσότερο εξαρτημένα από υπηρεσίες υποστήριξης, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών υγείας και αποκατάστασης⁶⁵.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ παρατηρεί με ανησυχία ότι κατά τη διάρκεια της πανδημίας δεν υπήρξε πρόβλεψη για κατάλληλη υποστήριξη στους μαθητές με αναπηρία, ώστε να αντιμετωπίσουν τυχόν εμπόδια που οφείλονται στην απουσία του απαιτούμενου εξοπλισμού, της πρόσβασης στο διαδίκτυο, σε προσβάσιμο υλικό και αναγκαία υποστήριξη που θα τους επιτρέψουν να παρακολουθήσουν τα διαδικτυακά σχολικά προγράμματα⁶⁶ και να συμπεριληφθούν στην εξ αποστάσεως μάθηση⁶⁷. Αυτό αναπόφευκτα σημαίνει ότι τα άτομα με αναπηρία σε σχέση με άλλα άτομα είναι λιγότερο πιθανόν να ολοκληρώσουν τον κύκλο εκπαίδευσης και περισσότερο πιθανόν να αποκλειστούν εντελώς από τη σχολική φοίτηση.

Επίσης, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις διατρέχουν υψηλότερο κίνδυνο βίας, ιδίως εάν είναι απομονωμένα, με τις γυναίκες και τα κορίτσια με αναπηρία να αντιμετωπίζουν υψηλότερο ποσοστό προβλημάτων που σχετίζονται με το φύλο, τη ταυτότητα φύλου και την ενδοοικογενειακή βία⁶⁸.

Τέλος, η ΕΕΔΑ επανέρχεται σε πάγια παρατήρησή της που αφορά στη διαχρονική έλλειψη δεδομένων και στατιστικών στοιχείων αναφορικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου, προκειμένου να υπενθυμίσει ότι η συλλογή, ανάλυση και δημοσίευση δεδομένων, εν προκειμένω για τη διάσταση της αναπηρίας, αποτελεί βασικό πυλώνα για την πρόληψη, προστασία και προαγωγή της δημόσιας υγείας και η έλλειψη αυτών δημιουργεί περιορισμούς στην εκτίμηση κινδύνου, αλλά και λανθασμένες προσεγγίσεις. Η παρακολούθηση της αναπηρίας παρουσίαζε κενά πριν από την πανδημία⁶⁹, γεγονός που έχει συμβάλει στην

⁶⁵ UNICEF, [Children with disabilities](#). Ensuring their inclusion in COVID-19 response strategies and evidence generation, December 2020, σελ. 5; ΕΣΑμεΑ, COVID-19 – Άτομα με αναπηρία, χρόνιες παθήσεις και οι οικογένειές τους [Συνεισφορά σε Έκθεση ΕΕΔΑ], Μάιος 2021.

⁶⁶ Την ανάγκη χορήγησης του αναγκαίου εξοπλισμού σε μαθητές με αναπηρία, μαζί με τα κατάλληλα λογισμικά καθώς και όλα τα προσβάσιμα εργαλεία έχει επισημάνει η ΕΣΑμεΑ. Βλ. ΕΣΑμεΑ, [Επιστολή](#) προς τον Πρωθυπουργό με θέμα «Αίτημα για άμεση οικονομική ενίσχυση των ατόμων με αναπηρία, χρόνιες παθήσεις και των οικογενειών τους, που έχουν πληγεί από την πανδημία», 13 Νοεμβρίου 2020.

⁶⁷ OHCHR, COVID-19 και τα δικαιώματα ατόμων με αναπηρία: οδηγίες, 29 Απριλίου 2020, σελ. 7; UNESCO, [Global Education Monitoring Report 2021](#), Central and Eastern Europe, Caucasus and Central Asia. Inclusion and education: all means all, February 2021, σελ. 144; UNICEF, [COVID-19 response: Considerations for Children and Adults with Disabilities](#), 4 Απριλίου 2020, σελ. 2; UNICEF, [Children with disabilities](#). Ensuring their inclusion in COVID-19 response strategies and evidence generation, December 2020, σελ. 5, 14.

⁶⁸ OHCHR, COVID-19 και τα δικαιώματα ατόμων με αναπηρία: οδηγίες, 29 Απριλίου 2020, σελ. 8.

⁶⁹ Στην Ελλάδα η παρακολούθηση της κατάστασης των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία παρουσίαζε κενά πριν από την πανδημία, δεδομένου ότι δεν εφαρμόστηκε στην πράξη το μητρώο καταγραφής της αναπηρίας όπως όριζε το άρθρο 6, παρ. 6, του Ν 3863/2010 «Νέο Ασφαλιστικό Σύστημα και συναφείς διατάξεις. Ρυθμίσεις στις Εργασιακές Σχέσεις» (ΦΕΚ 115/Α/15.7.2010). Υπό αυτή τη συνθήκη, η συμπερίληψη των ατόμων με αναπηρία στην ανταπόκριση της κατάστασης κρίσης που δημιούργησε η πανδημία όχι μόνο δεν διασφάλισε την ορθή εκτίμηση κινδύνου, αλλά οδήγησε και σε λανθασμένες προσεγγίσεις φέρνοντας εκ νέου στο προσκήνιο τις διακρίσεις σε βάρος των ατόμων με αναπηρία.

περιορισμένη παροχή δεδομένων κατά την διάρκειά της, αλλά κυρίως έχει εκθέσει τα άτομα με αναπηρία σε επιβλαβείς συνθήκες έως και θάνατο⁷⁰.

Με την ευκαιρία, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τη θέσπιση της Εθνικής Αρχής Προσβασιμότητας, στη σύνθεση της οποίας μάλιστα μετέχει δια της Προέδρου της⁷¹, εκφράζοντας την ευχή να συμβάλει ουσιαστικά και αποτελεσματικά στην άρση των διακρίσεων και εμποδίων και τη διευκόλυνση της ένταξης των ατόμων με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της Χώρας.

ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα

Η πανδημία επηρέασε δυσανάλογα και τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, όπως επιβεβαιώνει ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ για την προστασία κατά της βίας και των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου⁷². Πιο συγκεκριμένα, στην Έκθεσή του σχετικά με τη βία και τις διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου που βιώνει η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, ειδικά κατά την περίοδο της πανδημίας, ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας του ΟΗΕ αναγνωρίζει ότι οι ιδιαίτερες προκλήσεις με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα ούτως ή άλλως και υπό συνθήκες «κανονικότητας» έχουν επιδεινωθεί σημαντικά κατά την περίοδο αυτή, επισημαίνοντας ότι τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα πλήττονται δυσανάλογα από την πανδημία και ειδικότερα από τα μέτρα που λαμβάνουν οι κυβερνήσεις προκειμένου να αντιμετωπίσουν την εξάπλωσή της, καθώς αυτά στη συντριπτική τους πλειονότητα αναπαράγουν και επιτείνουν τις στερεοτυπικές αντιλήψεις που οδηγούν σε κοινωνικό αποκλεισμό, περιθωριοποίηση και βία που υφίσταται ούτως ή άλλως τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα⁷³.

Ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα ανήκουν σε ομάδα υψηλής επικινδυνότητας, η ΕΕΔΑ μοιράζεται τις ανησυχίες του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ, σύμφωνα με τις οποίες τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα έχουν διπλάσιες πιθανότητες να έρθουν αντιμέτωπα με προκλήσεις ψυχικής υγείας, και πάνω από τις διπλάσιες να κάνουν κατάχρηση ουσιών, σε σχέση με το γενικότερο πληθυσμό⁷⁴. Επιπλέον, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι η απαγόρευση κυκλοφορίας, με τη συνεπακόλουθη υποχρέωση των πολιτών να παραμένουν περισσότερο χρόνο στα σπίτια τους, επιβαρύνουν δυσανάλογα τα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, οι σχέσεις των οποίων με τις οικογένειές τους συχνά είναι διαταραγμένες, λόγω

⁷⁰ WHO, [Disability and Health](#), 1 December 2020; NS. Reed, LM. Meeks, BK. Swenor, [Disability and COVID-19: who counts depends on who is counted](#), *Lancet Public Heal*, 1 August 2020.

⁷¹ Η Εθνική Αρχή Προσβασιμότητας συστάθηκε με το Ν 4780/2021 «Εθνική Αρχή Προσβασιμότητας, Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής και Τεχνοηθικής» (ΦΕΚ 30/Α/28.2.2021), ο οποίος τροποποίησε και την ιδρυτική νομοθεσία της ΕΕΔΑ.

⁷² UNGA, Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: [Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity](#), Victor Madrigal-Borloz. Violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity during the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, A/75/258, 28 July 2020.

⁷³ UNGA, Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: [Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity](#), Victor Madrigal-Borloz. Violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity during the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, A/75/258, 28 July 2020, παρ. 7.

⁷⁴ UNGA, Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: [Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity](#), Victor Madrigal-Borloz. Violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity during the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, A/75/258, 28 July 2020, παρ. 28.

της απορριπτικής στάσης της οικογένειάς τους, προς την ταυτότητα φύλου ή το σεξουαλικό τους προσανατολισμό⁷⁵. Επιπλέον, δε, η απουσία θεσμοθέτησης της ομόφυλης γονεϊκότητας σε συνδυασμό με τα μέτρα απαγόρευσης κυκλοφορίας δημιούργησε προφανή προσκόμματα στη μετακίνηση των μη βιολογικών ομόφυλων γονέων από/προς και μετά των τέκνων τους, ως και στην επικοινωνία με αυτά, ιδίως σε περιπτώσεις διακοπής της ομόφυλης συμβίωσης, καθώς δεν ενέπιπταν σε καμία από τις επιτρεπόμενες αιτίες μετακίνησης. Η ΕΕΔΑ σημειώνει, επίσης, ότι συνεπεία της ανυπαρξίας σχετικού νομοθετικού πλαισίου, ενισχύθηκε, αφενός, ο κίνδυνος της επιβολής σε βάρος τους των προβλεπόμενων προστίμων λόγω παράνομης μετακίνησης, αφετέρου, η δημιουργία συνθηκών περαιτέρω επιβάρυνσης της ψυχικής τους υγείας εξαιτίας του αποκλεισμού έναντι των αναγνωρισμένων μορφών γονεϊκότητας, αλλά και του αυξημένου κινδύνου τιμωρητικής αντιμετώπισής τους από τους ελεγκτικούς μηχανισμούς.

Αντίστοιχα, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η εργασιακή ανασφάλεια κατά την περίοδο της πανδημίας είναι πολύ πιο έντονη στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, τα οποία αντιμετώπιζαν ήδη περισσότερες δυσκολίες αναφορικά με την πρόσληψη στην εργασία και την παραμονή στο εργασιακό περιβάλλον, λόγω των διακρίσεων που υφίστανται, ενώ ιδιαίτερο πρόβλημα έχει προκαλέσει η απαγόρευση κυκλοφορίας στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα που εργάζονται στο σεξ, ιδιαίτερα σε όσα ανήκουν στην τρανς κοινότητα⁷⁶. Επίσης, η πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, μεταξύ των οποίων και οι υπηρεσίες υγείας⁷⁷, είναι ιδιαίτερα δύσκολη κατά την περίοδο της πανδημίας, καθώς τα ελλείμματα σε ό,τι αφορά στη διασφάλιση των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων επιτείνουν τις διακρίσεις, οδηγώντας συχνά σε άρνηση παροχής υπηρεσιών, με αποτέλεσμα την αποθάρρυνσή τους από το να αναζητήσουν τις υπηρεσίες αυτές⁷⁸.

Οι πιο πάνω διαπιστώσεις επιβεβαιώνονται και από το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, στην πιο πρόσφατη Έκθεσή του, σύμφωνα με την οποία, τον καιρό της πανδημίας, τα μισά περιστατικά κατά ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων συνέβησαν μέσα στο χώρο διαμονής των θυμάτων, συνδυάζοντας την ενδοοικογενειακή βία με το ρατσιστικό κίνητρο, ή στο διαδίκτυο⁷⁹. Συγκεκριμένα, ο εγκλεισμός στο περιβάλλον της οικίας συνδέεται στην περίπτωση των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων με έκφραση βίαιων συμπεριφορών από μέλη της οικογένειάς τους που δεν αποδέχονται το σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου τους⁸⁰. Επίσης, ο εκφοβισμός με ρατσιστικό κίνητρο στον κυβερνοχώρο, μια τάση που

⁷⁵ UNGA, Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: [Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity](#), Victor Madrigal-Borloz. Violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity during the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, A/75/258, 28 July 2020, παρ. 11-12; ECRI, [Annual Report of ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2020](#), March 2021, σελ. 11.

⁷⁶ UNGA, Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: [Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity](#), Victor Madrigal-Borloz. Violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity during the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, A/75/258, 28 July 2020, παρ. 33-34; ECRI, [Annual Report of ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2020](#), March 2021, σελ. 11.

⁷⁷ Βλ. έτσι και UNSDG, [COVID-19 and Human Rights. We are all in this together](#), April 2020, σελ. 12.

⁷⁸ UNGA, Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: [Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity](#), Victor Madrigal-Borloz. Violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity during the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, A/75/258, 28 July 2020, παρ. 16-18.

⁷⁹ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 40.

⁸⁰ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 6.

σταθερά αναδεικνύεται στις καταγραφές του Δικτύου τα τελευταία χρόνια, το 2020, αποτελεί μια νέα διάσταση του σχολικού εκφοβισμού. Η διεξαγωγή μαθημάτων σε εκπαιδευτικά ιδρύματα μέσω διαδικτύου αποτελεί τη νέα συνθήκη μέσα στην οποία ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα δύνανται να στοχοποιηθούν και να γίνουν θύματα λεκτικής βίας από συμφοιτητές τους, χωρίς ωστόσο οι τελευταίοι να μπορούν να εντοπιστούν από το θύμα ή το διδάσκοντα (λόγω πχ κλειστής κάμερας)⁸¹.

Ειδικά σε ό,τι αφορά στις επιπτώσεις της πανδημίας στα τρανς, φυλοδιαφορετικά και ίντερσεξ άτομα, η ΕΕΔΑ σημειώνει με ανησυχία ότι τα άτομα αυτά είναι ακόμη πιο ευάλωτα κατά την περίοδο της πανδημίας⁸². Σύμφωνα με τα ευρήματα του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, το 2020, επιβεβαιώνεται για μια ακόμη φορά η προβληματική και έντονα παρενοχλητική μεταχείριση διεμφυλικών ατόμων από εργοδότες και συναδέλφους, δημόσιους λειτουργούς, αλλά και άγνωστους στα θύματα πολίτες, με στόχο την αμφισβήτηση του αυτοπροσδιορισμού του ατόμου. Από τις καταγραφές αυτές, γίνεται αντιληπτό ότι τα τρανς άτομα υφίστανται λεκτική ή άλλου τύπου βία η οποία εντατικοποιείται όσο προχωρά η φυλομετάβαση και γίνεται πιο ορατή. Παράλληλα, το Δίκτυο διαπιστώνει ότι, σε σημαντικό αριθμό των περιστατικών επιθέσεων λόγω ταυτότητας φύλου, τα θύματα βιώνουν ρατσιστική βία στο χώρο εργασίας τους. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις τρανς γυναικών, εργατριών του σεξ, οι οποίες δέχονται κατ' εξακολούθηση ακραία λεκτική και σωματική βία, κατά την εργασία τους, συνήθως από άγνωστους δράστες. Εντός του έτους 2020, καθώς οι νέες συνθήκες της πανδημίας COVID-19 έχουν συμβάλει στην περαιτέρω περιθωριοποίησή τους αλλά και την εντατικοποίηση των διακρίσεων που βιώνουν στην πρόσβαση σε υπηρεσίες και το πλαίσιο προστασίας, η τρανσφοβική βία που βιώνουν δύνανται να οδηγήσει σε επιδείνωση της ανασφάλειας, ακόμα και αύξηση του κινδύνου για τη ζωή τους⁸³.

Ταυτόχρονα, όπως αναφέρει και το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών (ΣΥΔ), παρά το γεγονός ότι «η διόρθωση του καταχωρισμένου φύλου με δικαστική απόφαση» κατ' εφαρμογή του Ν 4491/2017 (άρθρο 4, παρ. 2) γίνεται σε ιδιαίτερο γραφείο χωρίς δημοσιότητα, και συνεπώς δεν δημιουργούνται συνθήκες διακινδύνευσης της δημόσιας υγείας, η διαδικασία αυτή είχε για μεγάλο χρονικό διάστημα ανασταλεί, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των διαδικασιών εκούσιας δικαιοδοσίας που πραγματοποιούνταν, σύμφωνα με την ΚΥΑ αριθ. Δ1α/ΓΠοικ.: 71342⁸⁴. Λαμβανομένης υπόψη της πάγιας σύστασης διεθνών και ευρωπαϊκών οργανισμών για τα ανθρώπινα δικαιώματα να είναι οι διαδικασίες νομικής αναγνώρισης ταυτότητας φύλου «ταχείες, διαφανείς και προσβάσιμες», η ΕΕΔΑ συμμαρτίζει την ανησυχία του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ και τονίζει ότι η αναστολή της διαδικασίας νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου και η συνεπακόλουθη παράταση του κρίσιμου μεσοδιαστήματος κατά το οποίο τα διεμφυλικά πρόσωπα βρίσκονται έκθετα σε μεγάλη ανασφάλεια, καθιστούν τα τρανς άτομα

⁸¹ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 6-7.

⁸² UNGA, Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: [Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity](#), Victor Madrigal-Borloz. Violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity during the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, A/75/258, 28 July 2020, παρ. 22-23.

⁸³ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 42-43.

⁸⁴ ΣΥΔ, [Δελτίο Τύπου](#) με θέμα: Αναγκαιότητα η απρόσκοπτη πραγματοποίηση των διαδικασιών νομικής αναγνώρισης ταυτότητας φύλου κατά το διάστημα του lockdown, 11 Νοεμβρίου 2020.

ακόμη πιο ευάλωτα στις διακρίσεις. Η ΕΕΔΑ χαιρετίζει ως θετικό το γεγονός ότι κατά τη σύνταξη της παρούσας έχει ήδη ξεκινήσει η σταδιακή επαναλειτουργία των δικαστηρίων⁸⁵.

Στα θετικά αποτιμάται η άμεση ανταπόκριση του Υφυπουργού Προστασίας του Πολίτη σε σχετική επιστολή του ΣΥΔ αναφορικά με το ζήτημα της διαδικασίας ταυτοποίησης των διεμφυλικών/τρανς προσώπων λόγω των περιοριστικών μέτρων ελέγχου της κυκλοφορίας, καθώς σε σχετικό έγγραφό του προς τον Αρχηγό της Ελληνικής Αστυνομίας επισημαίνεται ότι η ταυτοποίηση των εγγράφων και των βεβαιώσεων κυκλοφορίας που τα τρανς άτομα που δεν έχουν προλάβει να μεταβάλουν τα νομικά τους έγγραφα φέρουν, πρέπει να γίνεται με τη μέγιστη προσοχή και ευαισθησία στα προσωπικά τους δεδομένα και σεβασμό στην αξιοπρέπεια κάθε ατόμου⁸⁶.

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να χαιρετίσει τη σύσταση της Επιτροπής για τη σύνταξη σχεδίου Εθνικής Στρατηγικής για την Ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων με στόχο την κατάρτιση ενός ολοκληρωμένου σχεδίου που θα καθορίζει οριζόντια τη στρατηγική, τους στόχους και τις δράσεις υπουργείων και αρμόδιων φορέων για τον σχεδιασμό, την εκπόνηση και την υλοποίηση πολιτικών για την ισότητα των ΛΟΑΤΚΙ+. Σημειώνεται μάλιστα ότι στην 3^η συνεδρίαση της Επιτροπής, η οποία πραγματοποιήθηκε μέσω τηλεδιάσκεψης στις 9 Απριλίου 2021, συμμετείχε και η Πρόεδρος της ΕΕΔΑ, Μαρία Γαβουνέλη, επισημαίνοντας ότι η ΕΕΔΑ παρακολουθεί στενά ζητήματα που άπτονται των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤΚΙ+ και συνεχίζει να εργάζεται για την πρόληψη και καταπολέμηση όλων των έμφυλων διακρίσεων και την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους βάσει των υπερνομοθετικών κανόνων που επιβάλλουν την εξάλειψη των στερεοτύπων και των κοινωνικών προκαταλήψεων.

Συστάσεις:

Γενικές

- Λήψη κατάλληλων μέτρων για την αντιμετώπιση των διαφορετικών επιπτώσεων της πανδημίας COVID-19 στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες σε σχέση, ιδίως, με την πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τις συνθήκες απασχόλησης και την πρόσβαση στην εκπαίδευση.
- Διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε μέτρα οικονομικής στήριξης που λαμβάνονται στο πλαίσιο της πανδημίας COVID-19, χωρίς διακρίσεις.
- Διασφάλιση της συμμετοχής όλων των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων στο σχεδιασμό και την εφαρμογή έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας, με στόχο τη συμπερίληψή τους στη λήψη αποφάσεων.
- Διασφάλιση της συλλογής, λεπτομερούς ανάλυσης και δημοσιοποίησης στατιστικών στοιχείων και δεδομένων σχετικά με τον αντίκτυπο της πανδημίας, ιδίως στις πιο ευάλωτες ομάδες.

⁸⁵ Η οποία ρυθμίζεται στο Ν 4790/2021 «Κατεπείγουσες ρυθμίσεις για την προστασία της δημόσιας υγείας από τις συνεχιζόμενες συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ανάπτυξη, την κοινωνική προστασία και την επαναλειτουργία των δικαστηρίων και άλλα ζητήματα» (ΦΕΚ 48/Α/31.3.2021), βλ. ιδίως άρθρο 83 για τα πολιτικά δικαστήρια.

⁸⁶ ΣΥΔ, [Δελτίο Τύπου](#) με θέμα: Θετική ανταπόκριση του Υφυπουργού Προστασίας του Πολίτη, ώστε οι αστυνομικές αρχές να δείξουν προσοχή στους ελέγχους λόγω περιοριστικών μέτρων στα τρανς πρόσωπα, 3 Απριλίου 2020.

Ρομά

- Λήψη κατάλληλων μέτρων για την αντιμετώπιση των δυσανάλογων επιπτώσεων της πανδημίας στους πληθυσμούς Ρομά, λαμβανομένων υπόψη των παγιωμένων προβλημάτων που αυτοί αντιμετωπίζουν, όπως η πρόσβαση στην υγεία, σε υδροδότηση, ηλεκτροδότηση, αποκομιδή απορριμμάτων, καθώς επίσης και του γεγονότος ότι διαβούν σε πολυσύχναστες περιοχές με περιορισμένη πρόσβαση σε βασικά αγαθά και υπηρεσίες. Πιο συγκεκριμένα, κρίνονται αναγκαία, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα μέτρα: πρόσβαση σε καθαρό πόσιμο νερό, που θα είναι επαρκές για την κάλυψη όλων των υδρευτικών αναγκών του πληθυσμού, υγιεινός τρόπος διάθεσης λυμάτων και παροχή εγκαταστάσεων ρεύματος, με σύνδεση στη ΔΕΔΗΕ ή παροχή γεννητριών για να λυθεί έστω προσωρινά το ζήτημα της τηλεκπαίδευσης και της ψύξης τροφίμων και φαρμάκων.
- Λήψη κατάλληλων μέτρων για τη διασφάλιση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης των Ρομά, συμπεριλαμβανομένων όσων δεν διαθέτουν υγειονομική ασφάλιση ή νομιμοποιητικά έγγραφα. Αναμένεται ότι θα συνεισφέρει προς το σκοπό αυτή η σύσταση κλιμακίων γιατρών που θα επισκέπτονται τους καταυλισμούς Ρομά για εξετάσεις, για να διαπιστωθεί άμεσα αν υπάρχουν κρούσματα, ώστε να απομονώνονται και να ακολουθηθούν οι ιατρικές οδηγίες, σε συνεργασία με τα υπάρχοντα κατά τόπους Κέντρα Κοινότητας Δήμων και Παραρτημάτων Ρομά, με τους διαμεσολαβητές, τα Δημοτικά Ιατρεία, τους τοπικούς συλλόγους και ομοσπονδίες Ελλήνων Ρομά μελών της ΕΛΛΑΝ ΠΑΣΣΕ, καθώς και τους άλλους φορείς της κοινωνίας των πολιτών.
- Λήψη κατάλληλων μέτρων για τη διασφάλιση τους δικαιώματος πρόσβασης στην εκπαίδευση των παιδιών Ρομά, λαμβανομένου υπόψη ότι η έλλειψη πρόσβασης στο Διαδίκτυο ή/και σε υπολογιστή μπορεί να καταστήσουν δυσκολότερη την τηλεκπαίδευση, διακινδυνεύοντας την αύξηση των ήδη υψηλών ποσοστών εγκατάλειψης των μαθητών Ρομά.
- Διεξαγωγή άμεσης εκστρατείας ενημέρωσης - ευαισθητοποίησης σχετικά με τα μέτρα πρόληψης και μη εξάπλωσης του κορωνοϊού στους καταυλισμούς Ρομά της Χώρας.
- Διεξαγωγή διαρκούς δημόσιου διαλόγου και διαβούλευσης όλων των αρμόδιων πολιτειακών θεσμών, της τοπικής αυτοδιοίκησης, των διαμεσολαβητών, των ομοσπονδιών και των τοπικών συλλόγων Ρομά αλλά και της ίδιας της Ρομά κοινότητας, ώστε να σχεδιάζονται από κοινού και να εφαρμόζονται κατευθείαν στο πεδίο εξειδικευμένες δράσεις που θα φέρουν τα επιδιωκόμενα οφέλη στην ευάλωτη κοινότητα των ελλήνων Ρομά, αλλά και στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας.

Μετανάστες, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο

- Λήψη κατά προτεραιότητα μέτρων για την άμεση μεταφορά όλων των ευάλωτων ατόμων από τα νησιά σε ασφαλή και κατάλληλη διαμονή στην ηπειρωτική χώρα.
- Εξασφάλιση αποτελεσματικού ελέγχου των όρων παροχής διεθνούς προστασίας στην αντίστοιχη υποδομή και ενίσχυση των ΚΥΤ και των Δομών Φιλοξενίας με διερμηνείς, διαπολιτισμικούς διαμεσολαβητές, Επιτρόπους ασυνόδευτων ανήλικων, κοινωνικούς λειτουργούς και την υποστήριξη της ορθής λειτουργίας όλων των εγκαταστάσεων.
- Εγγύηση του διαφανούς χαρακτήρα της διαδικασίας ασύλου ειδικά για ευάλωτους πρόσφυγες.
- Ενίσχυση των μέτρων για την περαιτέρω αποσυμφόρηση των κέντρων κράτησης.

Κρατούμενοι

- Διασφάλιση της τήρησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων των κρατούμενων, του σεβασμού του κράτους δικαίου και των διεθνών και ευρωπαϊκών προτύπων για την προστασία και την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για την αποσυμφόρηση των σωφρονιστικών ιδρυμάτων σε συνδυασμό με την εξέταση της δυνατότητας εφαρμογής εναλλακτικών της στέρησης της ελευθερίας μέτρων (σε σχέση ιδίως με την προσωρινή κράτηση, την αντικατάσταση και αναστολή εκτέλεσης στερητικών της ελευθερίας ποινών, την πρόωρη αποφυλάκιση κ.ά.).
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης (ελάχιστες συνθήκες υγιεινής, παροχή ιατρικών υπηρεσιών, εφοδιασμός με υλικά ατομικής προστασίας κ.ά.).

Άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις

- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση της παροχής εύλογης προσαρμογής σε άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις, αποφεύγοντας, στην περίπτωση που επιβληθούν μέτρα περιορισμού της ελεύθερης κυκλοφορίας, τις γενικές απαγορεύσεις εξόδου από το σπίτι και την επιβολή προστίμων, και θεσπίζοντας εξαιρέσεις για άτομα με αναπηρία, ώστε να μπορούν να βγαίνουν έξω, με ταυτόχρονη διασφάλιση ότι τα άτομα που παρέχουν υποστήριξη σε άτομα με αναπηρία εξαιρούνται από τους περιορισμούς παραμονής στο σπίτι προκειμένου να παρέχουν βοήθεια.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση ότι οι πληροφορίες για τα μέτρα που σχετίζονται με τη νόσο COVID-19 είναι προσβάσιμες σε άτομα με αναπηρία, όπως μεταξύ άλλων, μέσω της ερμηνείας νοηματικής γλώσσας, του υποτιτλισμού και των εύκολων σε ανάγνωση μορφών.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση της συστηματικής συμμετοχής όλων των ατόμων με αναπηρία μέσω των αντιπροσωπευτικών οργανώσεών τους σε όλες τις αποφάσεις που επηρεάζουν τη ζωή τους.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για την πραγμάτωση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των παιδιών με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και γενικότερα τη συμπερίληψη της διάστασης της αναπηρίας στα μέτρα που λαμβάνονται στον τομέα της εκπαίδευσης για την πρόληψη και μη εξάπλωση του κορωνοϊού. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕΔΑ συστήνει την ανάπτυξη προσβάσιμου και προσαρμόσιμου υλικού για μαθητές με αναπηρία για την υποστήριξη της μάθησης εξ αποστάσεως, τη διασφάλιση της πρόσβασης στο διαδίκτυο για μάθηση εξ αποστάσεως και διασφάλιση ότι το λογισμικό είναι προσβάσιμο σε άτομα με αναπηρία, όπως μεταξύ άλλων, μέσω της παροχής βοηθητικών συσκευών και της εύλογης προσαρμογής, καθώς επίσης και την παροχή σαφών οδηγιών σε εκπαιδευτικές και σχολικές αρχές ως προς το πεδίο των υποχρεώσεών τους και την ποικιλία των διαθέσιμων πηγών κατά την παροχή εκπαίδευσης εκτός σχολείου.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων ώστε οι μηχανισμοί καταγγελίας, οι ανοιχτές τηλεφωνικές γραμμές, τα καταφύγια έκτακτης ανάγκης και άλλες μορφές βοήθειας να είναι διαθέσιμα σε άτομα με αναπηρία και να περιλαμβάνουν άτομα με αναπηρία.

- Συλλογή, ανάλυση και δημοσιοποίηση στατιστικών στοιχείων και δεδομένων για την αναπηρία με στόχο τη βελτίωση της παρακολούθησης της κατάστασης στη Χώρα και, ειδικότερα, των επιπτώσεων της πανδημίας ειδικά στα άτομα με αναπηρία.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για την προστασία των ατόμων με αναπηρία από τη βία, την κακοποίηση, τον αποκλεισμό, τον εξαναγκασμό και την παραμέληση, με έμφαση στην προστασία των γυναικών και των κοριτσιών με αναπηρία από τη βία και την κακοποίηση και τη διατήρηση προσβάσιμων υπηρεσιών υποστήριξης, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία.

ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα

- Λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση των πολλαπλών μορφών διακρίσεων που υφίστανται τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και την καταπολέμηση του αντίκτυπου της πανδημίας στην απόλαυση των δικαιωμάτων τους, με την ενσωμάτωση των ιδιαίτερων αναγκών και προκλήσεων με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπα στις πολιτικές σχεδιασμού, υλοποίησης και αξιολόγησης των μέτρων για το περιορισμό της διασποράς του κορωνοϊού.
- Λήψη μέτρων για την προστασία των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων από τη βία και τις διακρίσεις και τη δίωξη και τιμωρία των δραστών, με ταυτόχρονη διασφάλιση της συνεχούς λειτουργίας των συστημάτων υποστήριξής τους και πρόσβασης στη δικαιοσύνη.
- Συμπερίληψη των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων στη διαδικασία σχεδιασμού, υλοποίησης και αξιολόγησης των μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας.

B. Η δίκαιη, οικονομικά προσιτή, έγκαιρη και καθολική πρόσβαση σε εμβόλιο κατά της νόσου COVID-19 ως ανθρώπινο δικαίωμα

Το δικαίωμα στην υγεία⁸⁷, ως οικουμενικό και απαράγραπτο δικαίωμα κάθε ανθρώπου – ανεξάρτητα από τη θεσμική του σχέση με το Κράτος (ημεδαπός ή αλλοδαπός, ευρωπαίος πολίτης ή υπήκοος τρίτης χώρας) ή τη νομική του κατάσταση (νόμιμα ή παράτυπα διαμένων μετανάστης, αιτών διεθνή προστασία, πρόσφυγας κ.λπ.) – κατοχυρώνεται νομικά τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και σε ευρωπαϊκό και διεθνές από πολυάριθμα, νομοθετικά και μη, κείμενα. Το ελληνικό Σύνταγμα αναγνωρίζει το δικαίωμα στην προστασία της υγείας στο άρθρο 5, παρ. 5, ορίζοντας ρητά ότι το Κράτος οφείλει να μεριμνά για την υγεία όλων των πολιτών⁸⁸, λαμβάνοντας, για το σκοπό αυτό, όλα τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία των ιδιαίτερα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως είναι οι νέοι, η τρίτη ηλικία, τα άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις και οι άποροι (άρθρο 21, παρ. 3, Σ). Το Δίκαιο των

⁸⁷ Σύμφωνα με το Προοίμιο του Καταστατικού του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, η υγεία ορίζεται ως «μία κατάσταση πλήρους φυσικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι μόνο ως απουσία νόσου ή ανικανότητας». Βλ. σχετικά ΠΟΥ, [Προοίμιο Καταστατικού](#), Ιούλιος 1946.

⁸⁸ Ως «πολίτες» είναι δυνατό να εννοηθούν εδώ και οι μη-Ελληνες, δεδομένου ότι η διάταξη του άρθρου 5, παρ. 5, Σ επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 21, παρ. 3. Η άποψη αυτή, σχετικά με το δικαίωμα στην υγεία κάθε ανθρώπου, ημεδαπού ή αλλοδαπού, ενισχύεται άλλωστε και από τις διατάξεις του άρθρου 2, παρ. 1, Σ, το οποίο ορίζει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας των ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», καθώς η πραγμάτωση του περιεχομένου της αρχής αυτής είναι αδύνατο να επιτευχθεί δίχως την προστασία του θεμελιώδους αγαθού της υγείας.

Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τόσο σε διεθνές⁸⁹ όσο και σε περιφερειακό και ενωσιακό επίπεδο⁹⁰, αναγνωρίζει την απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας ως θεμελιώδες δικαίωμα κάθε ανθρώπου, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας, πολιτικών πεποιθήσεων, κοινωνικής, οικονομικής ή νομικής του κατάστασης. Στο Γενικό Σχόλιο αριθ. 14, μάλιστα, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, ερμηνεύοντας το περιεχόμενο του δικαιώματος στην υγεία, επισημαίνει ότι προκειμένου να ανταποκριθούν τα συμβαλλόμενα Κράτη στις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 12 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, οφείλουν να παρέχουν, σε όλες τις πληθυσμιακές ομάδες, συμπεριλαμβανομένων και των αιτούντων άσυλο και μεταναστών, κρατούμενων ή άλλων ευάλωτων ομάδων, υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που να συνδυάζουν σωρευτικά τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά: διαθεσιμότητα, προσβασιμότητα, αποδοχή και καλή ποιότητα⁹¹. Ταυτόχρονα, η Επιτροπή του ΟΗΕ, εξισώνει την υποχρέωση των Κρατών να εξασφαλίζουν τον εμβολιασμό της κοινότητας για την αντιμετώπιση σοβαρών μολυσματικών ασθενειών και να λαμβάνουν μέτρα για την πρόληψη επιδημιών με τη βασική τους υποχρέωση να διασφαλίσουν την ικανοποίηση, τουλάχιστον, ενός στοιχειώδους επιπέδου του δικαιώματος στην υγεία⁹².

Συνάγεται εύλογα, συνεπώς, το συμπέρασμα ότι η πρόσβαση σε ένα εμβόλιο για την αντιμετώπιση της νόσου COVID-19 που να είναι ασφαλές, αποτελεσματικό και να βασίζεται στις καλύτερες επιστημονικές εξελίξεις αποτελεί βασικό συστατικό του δικαιώματος για απόλαυση του υψηλότερου δυνατού επιπέδου σωματικής και ψυχικής υγείας, καθώς επίσης και του δικαιώματος να απολαμβάνουμε τα οφέλη της επιστημονικής προόδου⁹³. Ακριβέστερα, η οικονομικά προσιτή και χωρίς διακρίσεις πρόσβαση στο εμβόλιο συνιστά ανθρώπινο δικαίωμα⁹⁴. Από το σύνολο των διεθνών αυτών δεσμεύσεων, και ιδίως του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, απορρέει η κατά προτεραιότητα υποχρέωση των Κρατών να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα, στο μέγιστο των διαθέσιμων πόρων τους, προκειμένου να εγγυηθούν τη δίκαιη, οικονομικά προσιτή, έγκαιρη και καθολική πρόσβαση σε εμβόλια κατά της νόσου COVID-19, σε όλα τα

⁸⁹ Ενδεικτικά: *Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* (άρθρο 25), *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα* (άρθρο 12), *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* (άρθρα 2, 6 και 7), *Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων* (άρθρο 5), όπως επίσης και στα αντιπροσωπευτικότερα ειδικού χαρακτήρα διεθνή κείμενα: *Διεθνής Σύμβαση για την προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών εργαζομένων και των Μελών των οικογενειών τους* (άρθρα 8 και 28), *Σύμβαση για το καθεστώς των Προσφύγων* (άρθρα 20, 21, 23 και 24), *Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών* (άρθρα 11, 12 και 14), *Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού* (άρθρα 3, 23 έως 27, 31 έως 33 κ.ά.), *Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία* (άρθρα 25, 26 και 28).

⁹⁰ Ενδεικτικά, σε επίπεδο ΕΕ: *Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (άρθρο 168), *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ* (άρθρο 35) και σε επίπεδο Συμβουλίου της Ευρώπης: *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών* (άρθρο 8), *Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, Συμβούλιο της Ευρώπης* (Σύμβαση του Οβιέδο) (άρθρο 3), *Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης* (άρθρο 11).

⁹¹ CESCR, [General Comment N° 14 \(2000\)](#), *The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, 22nd session, Geneva, 25 April-12 May 2000, E/C.12/2000/4, 11 August 2000, παρ. 34.

⁹² CESCR, [General Comment N° 14 \(2000\)](#), *The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)*, 22nd session, Geneva, 25 April-12 May 2000, E/C.12/2000/4, 11 August 2000, παρ. 44.

⁹³ Άρθρα 15 ΔΣΟΚΜΔ και 27 ΟΔΔΑ.

⁹⁴ OHCHR, [Human rights and access to COVID-19 vaccines](#), 17 December 2020, σελ. 1.

άτομα, χωρίς καμία διάκριση⁹⁵. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει, υπό το πρίσμα αυτό, ότι η διασφάλιση επαρκούς αριθμού εμβολίων για την καταπολέμηση της πανδημίας δεν είναι μόνο ένα μέτρο χρηστής διοίκησης, αλλά συνιστά πρωταρχικά διεθνή υποχρέωση της Χώρας, που απορρέει από το δικαίωμα στην υγεία, όπως αυτό κατοχυρώνεται από σειρά διεθνών κειμένων.

Ανάγκη κατά προτεραιότητα εμβολιασμού ευάλωτων ομάδων

Η δίκαιη διανομή των εμβολίων κατά της νόσου COVID-19, ωστόσο, εγείρει πολύ σημαντικές προκλήσεις όχι μόνο για τη δημόσια υγεία, αλλά και για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αναγνωρίζοντας ότι το εγχείρημα της Πολιτείας να εμβολιάσει τον πληθυσμό κατά της νόσου COVID-19 αποτελεί μια εξαιρετικά δύσκολη άσκηση, λαμβανομένου υπόψη ότι αφορά στο σύνολο του πληθυσμού σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα και υπό συνθήκες περιορισμένης προσφοράς και ιδιαίτερα μεγάλης ζήτησης, η ΕΕΔΑ επιμένει στην ανάγκη πρόσβασης στο εμβόλιο χωρίς διακρίσεις, ανεξαρτήτως χρώματος, αναπηρίας, ηλικίας, φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή χαρακτηριστικών φύλου, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, συμμετοχής σε εθνική μειονότητα, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης, σύμφωνα με τα διεθνή και τα ευρωπαϊκά πρότυπα για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου⁹⁶. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι η προτεραιοποίηση δεν υπήρξε – και εξακολουθεί να είναι – αναγκαία, σε ένα πρώτο στάδιο, βάσει των ιδιαίτερων ιατρικών αναγκών συγκεκριμένων ομάδων πληθυσμού σε συνδυασμό με λόγους δημόσιας υγείας. Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει, ωστόσο, ότι η προτεραιοποίηση αυτή οφείλει να γίνεται με αντικειμενικά, κατάλληλα και διαφανή κριτήρια, τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη την ευαλωτότητα των ομάδων αυτών και θα είναι σύμφωνα με τα πρότυπα και τους κανόνες για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι οι αρμόδιες εθνικές Αρχές αντεπεξέρχονται με ευθύνη και αποτελεσματικότητα στο δύσκολο αυτό εγχείρημα.

Στο σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ σπεύδει να επισημάνει τη σύνδεση μεταξύ των διαφανών και κατάλληλων κριτηρίων για την προτεραιοποίηση των ληπτών/τριών εμβολίων κατά της νόσου COVID-19 και της μείωσης των επιπέδων διαφθοράς στη Χώρα, καθώς όπως τονίζει και το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα (UNODC) σε πρόσφατη Έκθεσή του, η ισότιμη πρόσβαση σε ασφαλή εμβόλια συνιστά εχέγγυο κατά του κινδύνου διαφθοράς⁹⁷. Ειδικά σε ό,τι αφορά στην προτεραιοποίηση των πιο ευάλωτων ατόμων ενόψει του εμβολιασμού, η ΕΕΔΑ συμμερίζεται πλήρως τη διαπίστωση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, σύμφωνα με την οποία «η διαφθορά επηρεάζει

⁹⁵ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Statement on universal affordable vaccination for COVID-19, international cooperation and intellectual property, 12 March 2021, E/C.12/2021/1, παρ. 3. Βλ. αντίστοιχα HRC, 46th session, Ensuring equitable, affordable, timely and universal access for all countries to vaccines in response to the coronavirus disease (COVID-19) pandemic, 17 March 2021, [A/HRC/46/L.25/Rev.1](#); OHCHR, [Human rights and access to COVID-19 vaccines](#), 17 December 2020; Committee on Economic, Social and Cultural Rights, [Statement](#) on universal and equitable access to vaccines for the coronavirus disease (COVID-19), 15 December 2020, E/C.12/2020/2; Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 2805th meeting, [Statement](#) on the coronavirus (COVID-19) pandemic and its implications under the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 7 August 2020; Council of Europe, Committee on Bioethics (DH-BIO), [COVID-19 and vaccines: ensuring equitable access to vaccination during the current and future pandemics](#), 22 January 2021.

⁹⁶ Council of Europe, Committee on Bioethics (DH-BIO), [COVID-19 and vaccines: ensuring equitable access to vaccination during the current and future pandemics](#), 22 January 2021, παρ. 6.

⁹⁷ UNODC, [Policy paper](#) on COVID-19 vaccines and corruption risks: preventing corruption in the manufacture, allocation and distribution of vaccines, 9 December 2020, σελ. 8-9.

δυσανάλογα τους πιο ευάλωτους και περιθωριοποιημένους ανθρώπους» και σημειώνει με έμφαση ότι «η διαφθορά μειώνει την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης, εκπαίδευσης και κοινωνικής προστασίας που με τη σειρά τους έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε επίπεδο ατομικό, οικογενειακό, κοινότητας και ευρύτερα εθνικό, αυξάνοντας την ευαλωτότητα και τις κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες»⁹⁸. Μια πολύ σημαντική παράμετρος, την οποία ιδίως στον καιρό της πανδημίας δεν μπορούμε να παραβλέψουμε, είναι ότι η διαφθορά σε ευάλωτους τομείς, όπως η υγειονομική περίθαλψη και η παροχή δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών αποκλείουν τα άτομα που έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη, δημιουργώντας ανυπέρβλητα εμπόδια στην ελεύθερη και δίκαιη πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και την κοινωνική προστασία⁹⁹.

Στο πλαίσιο αυτό καθορισμού κριτηρίων, η ΕΕΔΑ επισύρει την προσοχή της Πολιτείας στην ανάγκη να δοθεί προτεραιότητα στις ομάδες εκείνες πληθυσμών που είναι πιο εκτεθειμένες και ευάλωτες στον SARS-COV-2 λόγω των καθοριστικών υγειονομικών συνθηκών κάτω από τις οποίες διαβιούν, όπως είναι για παράδειγμα οι κρατούμενοι, οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες ή οι μετανάστες που βρίσκονται σε κέντρα υποδοχής ή άλλες δομές και γενικότερα σε μη ασφαλείς υγειονομικές συνθήκες¹⁰⁰. Πιο συγκεκριμένα, ο Ειδικός Εισηγητής των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των μεταναστών αναφέρει ότι ολοένα μεγαλύτερος αριθμός εκθέσεων και αναφορών τεκμηριώνουν ότι «οι μετανάστες είναι πιο ευάλωτοι στον αντίκτυπο του ιού εξαιτίας της κακής τους υγείας, η οποία οφείλεται συχνά στην κοινωνικο-οικονομική τους κατάσταση, τη διαδικασία μετανάστευσης και την ευαλωτότητά τους ως μη-υποκόων της Χώρας υποδοχής»¹⁰¹. Η ανάγκη αυτή αναδεικνύεται από πληθώρα ελεγκτικών μηχανισμών και άλλων διεθνών οργανισμών για τα δικαιώματα του Ανθρώπου, όπως ενδεικτικά η Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Μορφωτικών Δικαιωμάτων¹⁰², η Στρατηγική Συμβουλευτική Ομάδα Εμπειρογνομόνων σχετικά με την ανοσοποίηση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας¹⁰³ ή η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, η οποία απευθύνει έκκληση για συντονισμένη διεθνή δράση και αλληλεγγύη ώστε να εξασφαλιστεί ισότιμη πρόσβαση στους εμβολιασμούς για τον COVID-19 για όλους, συμπεριλαμβανομένων των προσφύγων και άλλων αναγκαστικά εκτοπισμένων και ανιθαγενών ατόμων¹⁰⁴.

⁹⁸ UNODC, [Policy paper](#) on COVID-19 vaccines and corruption risks: preventing corruption in the manufacture, allocation and distribution of vaccines, 9 December 2020, σελ. 11.

⁹⁹ UNODC, [Policy paper](#) on COVID-19 vaccines and corruption risks: preventing corruption in the manufacture, allocation and distribution of vaccines, 9 December 2020, σελ. 11-12.

¹⁰⁰ UN Committee on Migrant Workers (CMW), UN Special Rapporteur on the human rights of migrants and the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Special Rapporteur on Refugees, Asylum Seekers, Internally Displaced Persons and Migrant in Africa of the African Commission on Human and Peoples' Rights, Special Representative of the Secretary General on Migration and Refugees of the Council of Europe and Rapporteur on the Rights of Migrants of the Inter-American Commission on Human Rights, [Joint Guidance Note on Equitable Access to COVID-19 Vaccines for All Migrants](#), 8 March 2021, σελ. 1.

¹⁰¹ HRC, Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, [A/HRC/14/30](#), 16 April 2010, παρ. 23.

¹⁰² Committee on Economic, Social and Cultural Rights, [Statement](#) on universal and equitable access to vaccines for the coronavirus disease (COVID-19), 15 December 2020, E/C.12/2020/2, παρ. 5.

¹⁰³ WHO, [Roadmap](#) for prioritizing uses of COVID-19 vaccines in the context of limited supply. An approach to inform planning and subsequent recommendations based upon epidemiologic setting and vaccine supply scenarios", 13 November 2020, σελ. 14. Στην ίδια λογική βλ. επίσης WHO, [SAGE values framework](#) for the allocation and prioritization of COVID-19 vaccination, 14 September 2020.

¹⁰⁴ UNCHR Greece, [Η Ύπατη Αρμοστεία καλεί για ισότιμη πρόσβαση στα εμβόλια κατά του COVID-19 για τους πρόσφυγες](#), 7 Απριλίου 2021.

Υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού για λόγους δημόσιας υγείας

Η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να επισημάνει τη νομοθετικά προβλεφθείσα δυνατότητα υποχρεωτικού εμβολιασμού κατά της νόσου COVID-19, με σκοπό την αποτροπή της διάδοσης της νόσου και την προστασία της δημόσιας υγείας¹⁰⁵. Λαμβανομένων υπόψη, αφενός, της νομολογίας του ΕΔΔΑ¹⁰⁶, αφετέρου, της εθνικής νομολογίας¹⁰⁷ και συντασσόμενη πλήρως με σχετική **Γνώμη** του Εργαστηρίου Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής της Νομικής Σχολής του ΑΠΘ¹⁰⁸, η ΕΕΔΑ θεωρεί ότι το παρόν μέτρο είναι σύμφωνο με το Σύνταγμα στο βαθμό που «η δημόσια υγεία, που υπηρετείται εν προκειμένω από τη συλλογική ανοσία και τη μείωση της πίεσης στο σύστημα παροχής υπηρεσιών υγείας, αποτελεί ένα δημόσιο αγαθό» και η υποχρέωση εμβολιασμού συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων, όπως ενδεικτικά του ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού ή του προσωπικού δομών υγείας ή περίθαλψης ευπαθών ομάδων, συνιστά καθήκον κοινωνικής αλληλεγγύης, κατά την έννοια του άρθρου 25, παρ. 4, του Συντάγματος¹⁰⁹.

Αναγκαία προϋπόθεση, όπως επισήμανε το ΕΔΔΑ σε πρόσφατη απόφασή του¹¹⁰, είναι σκοπός της εκάστοτε πολιτικής επιβολής υποχρεωτικού εμβολιασμού να είναι η προστασία της υγείας όλων, τονίζοντας πως ο εμβολιασμός προστατεύει τόσο εκείνους που τον λαμβάνουν, όσο και εκείνους που, για ιατρικούς λόγους, δεν μπορούν να εμβολιαστούν και, συνεπώς, βασίζονται στη λεγόμενη «ανοσία της αγέλης» για την προστασία τους έναντι σοβαρών μεταδοτικών ασθενειών¹¹¹.

Το ζήτημα το οποίο τίθεται ασφαλώς δεν αφορά στο κατά πόσο η υποχρέωση εμβολιασμού μπορεί να πραγματοποιηθεί δια του εξαναγκασμού, αλλά στην ενδεχόμενη επιβολή κυρώσεων ή επιπτώσεων σε περίπτωση άρνησής του. Αντίστοιχα, στην ίδια λογική, επιβολή κυρώσεων ή άλλου είδους συνέπειες μπορεί να επισύρει και η μη κατοχή πιστοποιητικού εμβολιασμού, η έκδοση του οποίου μπορεί να οριστεί ως αναγκαία προϋπόθεση σε ορισμένες

¹⁰⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 4, παρ. 3 στοιχ. Α(iii)β, του Ν 4675/2020 «Πρόληψη, προστασία και προαγωγή της υγείας - ανάπτυξη των υπηρεσιών δημόσιας υγείας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 54/Α/11.3.2020), «σε περιπτώσεις εμφάνισης κινδύνου διάδοσης μεταδοτικού νοσήματος, που ενδέχεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία, μπορεί να επιβάλλεται, με απόφαση του Υπουργού Υγείας, μετά από γνώμη της ΕΕΔΥ, υποχρεωτικότητα του εμβολιασμού με σκοπό την αποτροπή της διάδοσης της νόσου. Με την ανωτέρω απόφαση ορίζονται η ομάδα του πληθυσμού ως προς την οποία καθίσταται υποχρεωτικός ο εμβολιασμός με καθορισμένο εμβόλιο, η τυχόν καθορισμένη περιοχή υπαγωγής στην υποχρεωτικότητα, το χρονικό διάστημα ισχύος της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού, το οποίο πρέπει πάντοτε να αποφασίζεται ως έκτακτο και προσωρινό μέτρο προστασίας της δημόσιας υγείας για συγκεκριμένη ομάδα του πληθυσμού, η ρύθμιση της διαδικασίας του εμβολιασμού και κάθε άλλη σχετική λεπτομέρεια».

¹⁰⁶ ΕΔΔΑ, [Vavřička and Others v. the Czech Republic](#) [applications no. 47621/13 and five other applications], 8 Απριλίου 2021; [Solomakhin v. Ukraine](#) [applications no. 24429/03], 24 Σεπτεμβρίου 2012; [Carlo Boffa and 13 Others v. San Marino](#) [applications no. 26536/95], 15 Ιανουαρίου 1998.

¹⁰⁷ ΣτΕ, Δ' Τμήμα, 2387/2020; ΣτΕ, Γ' Τμήμα, 469/2018.

¹⁰⁸ Εργαστήριο Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, Νομική Σχολή ΑΠΘ, **4^η Γνώμη** σχετικά με τον εμβολιασμό κατά της νόσου COVID-19 και την ενδεχόμενη υποχρεωτικότητά του, Μάρτιος 2021.

¹⁰⁹ Εργαστήριο Μελέτης Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής, Νομική Σχολή ΑΠΘ, **4^η Γνώμη** σχετικά με τον εμβολιασμό κατά της νόσου COVID-19 και την ενδεχόμενη υποχρεωτικότητά του, Μάρτιος 2021, σελ. 3.

¹¹⁰ Η οποία δεν αφορά στον κορωνοϊό ειδικά, αλλά στο γενικότερο ζήτημα της άρνησης των γονέων να επιτρέψουν τον προληπτικό εμβολιασμό των παιδιών τους για πολιομυελίτιδα, ηπατίτιδα Β και άλλα μεταδιδόμενα νοσήματα και τη συνακόλουθη επιβολή προστίμου ή την άρνηση των εθνικών Αρχών να δεχτούν τα παιδιά στο σχολείο.

¹¹¹ ΕΔΔΑ, [Vavřička and Others v. the Czech Republic](#) [applications no. 47621/13 and five other applications], 8 Απριλίου 2021, παρ. 272.

συγκεκριμένα προβλεπόμενες περιπτώσεις, όπως εν προκειμένω για την άσκηση του ιατρικού λειτουργήματος ή για το διορισμό σε θέση νοσηλευτικού προσωπικού ή προσωπικού των πιο πάνω δομών.

Διαφύλαξη προσωπικών δεδομένων

Στο σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί σημαντικό να τονίσει την ανάγκη διασφάλισης από την Πολιτεία των αναγκαίων εχέγγυων για την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών γενικότερα και ιδίως του δικαιώματος προστασίας των προσωπικών δεδομένων των ληπτών/τριών υπηρεσιών υγείας που θα κληθούν να εμβολιαστούν και κατ' επέκταση καταχωρηθούν στο Εθνικό Μητρώο Εμβολιασμών κατά του κορωνοϊού COVID-19, το οποίο αποτελεί υπομητρώο του Εθνικού Μητρώου Εμβολιασμών και έχει ως αντικείμενό του την ακριβή καταγραφή των εμβολιασμών που διενεργούνται σε κάθε πρόσωπο που ανήκει στον γενικό πληθυσμό της Χώρας βάσει κριτηρίων και συστάσεων που εκδίδει η Εθνική Επιτροπή Εμβολιασμών¹¹². Αναγνωρίζοντας ότι απώτερος στόχος του Μητρώου αυτού είναι, μεταξύ άλλων, η βελτίωση της εμβολιαστικής κάλυψης του πληθυσμού και των δεικτών έγκαιρου εμβολιασμού του, η καταπολέμηση της νόσου και η φαρμακοεπαγρύπνηση, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει την ανάγκη τήρησης της σχετικής νομοθεσίας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων, δίνοντας έμφαση ιδίως στη σημασία της καταγραφής των αναγκαίων στοιχείων στο Μητρώο, με ταυτόχρονη τήρηση όλων των αναγκαίων εγγυήσεων ασφάλειας δικαίου.

Συστάσεις:

- Συνέχιση και ενίσχυση των προσπαθειών για δίκαιη, οικονομικά προσιτή, έγκαιρη και καθολική πρόσβαση σε εμβόλιο κατά της νόσου COVID-19, χωρίς διακρίσεις, ανεξαρτήτως χρώματος, αναπηρίας, ηλικίας, φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή χαρακτηριστικών φύλου, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, συμμετοχής σε εθνική μειονότητα, περιουσίας, γέννησης ή άλλης κατάστασης, σύμφωνα με τα διεθνή και τα ευρωπαϊκά πρότυπα για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.
- Ενίσχυση των προσπαθειών για προώθηση των εμβολιασμών μέσω αντικειμενικών, κατάλληλων και διαφανών διαδικασιών, τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη την ευαλωτότητα των ομάδων που πρέπει να προτεραιοποιηθούν και θα είναι σύμφωνα με τα πρότυπα και τους κανόνες για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με στόχο τη διευκόλυνση της ισότιμης πρόσβασης στον εμβολιασμό των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, ιδίως των κρατούμενων και των προσφύγων, αιτούντων άσυλο και μεταναστών.
- Διεξαγωγή άμεσης και στοχευμένης εκστρατείας ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης για την ανάγκη εμβολιασμού ιδίως των πιο ευάλωτων ομάδων, όπως είναι οι Ρομά και τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, με στόχο την προώθηση της γνώσης και της κατανόησης και την ενίσχυση της εμπιστοσύνης των ατόμων αυτών στις αρμόδιες Αρχές.

¹¹² Άρθρο 55 του Ν 4764/2020 «Ρυθμίσεις για την προστασία της δημόσιας υγείας από τις συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ενίσχυση των μέσων μαζικής μεταφοράς, την επιτάχυνση της απονομής των συντάξεων, τη ρύθμιση οφειλών προς τους Οργανισμούς Επικής Αυτοδιοίκησης και άλλες κατεπείγουσες διατάξεις» (ΦΕΚ 256/Α/23.12.2020).

- Ειδικά σε ό,τι αφορά σε άτομα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων προστασίας ώστε να διασφαλίζεται η προσέλευση των ατόμων αυτών στα εμβολιαστικά κέντρα χωρίς φόβο ή κίνδυνο καταγγελίας, κράτησης, απέλασης ή άλλων κυρώσεων εξαιτίας της κατάστασής τους.
- Αποφυγή ρητορικής και ορολογίας που οδηγεί σε στιγματισμό και ενίσχυση στερεοτυπικών αντιλήψεων σε βάρος των πιο ευάλωτων ομάδων, στο βαθμό που τα φαινόμενα αυτά επιτείνουν την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό των συγκεκριμένων ομάδων.
- Διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης σε έγκυρη πληροφόρηση για την υγεία, τη νόσο COVID-19 και την καταπολέμησή της, σε γλώσσα και μορφή κατανοητή από όλους/όλες χωρίς εξαιρέσεις και λήψη υπόψη των ιδιαίτερων αναγκών των ΑμεΑ, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων που αντιμετωπίζουν προβλήματα όρασης ή ακοής, καθώς επίσης και των αναλφάβητων – οργανικά, λειτουργικά ή και ψηφιακά¹¹³ – ή όσων στερούνται πρόσβασης στο διαδίκτυο. Συστήνεται ιδίως η ισότιμη πρόσβαση σε έγκυρη επιστημονική πληροφόρηση σχετικά με την ασφάλεια και την αποτελεσματικότητα των διαφόρων εμβολίων και διοργάνωση δημόσιων εκστρατειών με στόχο την προστασία των πολιτών από ψευδείς, παραπλανητικές ή ψευδο-επιστημονικές πληροφορίες σχετικά με τα εμβόλια, οι οποίες διαδίδονται γρήγορα στο διαδίκτυο και τα κοινωνικά μέσα.

II. Ο ιός μας απειλεί, όχι ο άνθρωπος

Η πανδημία, ως πρωτίστως υγειονομικό ζήτημα, αποτελεί αναμφισβήτητα μια δοκιμασία της δημόσιας και της ατομικής υγείας και συνολικά της ιατρικής και των συναφών επιστημών. Η πανδημία, όμως, δεν είναι μόνο υγειονομικό ζήτημα. Αντίθετα, όπως προαναφέρθηκε, η πανδημία οδήγησε σε μια άνευ προηγουμένου υγειονομική, οικονομική, κοινωνική και ανθρωπιστική κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο, η οποία απείλησε σοβαρά – και συνεχίζει να απειλεί – το κράτος δικαίου και τη Δημοκρατία. Δεν είναι λίγες οι εθνικές έννομες τάξεις που επέλεξαν να κηρύξουν κατάσταση έκτακτης ανάγκης¹¹⁴. Υπό το πρίσμα αυτό, η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει ότι αποτιμάται θετικά το γεγονός ότι η ελληνική Κυβέρνηση δεν κατέφυγε στα πιο δραστικά θεσμικά μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας, ενεργοποιώντας για

¹¹³ Στην Ελλάδα, η συντριπτική πλειονότητα (2/3) των ενηλίκων χαρακτηρίζονται ψηφιακά αναλφάβητοι. Αίτια της σχετικά νέας αυτής μορφής είναι η ηλικία, το φύλο, η εκπαίδευση, καθώς και ο τόπος κατοικίας, αν ληφθεί υπόψη ότι στην επαρχία οι άνθρωποι είναι πιο απομακρυσμένοι από τα τεχνολογικά μέσα, γεγονός που χρήζει άμεσης αντιμετώπισης. Βλ. σχετικά Μ. Παπαδογιαννάκη, [Αναλφαβητισμός: Διεθνής Ημέρα για την Εξάλειψή του](#), 8 Σεπτεμβρίου 2020.

¹¹⁴ Σύμφωνα με τη σχετική Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης (γνωστής και ως Επιτροπής της Βενετίας), η οποία επιχειρεί τη συγκριτική επισκόπηση των μέτρων που υιοθέτησαν τα Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της πανδημίας σε συνάρτηση με τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου και τα θεμελιώδη δικαιώματα, εννέα (9) Κράτη μέλη της ΕΕ ενεργοποίησαν συνταγματικές διατάξεις για να κηρύξουν τη Χώρα σε κατάσταση ανάγκης (Βουλγαρία, Τσεχική Δημοκρατία, Φινλανδία, Εσθονία, Ουγγαρία, Λουξεμβούργο, Πορτογαλία, Ρουμανία και Ισπανία), ενώ αντίστοιχα άλλα πέντε (5) Κράτη μέλη της ΕΕ κήρυξαν κατάσταση ανάγκης μέσω της ψήφισης τυπικών νόμων (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Λετονία και Σλοβακία). Τα υπόλοιπα Κράτη μέλη της ΕΕ δεν κήρυξαν *de jure* κατάσταση ανάγκης κατά την κρίση της πανδημίας, ωστόσο κατέφυγαν σε ειδικά μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Βλ. σχετικά Council of Europe, Venice Commission, [Interim report on the measures taken in the EU member States as a result of the COVID-19 crisis and their impact on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights](#), adopted by the Venice Commission at its 124th online Plenary Session (8-9 October 2020), 8 October 2020, CDL-AD(2020)018, παρ. 32-44.

παράδειγμα το άρθρο 48 του Συντάγματος περί «κατάστασης πολιορκίας» ή τη «ρήτρα παρέκκλισης» του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ¹¹⁵. Αντίθετα, αξιοποιήθηκε η θεσμική δυνατότητα που παρέχει το άρθρο 44, παρ. 1, του Συντάγματος για την έκδοση πράξεων νομοθετικού περιεχομένου από την Πρόεδρο της Δημοκρατίας προς αντιμετώπιση «έκτακτης περίπτωσης εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης»¹¹⁶. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει με ιδιαίτερη ικανοποίηση το γεγονός ότι η Βουλή, παρά τις αρχικές προτάσεις για πλήρη διακοπή των εργασιών της, συνέχισε τόσο το δικαιοπαραγωγικό της έργο, όσο και τον κοινοβουλευτικό της έλεγχο, προσαρμόζοντας με διαρκείς τροποποιήσεις τον Κανονισμό της¹¹⁷.

Παρόλα αυτά, η ΕΕΔΑ κρούει τον κώδωνα του κινδύνου, υπενθυμίζοντας ότι η απουσία λήψης πιο δραστικών μέτρων δεν συνιστά από μόνη της εχέγγυο τήρησης του κράτους δικαίου. Η ΕΕΔΑ συντάσσεται με τις [Σκέψεις](#) της Επιτροπής της Βενετίας για το σεβασμό της Δημοκρατίας, των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Κράτους Δικαίου κατά την κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης, στις οποίες η Επιτροπή θέτει με λεπτομερή τρόπο μια σειρά δικλείδων ασφαλείας στις οποίες οφείλουν να ανταποκρίνονται οι ρυθμίσεις της εκτελεστικής εξουσίας σε καιρούς «κρίσης»¹¹⁸. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή τονίζει την ανάγκη αποτελεσματικού κοινοβουλευτικού και δικαστικού ελέγχου τόσο της δήλωσης κήρυξης της Χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης και τυχόν παράτασής της, όσο και της ενεργοποίησης και εφαρμογής άλλων έκτακτων μέτρων – ισοδύναμου πολλές φορές αποτελέσματος¹¹⁹. Στην ίδια αυτή κατεύθυνση, η ΕΕΔΑ, ήδη από τους πρώτους μήνες της πανδημίας, είχε επισημάνει στην Πολιτεία ότι «για όσο διάστημα οι προκλήσεις παραμένουν, τα μέτρα για την προστασία της δημόσιας υγείας θα πρέπει να λαμβάνονται και να εφαρμόζονται με απόλυτο σεβασμό στις θεμελιώδεις αξίες της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και με γνώμονα τις αρχές της αλληλεγγύης και

¹¹⁵ ΕΕΔΑ, [Έκθεση](#) για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 3-4.

¹¹⁶ Αξίζει πάντως στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι η Έκθεση της Επιτροπής της Βενετίας προκρίνει τη *de jure* κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης, εξαιτίας του γεγονότος ότι συνοδεύεται από τις ακόλουθες αυστηρές εγγυήσεις: την υποχρέωση ενημέρωσης των αρμόδιων οργάνων του Συμβουλίου της Ευρώπης (Γενικός Γραμματέας), την ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολόγηση της απολύτως αναγκαίας παρέκκλισης από τη συνήθη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και τον εξ ορισμού προσωρινό χαρακτήρα της απόκλισης από τον «κανόνα». Αντίθετα, η *de facto* κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης κρίνεται ανεπαρκής για τη διαφύλαξη των εγγυήσεων του φιλελεύθερου και δημοκρατικού κράτους δικαίου. Βλ. έτσι Council of Europe, Venice Commission, [Interim report](#) on the measures taken in the EU member States as a result of the COVID-19 crisis and their impact on Democracy, the Rule of Law and Fundamental Rights, adopted by the Venice Commission at its 124th online Plenary Session (8-9 October 2020), 8 October 2020, CDL-AD(2020)018, παρ. 29-31.

¹¹⁷ Κ. Τασούλας, [Η Βουλή στην περίοδο της πανδημίας](#): Πώς εξασφαλίστηκε η λειτουργία του Κοινοβουλίου παρά τους περιορισμούς, Η Καθημερινή, 2 Ιανουαρίου 2021.

¹¹⁸ Βλ. Council of Europe, Venice Commission, [Report](#): Respect for Democracy, Human Rights and the Rule of Law during states of emergency: Reflections, 19 June 2020, CDL-AD(2020)014. Επίσης βλ. σχετικά και Council of Europe, [Information Document](#), Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis, SG/Inf(2020)11, 7 April 2020, όπου το Συμβούλιο της Ευρώπης παρέχει στα Κράτη μέλη σχετικά εργαλεία και τεχνογνωσία προκειμένου να αντιμετωπίσουν την άνευ προηγουμένου μαζικής κλίμακας υγειονομική κρίση, με τρόπο που σέβεται τις θεμελιώδεις αξίες της δημοκρατίας, το κράτος δικαίου και τα ανθρωπίνω δικαιώματα.

¹¹⁹ Council of Europe, Venice Commission, [Report](#): Respect for Democracy, Human Rights and the Rule of Law during states of emergency: Reflections, 19 June 2020, CDL-AD(2020)014, παρ. 14.

της αναλογικότητας για την αποφυγή δυσανάλογων επιπτώσεων ιδίως σε βάρος των ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες»¹²⁰. Για το σκοπό αυτό, θα πρέπει «να έχουν νομική βάση, να είναι αναλογικά και χρονικά περιορισμένα, [...] να επαναξιολογούνται συνεχώς με εξισορρόπηση των εμπλεκόμενων δικαιωμάτων, καθώς αυτό που είναι αναλογικό στην αρχή της πανδημίας μπορεί να γίνει δυσανάλογο με την πάροδο του χρόνου και τότε το μέτρο θα πρέπει να μετριαστεί ή να καταργηθεί»¹²¹. Λαμβανομένων υπόψη των προκλήσεων που εγείρει η πανδημία και των μέτρων που λαμβάνονται για τον περιορισμό της σε επίπεδο επιβολής του νόμου γενικότερα, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερη σημασία που έχουν η πρόσβαση στη δικαιοσύνη, η προστασία του πολίτη από τις αστυνομικές Αρχές και ο σεβασμός του κράτους δικαίου για την όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη καταπολέμηση της νόσου COVID-19, η ΕΕΔΑ επισημαίνει με έμφαση το σημαντικό ρόλο που οφείλουν να διαδραματίσουν οι Αρχές επιβολής του νόμου στην παρούσα συγκυρία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη διασφάλισης της απόλαυσης του δικαιώματος της πρόσβασης στη δικαιοσύνη (Α) και της τήρησης της ασφάλειας (Β), με σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου και τις αρχές του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας.

A. Πρόσβαση στη δικαιοσύνη τον καιρό της πανδημίας

Αναγνωρίζοντας το θεσμικό ρόλο της δικαιοσύνης και ειδικότερα της ταχείας και ικανοποιητικής απονομής της στη διασφάλιση της αποτελεσματικής λειτουργίας του κράτους δικαίου, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στις διαπιστώσεις τις οποίες είχε διατυπώσει ένα χρόνο πριν¹²², επιβεβαιώνοντας ότι η πανδημία έχει επηρεάσει καθοριστικά τη λειτουργία του συστήματος απονομής δικαιοσύνης σε σημαντικές του εκφάνσεις και σε πολλά επίπεδα. Οι συνέπειες, βεβαίως, είναι πολύπλευρες και δεν αφορούν μόνο στα δικαστήρια, αλλά σε όλο το φάσμα της λειτουργίας της δικαιοσύνης¹²³. Λαμβανομένου υπόψη ότι η δικαιοσύνη αποτελεί πυλώνα της δημοκρατίας και ότι η διαρκής λειτουργία των δικαστηρίων και η δυνατότητα δικαστικής προστασίας των πολιτών αποτελούν κύρια χαρακτηριστικά ενός κράτους δικαίου και κάθε δημοκρατικής και ευνομούμενης πολιτείας, η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι η αναστολή της λειτουργίας της δικαιοσύνης στο πλαίσιο της λήψης περιοριστικών μέτρων για την αναχαίτιση της διασποράς του νέου κορωνοϊού είχε σοβαρές συνέπειες στην αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, όπως αυτό κατοχυρώνεται τόσο σε εθνικό επίπεδο, στο άρθρο 20 του Συντάγματος, όσο και σε

¹²⁰ ΕΕΔΑ, Έκθεση για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 10.

¹²¹ ΕΕΔΑ, Έκθεση για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 2-3.

¹²² ΕΕΔΑ, Έκθεση για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 8.

¹²³ Πιο συγκεκριμένα, τα Δικαστήρια, τα Υποθηκοφυλακεία και τα Κτηματολογικά Γραφεία παρέμειναν σε αναστολή λειτουργίας για πάνω από ένα χρόνο, με κάποια ενδιάμεσα διαλείμματα.

υπερεθνικό, μεταξύ άλλων, στα άρθρα 6 και 13 της ΕΣΔΑ και 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

Πιο συγκεκριμένα, η αναστολή της λειτουργίας της δικαιοσύνης λόγω της πανδημίας για μεγάλα και συνεχόμενα χρονικά διαστήματα, είχε σοβαρές επιπτώσεις, καταρχάς, στην ίδια την πρόσβαση στα δικαστήρια, εφόσον δεν ήταν εφικτή ούτε η κατάθεση των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων. Σε δεύτερο χρόνο, κατά το διάστημα αυτό δεν πραγματοποιούνταν οι δημόσιες συνεδριάσεις, ενώ ταυτόχρονα δεν διεξάγονταν ούτε διασκέψεις για τη λήψη απόφασης. Τρίτο χαρακτηριστικό ενδεικτικό του σοβαρού αντίκτυπου της πανδημίας στη λειτουργία της δικαιοσύνης είναι οι καθυστερήσεις που παρατηρήθηκαν στη διάρκεια της δίκης, λόγω μεταξύ άλλων των αναβολών που χορηγήθηκαν αφειδώς από τα δικαστήρια.

Στο σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει ως θετικό το σταδιακό άνοιγμα των δικαστηρίων με την ψήφιση συγκεκριμένων μέτρων για τη επαναλειτουργία των δικαστηρίων, διοικητικών και πολιτικών¹²⁴. Δεν μπορεί να μην επισημάνει, ωστόσο, ότι το μέτρο της αναστολής της λειτουργίας των εργασιών των δικαστηρίων δεν φαίνεται να τηρεί την αρχή της αναλογικότητας, στο βαθμό που δεν επιχειρήθηκε η υιοθέτηση ηπιότερων εναλλακτικών μέσων, όπως η ψηφιοποίηση της δικαστικής διαδικασίας ή η συνέχιση της λειτουργίας των δικαστηρίων με αυστηρότερα μέτρα πρόληψης και προστασίας, έτσι ώστε να αποφευχθεί η καθολική αναστολή του δικαιώματος δικαστικής προστασίας¹²⁵. Μάλιστα, όπως αναφέρει σε ανακοίνωσή του ο Πρόεδρος της Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδος, η από 9 Φεβρουαρίου 2021 Απόφαση-Πρακτικό της Εθνικής Επιτροπής Προστασίας της Δημόσιας Υγείας έναντι του COVID-19, στην οποία στηρίχτηκαν όλες οι ΚΥΑ που μετά τις 10 Φεβρουαρίου 2021 απαγόρευαν τη διενέργεια δικών και την εν γένει λειτουργία των Δικαστηρίων, των Κτηματολογικών Γραφείων και των Υποθηκοφυλακείων στις Περιφερειακές Ενότητες που χαρακτηρίστηκαν «πολύ αυξημένου κινδύνου», δεν κάνει καμία αναφορά ούτε γενικά στη λειτουργία των Δικαστηρίων, των Κτηματολογικών Γραφείων και των Υποθηκοφυλακείων, αλλά ούτε και ειδικότερα στον κίνδυνο μετάδοσης του ιού στους χώρους αυτούς¹²⁶.

Η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι κατά τη διάρκεια μιας πανδημίας, η διακοπή της λειτουργίας των δικαστηρίων μπορεί να είναι αναγκαία για την προστασία της υγείας και της ασφάλειας των

¹²⁴ Βλ. έτσι Ν 4790/2021 «Κατεπείγουσες ρυθμίσεις για την προστασία της δημόσιας υγείας από τις συνεχιζόμενες συνέπειες της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ανάπτυξη, την κοινωνική προστασία και την επαναλειτουργία των δικαστηρίων και άλλα ζητήματα» (ΦΕΚ 48/Α/31.3.2021), ΚΥΑ αριθ. Δ1α/Γ.Π.οικ. 20651/2.4.2021 «Έκτακτα μέτρα προστασίας της δημόσιας υγείας από τον κίνδυνο περαιτέρω διασποράς του κορωνοϊού COVID-19 στο σύνολο της Επικράτειας για το διάστημα για το διάστημα από τη Δευτέρα, 5 Απριλίου 2021 έως και τη Δευτέρα, 12 Απριλίου 2021 και ώρα 6:00» (ΦΕΚ 1308/Β/3.4.2021), ΚΥΑ αριθ. Δ1α/Γ.Π.οικ. 26380/2021 «Έκτακτα μέτρα προστασίας της δημόσιας υγείας από τον κίνδυνο περαιτέρω διασποράς του κορωνοϊού COVID-19 στο σύνολο της Επικράτειας για το διάστημα από τη Μ. Δευτέρα, 26 Απριλίου 2021 και ώρα 6:00 έως και τη Δευτέρα, 3 Μαΐου 2021 και ώρα 6:00» (ΦΕΚ 1682/Β/24.4.2021).

¹²⁵ Σημειώνεται ότι η Συντονιστική Επιτροπή της Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων της Ελλάδας τάχθηκε υπέρ της λειτουργίας των δικαστηρίων κατά την περίοδο της πανδημίας, υποστηρίζοντας ότι τα δικαστήρια με την τήρηση των προβλεπόμενων μέτρων πρόληψης και προστασίας από το κορωνοϊό δεν έχει αποδειχθεί ότι αποτελούν εστία υπερμετάδοσης του ιού. Βλ. σχετικά Ολομέλεια Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδας, [Ανακοίνωση](#), Συνάντηση της Συντονιστικής Επιτροπής της Ολομέλειας των Προέδρων των Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδος και αντιπροσωπείας των Δικηγορικών Συλλόγων Αθηνών και Πειραιώς με τον Υπουργό Δικαιοσύνης, 3 Δεκεμβρίου 2020.

¹²⁶ Ολομέλεια Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδας, [Δήλωση](#) του Προέδρου της Ολομέλειας για την διακοπή λειτουργίας των δικαστηρίων - Το πρακτικό της Εθνικής Επιτροπής Προστασίας της Δημόσιας Υγείας έναντι του COVID-19, 9 Μαρτίου 2020.

επαγγελματιών του κλάδου της Δικαιοσύνης και των απευθυνόμενων στα δικαστήρια πολιτών (χρηστών των δικαστηρίων). Όπως όμως έχει τονίσει ήδη από το πρώτο διάστημα του εγκλεισμού, συντασσόμενη με τη [Διακήρυξη](#) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ)¹²⁷, αυτό οφείλει να γίνεται προσεκτικά και με τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, καθώς οδηγεί σε σημαντικό περιορισμό της πρόσβασης στη Δικαιοσύνη¹²⁸. Πιο συγκεκριμένα, και σύμφωνα με τις συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ), «η Δικαιοσύνη ως υπηρεσία για τον πολίτη, συμπεριλαμβανομένης της παροχής πρόσβασης σε αυτή με εναλλακτικά μέσα, όπως με τις υπηρεσίες σε απευθείας σύνδεση (*online services*) ή με την ενίσχυση της πρόσβασης σε πληροφορίες μέσω των ιστοσελίδων των δικαστηρίων και άλλων μέσων επικοινωνίας (τηλέφωνο, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο κ.λπ.), πρέπει να διατηρηθεί στο μέτρο του δυνατού. Η ευρύτερη διαβούλευση και ο συντονισμός με όλους τους επαγγελματίες του κλάδου της δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένων των δικηγόρων, των οργάνων εκτέλεσης, των διαμεσολαβητών και των κοινωνικών υπηρεσιών, θα βοηθήσουν ώστε να διασφαλιστεί ένα καλό επίπεδο πρόσβασης στη δικαιοσύνη»¹²⁹. Το παράδειγμα, άλλωστε, το δίνει το ίδιο το ΕΔΔΑ, το οποίο βρήκε τον τρόπο να συνεχίσει να λειτουργεί με συνέπεια, ευθύνη και αποτελεσματικότητα, υιοθετώντας μια υβριδική ακροαματική διαδικασία¹³⁰.

Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με ανησυχία ότι, κατά την περίοδο της υγειονομικής κρίσης, δεν λήφθηκε ιδιαίτερη μέριμνα για τις ευάλωτες ομάδες που διατρέχουν ακόμη μεγαλύτερο κίνδυνο, ώστε να προτεραιοποιηθούν υποθέσεις που αφορούσαν αυτές τις ομάδες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω¹³¹, η αναστολή της διαδικασίας κατ' εφαρμογή του Ν 4491/2017 (άρθρο 4, παρ. 2) για τη νομική

¹²⁷ CEPEJ, [Διακήρυξη της CEPEJ](#), Διδάγματα που αποκόμισε και προκλήσεις που αντιμετώπισε η Δικαιοσύνη κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID- 19 και μετά, 10 Ιουνίου 2020, CEPEJ (2020)8rev, 2^η Αρχή, σελ. 2.

¹²⁸ ΕΕΔΑ, [Έκθεση](#) για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 2-3.

¹²⁹ CEPEJ, [Διακήρυξη της CEPEJ](#), Διδάγματα που αποκόμισε και προκλήσεις που αντιμετώπισε η Δικαιοσύνη κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID- 19 και μετά, 10 Ιουνίου 2020, CEPEJ (2020)8rev, 2^η Αρχή, σελ. 2.

¹³⁰ Πράγματι, ενδιαφέρον παρουσιάζει, στο πλαίσιο αυτό, η προσέγγιση που υιοθέτησε για πρώτο φορά στην ιστορία του, κατά τη διάρκεια του πρώτου εγκλεισμού, το ΕΔΔΑ, το οποίο βρήκε τον τρόπο να συνεχίσει να λειτουργεί με συνέπεια, ευθύνη και αποτελεσματικότητα. Πιο συγκεκριμένα, υιοθετήθηκε μια υβριδική ακροαματική διαδικασία, σύμφωνα με την οποία στις πρωτεύουσες των Κρατών μερών ήταν η Κυβέρνηση και οι προσφεύγοντες ή οι παρεμβαίνοντες, ενώ οι δικαστές ήταν παρόντες στη μεγάλη αίθουσα του Δικαστηρίου του Στρασβούργου και η επικοινωνία γινόταν μέσω μιας ειδικής διαδικτυακής πλατφόρμας. Βλ. σχετικά European Court of Human Rights, [COVID-19](#); Κύκλος Ιδεών για την Εθνική Ανασυγκρότηση, [Απομαγνητοφώνηση](#) της συζήτησης «Πανδημία, θεμελιώδη δικαιώματα και δημοκρατία - Η πρόκληση του εμβολιασμού» που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του διεθνούς επιστημονικού συμποσίου με θέμα «Επιδημίες: Μια διαχρονική απειλή, μία πρόκληση για το μέλλον», που διοργάνωσε η «Πρωτοβουλία 1821 - 2021» με τη συνεργασία του Ινστιτούτου Παστέρ, του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, το King's College London και τον Κύκλο Ιδεών. Βλ. έτσι και την απόφαση του Ελεγκτικού Συνεδρίου (ΕΛΣ (Τμ. ΙΙ) 1575/2020, η οποία ομόφωνα αναγνωρίζει ότι συντρέχει σοβαρός λόγος για την εξ αποστάσεως λήψη απόφασης με χρήση υπηρεσιακών τεχνολογικών μέσων και, ειδικότερα, με χρήση της υπηρεσίας τηλεδιάσκεψης; Consultative Council Of European Judges (CCJE), [Statement](#) of the President of the CCJE, The role of judges during and in the aftermath of the COVID-19 pandemic: lessons and challenges, 24 June 2020, CCJE(2020)2, παρ. 14-16.

¹³¹ Βλ. σχετικά υπό ΙΑ, σελ. 24.

αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, η οποία ωστόσο διεξάγεται σε ιδιαίτερο γραφείο χωρίς δημοσιότητα, και συνεπώς χωρίς διακινδύνευση της δημόσιας υγείας και όφειλε να έχει συμπεριληφθεί μεταξύ των διαδικασιών εκούσιας δικαιοδοσίας που πραγματοποιούνταν, σύμφωνα με την ΚΥΑ αριθ. Δ1α/ΓΠοικ.: 71342¹³².

Θα περίμενε λοιπόν κανείς, σε συνέχεια της μειωμένης αυτής απασχόλησης των δικαστών σε δικαστικά καθήκοντα λόγω της πανδημίας, να υπήρχε διαθέσιμος χρόνος για την έκδοση των εκκρεμών πολιτικών αποφάσεων. Η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με απογοήτευση ότι, σύμφωνα με αναφορές, εκκρεμεί η έκδοση πολλών δικαστικών αποφάσεων πέραν της τριετίας, αναδεικνύοντας έτσι το γενικότερο θέμα των εγγενών δυσχερειών που εξακολουθούν να υπάρχουν στο δικαστικό σύστημα στη Χώρα.

Το σύνολο των παραμέτρων αυτών δημιουργούν την πεποίθηση ότι η σώρευση των εκκρεμών υποθέσεων θα είναι τόσο μεγάλη, ώστε θα αποβεί τελικά αδύνατη η διαχείρισή τους¹³³. Αναπόφευκτα κάποιες θα αφεθούν να παραγραφούν, ενώ για τις υπόλοιπες αυτό θα καταστεί εφικτό με περαιτέρω απόφαση για νέα παραγραφή, με κίνδυνο να παραγραφούν πια όχι μόνο υποθέσεις που αφορούν σε ελαφρά πλημμελήματα, όπως έχει γίνει κατ'επανάληψη στο παρελθόν, αλλά και υποθέσεις σχετικές με πράξεις με μεγαλύτερη ποινική απαξία. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει, συνεπώς, τον υπαρκτό κίνδυνο, σύμφωνα με τον οποίο, εφόσον δεν θα επιβάλλονταν ποινές, δεν θα επιτελείται η ειδική και γενική πρόληψη που σκοπεί η επιβολή των ποινών.

Υπό το πρίσμα των πιο πάνω παρατηρήσεων, η ΕΕΔΑ επανέρχεται στην επείγουσα ανάγκη αντιμετώπισης του συστημικού και χρόνιου προβλήματος της καθυστέρησης στην απονομή της δικαιοσύνης, που έχει επισύρει σωρεία καταδικών της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)¹³⁴ και συντάσσεται πλήρως με τις προτάσεις του Οργανισμού Έρευνας και Ανάλυσης διαΝΕΟσις, στην οποία μετείχαν έξι διακεκριμένοι δικαστικοί λειτουργοί¹³⁵. Ειδικότερα, ξεκινώντας από την παραδοχή ότι το σημαντικότερο πρόβλημα της ελληνικής δικαιοσύνης σήμερα είναι η καθυστέρηση που παρατηρείται στην απονομή της, επιδιώκεται η συμβολή στην αναμόρφωση της απονομής δικαιοσύνης με σκοπό τη διασφάλιση της μεγαλύτερης αποτελεσματικότητας, του μειωμένου κόστους και κυρίως της τήρησης των βασικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου. Αναδεικνύοντας, μεταξύ άλλων, τρία θεμελιώδη ζητήματα: τη χωροταξία των δικαστηρίων και εισαγγελιών, η οποία βασίζεται σε παρωχημένο σχεδιασμό, τη διεύθυνση και τη διοίκηση των δικαστηρίων, η οποία δεν λαμβάνει υπόψη τις σύγχρονες ανάγκες και μεθόδους διοίκησης και την αξιολόγηση των δικαστών και εισαγγελέων, η οποία όπως είναι

¹³² ΣΥΔ, [Δελτίο Τύπου](#) με θέμα: Αναγκαιότητα η απρόσκοπτη πραγματοποίηση των διαδικασιών νομικής αναγνώρισης ταυτότητας φύλου κατά το διάστημα του lockdown, 11 Νοεμβρίου 2020.

¹³³ Στην κατεύθυνση αυτή βλ. και Consultative Council of European Judges (CCJE), [Statement](#) of the President of the CCJE, The role of judges during and in the aftermath of the COVID-19 pandemic: lessons and challenges, 24 June 2020, CCJE(2020)2, παρ. 22.

¹³⁴ ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Για τα παράβολα και τέλη ενδίκων βοηθημάτων και διαδικαστικών πράξεων και για τα δικαστικά έξοδα», 7 Ιουλίου 2016, [Προτάσεις](#) σχετικά με το σχέδιο νόμου «Δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης, στα πολιτικά και ποινικά δικαστήρια και στο Ελεγκτικό Συνέδριο», 30 Ιανουαρίου 2014, [Παρατηρήσεις και προτάσεις](#) σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «για τη δίκαιη δίκη και την εύλογη διάρκεια αυτής», 26 Ιανουαρίου 2012, [Παρατηρήσεις](#) και προτάσεις σχετικά με το σχέδιο νόμου «Εξορθολογισμός διαδικασιών και επιτάχυνση της διοικητικής δίκης και άλλες διατάξεις», 21 Νοεμβρίου 2010.

¹³⁵ Μ. Ν. Πικραμένος, Ι. Συμεωνίδης, Β. Π. Ανδρουλάκης, Θ. Νικολαΐδου, Λ. Τσόγκας, Π. Αλικάκος, Μεταρρύθμιση σε Τρεις Κρίσιμους Τομείς του Δικαστικού Συστήματος, διαΝΕΟσις, [Μελέτη](#), Ιανουάριος 2021.

οργανωμένη δεν παράγει αξιόπιστα αποτελέσματα, η έρευνα καταλήγει σε πολύ συγκεκριμένες προτάσεις μεταρρύθμισης για την επίλυση των προβλημάτων¹³⁶.

Η ΕΕΔΑ συμφωνεί με τη [Διακήρυξη](#) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ) και επισημαίνει με έμφαση ότι «η κρίση δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογηθούν ανεπάρκειες στα δικαστικά συστήματα, πολλώ δε μάλλον για να υποβαθμιστούν οι προδιαγραφές τους ή να παραβιαστούν οι νομικές εγγυήσεις. Μια παρόμοια υγειονομική κρίση μπορεί να επαναληφθεί. Τα δικαστικά συστήματα πρέπει να είναι προετοιμασμένα, ιδίως σε ό,τι αφορά αποτελεσματικές λύσεις για τη διασφάλιση της συνέχειας του δικαστικού έργου και της πρόσβασης στη Δικαιοσύνη, διατηρώντας παράλληλα τον σεβασμό στα ατομικά δικαιώματα»¹³⁷. Η πρόκληση για το δικαστικό σύστημα της Χώρας συνίσταται, όπως τονίζει στη [Δήλωσή](#) του και ο Πρόεδρος του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου των Ευρωπαίων Δικαστών του Συμβουλίου της Ευρώπης (CCJE), στο να διασφαλιστεί ότι τα έκτακτα μέτρα για την προστασία της δημόσιας υγείας δεν χρησιμοποιούνται ως πρόσχημα για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά εφαρμόζονται με αυστηρό σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου¹³⁸.

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει τις πρωτοβουλίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης, σε συνεργασία με το Υπουργείο Ψηφιακής Πολιτικής, για την υλοποίηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Ηλεκτρονική Δικαιοσύνη¹³⁹ και εκφράζει την ευχή η μετάβαση αυτή της Δικαιοσύνης στην ψηφιακή εποχή να παράξει σύντομα αποτελέσματα.

Η ψηφιοποίηση της Δικαιοσύνης είναι ένα μεγάλο στοίχημα για τη Χώρα μας και ενθαρρύνεται έντονα από το Συμβούλιο της ΕΕ, το οποίο παροτρύνει τα Κράτη μέλη να αυξήσουν τη χρήση ψηφιακών εργαλείων σε όλα τα στάδια των δικαστικών διαδικασιών¹⁴⁰. Τονίζοντας ότι η περαιτέρω ψηφιοποίηση των δικαστικών συστημάτων των Κρατών μελών έχει τεράστιες δυνατότητες να συνεχίσει να διευκολύνει και να βελτιώνει την πρόσβαση των πολιτών στη δικαιοσύνη σε ολόκληρη την ΕΕ, το Συμβούλιο καλεί σε εγρήγορση τις εθνικές Αρχές, ώστε να διασφαλίσουν σε κάθε περίπτωση ότι η χρήση ψηφιακών τεχνολογιών δεν θα θίγει τις θεμελιώδεις αρχές των δικαστικών συστημάτων, συμπεριλαμβανομένων της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας των δικαστηρίων, της εγγύησης πραγματικής δικαστικής προστασίας και του δικαιώματος δίκαιης και δημόσιας ακρόασης¹⁴¹.

Υπό το φως των πιο πάνω παρατηρήσεων, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι το δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη πρέπει να προστατεύεται σε κάθε περίπτωση, πολύ περισσότερο σε καιρό

¹³⁶ Μ. Ν. Πικραμένος, Ι. Συμεωνίδης, Β. Π. Ανδρουλάκης, Θ. Νικολαΐδου, Λ. Τσόγκας, Π. Αλικάκος, Η δικαιοσύνη στην Ελλάδα, Μια [έρευνα](#) της διαΝΕΟσις, Ιανουάριος 2021.

¹³⁷ CEPEJ, [Διακήρυξη της CEPEJ](#), Διδάγματα που αποκόμισε και προκλήσεις που αντιμετώπισε η Δικαιοσύνη κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 και μετά, 10 Ιουνίου 2020, CEPEJ (2020)8rev.

¹³⁸ Consultative Council Of European Judges (CCJE), [Statement](#) of the President of the CCJE, The role of judges during and in the aftermath of the COVID-19 pandemic: lessons and challenges, 24 June 2020, CCJE(2020)2, παρ. 5.

¹³⁹ Πρόκειται για την προγραμματική Συμφωνία που υπεγράφη μεταξύ των Υπουργείων Δικαιοσύνης και Ψηφιακής Διακυβέρνησης με βασικό σκοπό την υλοποίηση 27 δράσεων ψηφιακού μετασχηματισμού των δικαστηρίων, μέσα από την ένταξή στους στο [Εθνικό Πρόγραμμα Απλούστευσης Διαδικασιών \(ΕΠΑΔ\)](#). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Β. Βρεττού, «Ψηφιακή δικαιοσύνη: μια μεταρρύθμιση που μπορεί να ανοίξει νέους δρόμους», [Εισήγηση](#) στο πλαίσιο Επιμορφωτικού Προγράμματος Δικαστικών Λειτουργών της ΕΣΔΙ με θέμα «Ψηφιακή Δικαιοσύνη: Σύγχρονες Προκλήσεις και Προβληματισμοί», 18 Φεβρουαρίου 2021.

¹⁴⁰ Συμβούλιο της ΕΕ, [Συμπεράσματα](#) του Συμβουλίου «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη - Αξιοποίηση των ευκαιριών της ψηφιοποίησης», 8 Οκτωβρίου 2020, 11599/20, παρ. 15.

¹⁴¹ Συμβούλιο της ΕΕ, [Συμπεράσματα](#) του Συμβουλίου «Πρόσβαση στη δικαιοσύνη - Αξιοποίηση των ευκαιριών της ψηφιοποίησης», 8 Οκτωβρίου 2020, 11599/20, παρ. 39.

κρίσης και προβαίνει στις ακόλουθες συστάσεις, με στόχο τη διασφάλιση της συνεχούς και αδιάλειπτης λειτουργίας του συστήματος απονομής δικαιοσύνης και των υπηρεσιών που παρέχονται από τους επαγγελματίες του κλάδου της δικαιοσύνης και τη διατήρηση και ενίσχυση της εμπιστοσύνης στη δικαιοσύνη ακόμη και σε περίοδο κρίσης¹⁴².

Συστάσεις:

- Ενίσχυση των μέτρων για τη διευκόλυνση και την ασφαλή λειτουργία των δικαστηρίων ενόψει της αποκλιμάκωσης των περιορισμών που είχαν επιβληθεί εξαιτίας της πανδημίας, με στοχο την άμεση επαναλειτουργία του δικαστικού συστήματος και την προστασία του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, της ανθρώπινης αξίας και αξιοπρέπειας.
- Σε περίπτωση λήψης μέτρων έκτακτης ανάγκης, τήρηση των αρχών της νομιμότητας, της ασφάλειας δικαίου και της αναλογικότητας και διαρκής επαναξιολόγηση των μέτρων αυτών. Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι όλα τα μέτρα που εισάγονται πρέπει να έχουν καθορισμένη ημερομηνία λήξης και ο δικαστικός τους έλεγχος να είναι εφικτός σε έγκαιρο χρόνο. Θα πρέπει, όπου χρειάζεται, να ζητείται η γνώμη των δικαστικών Αρχών, καθώς επίσης και των εκπροσώπων των επαγγελματικών ενώσεων του κλάδου της δικαιοσύνης σε σχέση με τις ρυθμίσεις έκτακτης ανάγκης.
- Ενόψει της αύξησης του όγκου της δικαστηριακής ύλης, κατανομή των υποθέσεων κατά τρόπο ώστε η ιεράρχηση των υποθέσεων μετά το τέλος των μέτρων έκτακτης ανάγκης να μην δίνει έμφαση στα οικονομικά ζητήματα σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων και να ακολουθεί δίκαια και αντικειμενικά κριτήρια, με ταυτόχρονη ενθάρρυνση της διαμεσολάβησης.
- Λήψη ιδιαίτερης μέριμνας για τις ευάλωτες ομάδες που διατρέχουν ακόμη μεγαλύτερο κίνδυνο παραβίασης των δικαιωμάτων τους, με προτεραιοποίηση των υποθέσεων που αφορούν στις ομάδες αυτές.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση της υγείας και της ασφάλειας όλων των επαγγελματιών του κλάδου της δικαιοσύνης, καθώς και των πολιτών που απευθύνονται στα δικαστήρια. Ειδικότερα, πρέπει να ληφθούν μέτρα ώστε να τηρείται η αναγκαία φυσική απόσταση εντός των δικαστικών μεγάρων, να είναι διαθέσιμη η τηλεργασία στους επαγγελματίες του κλάδου της δικαιοσύνης, καθώς επίσης και να τους παρασχεθεί ο απαραίτητος ασφαλής εξοπλισμός τεχνολογίας πληροφορικής.
- Σε ό,τι αφορά στη διοίκηση των δικαστηρίων, λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση της λειτουργίας των δικαστηρίων κάτω από αυτές τις εξαιρετικές συνθήκες, ιδίως με ενίσχυση ανθρώπινου δυναμικού και προϋπολογισμού, λαμβανομένων υπόψη του αριθμού των υποθέσεων που δεν ήταν δυνατό να διεκπεραιωθούν και των αναβολών εκδίκασης. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να οργανωθούν προγράμματα επιμόρφωσης στη Σχολή Δικαστών ειδικά για τη διεύθυνση των δικαστηρίων.
- Διασφάλιση της χρήσης των τεχνολογιών πληροφορικής, ως εναλλακτικού μέσου για τη συνέχιση της λειτουργίας της δικαιοσύνης κατά την περίοδο της πανδημίας, με ταυτόχρονη διασφάλιση της αποτελεσματικής και χωρίς διακρίσεις άσκησης του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη, καθώς η χρήση και η προσβασιμότητά τους

¹⁴² Βλ. έτσι και CEPEJ, [Διακήρυξη της CEPEJ](#), Διδάγματα που αποκόμισε και προκλήσεις που αντιμετώπισε η Δικαιοσύνη κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID- 19 και μετά, 10 Ιουνίου 2020, CEPEJ (2020)8rev, 1^η Αρχή, σελ. 2.

από όλους τους χρήστες πρέπει να έχει σαφή νομική βάση, διασφάλιση κυβερνοασφάλειας και προστασία των προσωπικών δεδομένων.

- Επιμόρφωση των δικαστικών λειτουργών στις νεοεμφανιζόμενες ανάγκες, όπως στη χρήση τεχνολογιών πληροφορικής, την τηλεργασία, τα νέα είδη υποθέσεων που οφείλονται στη πανδημία κ.ά.

B. Αστυνόμευση τον καιρό της πανδημίας

Η πανδημία, όπως έχει διαπιστωθεί πια σε παγκόσμιο επίπεδο, αποτελεί σοβαρή απειλή για τη δημόσια υγεία, με ευρείες επιπτώσεις στην ειρήνη, την ασφάλεια και το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου, προσφέροντας ένα πρόσχημα για σκληρά κατασταλτικά μέτρα που περιορίζουν τον πολιτικό χώρο και την ελευθερία¹⁴³. Λαμβανομένου υπόψη ότι ο – ζωτικής σημασίας – ρόλος των Αρχών επιβολής του νόμου είναι να προστατεύσει τη ζωή και την υγεία των πολιτών και κατ' επέκταση να υποστηρίξει την καταπολέμηση της νόσου και αναγνωρίζοντας ότι για το σκοπό αυτό είναι πιθανό σε πολλές περιπτώσεις να είναι αναγκαία και η χορήγηση στην Αστυνομία εκτεταμένων εξουσιών για τον έλεγχο της τήρησης των έκτακτων μέτρων, η ΕΕΔΑ επισημαίνει με έμφαση ότι είναι απολύτως αναγκαία η επαγρύπνηση της Πολιτείας, ώστε η αστυνόμευση να διεξάγεται με πλήρη σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου. Ο σοβαρός αντίκτυπος της πανδημίας στη ζωή των ανθρώπων εντείνει την ανάγκη αυτή. Εξάλλου, όπως έχει αποδειχτεί πλέον, ένα χρόνο μετά το ξέσπασμα της πανδημίας, η καταχρηστική αστυνόμευση και η υπερβολική εξάρτηση από αυστηρά μέτρα καταστολής για την εφαρμογή των μέτρων αντιμετώπισης της νόσου COVID-19 όχι μόνο οδήγησαν – αυτονόητα – σε σοβαρές παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε όλο τον κόσμο, αλλά υπονόμισαν στην πραγματικότητα κάθε προσπάθεια καταπολέμησης του ιού¹⁴⁴.

Η ΕΕΔΑ αναγνωρίζει ότι η Ελληνική Αστυνομία, στην οποία έχει ανατεθεί η επιτήρηση της εφαρμογής αυστηρών περιοριστικών μέτρων, βρίσκεται από την αρχή στην πρώτη γραμμή για την αντιμετώπιση της πανδημίας και κατανοεί τον επαυξημένο ρόλο της σε σχέση με τη διαχείριση του υγειονομικού κινδύνου. Η ΕΕΔΑ, ωστόσο, σπεύδει να επισημάνει με έμφαση, σε συνέχεια μάλιστα και των καταγγελιών για χρήση αναιτιολόγητης βίας, ότι η πανδημία δεν απαλλάσσει την Αστυνομία από την υποχρέωσή της να χρησιμοποιεί τις διευρυμένες σήμερα εξουσίες της κατά τρόπο απόλυτα συμβατό με τη αποστολή της, που δεν είναι άλλη από το να υπηρετεί και να προστατεύει τον πολίτη, με σεβασμό στις θεμελιώδεις ελευθερίες και τα δικαιώματά του.

Η ΕΕΔΑ έχει στο παρελθόν, και στην προ COVID-19 περίοδο, επιμένει στην απόλυτη ανάγκη τήρησης από την Ελληνική Αστυνομία της νομιμότητας και του χωρίς καμία έκπτωση έμπρακτου σεβασμού των δικαιωμάτων όλων των διαβιούντων στην ελληνική Επικράτεια, επισημαίνοντας τη μεγάλη ευθύνη που υπέχει η κρατική εξουσία και ειδικότερα η Ελληνική Αστυνομία, ως εκ της θέσης ισχύος της να διασφαλίζει, σε κάθε περίπτωση, ότι το μονοπώλιο της νόμιμης βίας δεν υπερβαίνει ποτέ το απολύτως αναγκαίο μέτρο ενόψει των εκάστοτε

¹⁴³ Βλ. έτσι [Message by UN Secretary-General António Guterres](#): Human rights must be 'front and centre' of COVID-19 response, 10 Δεκεμβρίου 2020.

¹⁴⁴ UNSDG, [COVID-19 and Human Rights. We are all in this together](#), April 2020, σελ. 10; Amnesty International, [COVID-19 crackdowns police abuse and the global pandemic](#), 17 December 2020, σελ. 24.

περιστάσεων¹⁴⁵. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΑ έχει επανειλημμένα προειδοποιήσει ότι η αναιτιολόγητη ή δυσανάλογη χρήση βίας και μέτρων καταστολής ναρκοθετεί το κράτος δικαίου εκ των έσω, ενώ πλήττει σωρεία θεμελιωδών δικαιωμάτων, με πρώτιστο αυτό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας¹⁴⁶. Στην από 9 Μαρτίου 2021, μάλιστα, επιστολή της προς το Συνήγορο του Πολίτη, στο πλαίσιο του θεσμικού του ρόλου ως Εθνικού Μηχανισμού Περιστατικών Αυθαιρεσίας, με θέμα «Διερεύνηση καταγγελιών περί αναιτιολόγητης βίας από την Ελληνική Αστυνομία κατά την 7^η Μαρτίου 2021 στην πλατεία της Νέας Σμύρνης», η ΕΕΔΑ εξέφρασε τον προβληματισμό της για τα περιστατικά που έλαβαν χώρα, την 7η Μαρτίου 2021, στην πλατεία της Νέας Σμύρνης, όπως αυτά αποτυπώθηκαν στο οπτικοακουστικό υλικό που κυκλοφόρησε στη δημοσιότητα και έκανε έκκληση για την αποτελεσματική διαλεύκανση κάθε σχετικής καταγγελίας περί αναιτιολόγητης χρήσης βίας από την Ελληνική Αστυνομία.

Με αφορμή τη με αριθ. 1029/8/18 (ΦΕΚ 5046/Β/14.11.2020) Απόφαση του Αρχηγού της Ελληνικής Αστυνομίας, άλλωστε, με την οποία απαγορεύτηκε η διεξαγωγή όλων των δημόσιων υπαίθριων συναθροίσεων στο σύνολο της Επικράτειας για το διάστημα από 15 Νοεμβρίου έως και τις 18 Νοεμβρίου 2020, η ΕΕΔΑ τόνισε ότι τα περιοριστικά μέτρα για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας του COVID-19 δεν πρέπει να υπονομεύουν το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου. Συγκεκριμένα, τα όποια περιοριστικά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κρατικά μέτρα πρέπει να λαμβάνονται κατόπιν εκτίμησης των επιπτώσεών τους, να έχουν νομική βάση, να είναι αναλογικά και χρονικά περιορισμένα, να σέβονται τον πυρήνα των δικαιωμάτων και να πληρούν το κριτήριο της προβλεψιμότητας¹⁴⁷.

Στο σημείο, μάλιστα, αυτό, η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας για να σημειώσει ότι οι προτάσεις που απεύθυνε στην Πολιτεία, με αφορμή την εισαγωγή προς ψήφιση του ΣχΝ «Δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις και άλλες διατάξεις», ενόψει των περιορισμών που επιβάλλονταν στο κατοχυρωμένο από τα άρθρα 11 Συντ., 11 ΕΣΔΑ και 12 ΧΘΔΕΕ δικαίωμα του συνέρχεσθαι, δεν λήφθηκαν υπόψη κατά την υιοθέτηση της νομοθεσίας¹⁴⁸.

Η σύνδεση του παράγοντα της πανδημίας με την έκφραση παρενοχλητικών συμπεριφορών, αυθαιρεσίας αλλά και βίας με ρατσιστικό κίνητρο από εκπροσώπους της αστυνομίας, κατά

¹⁴⁵ ΕΕΔΑ, [Δήλωση](#) με αφορμή τις πρόσφατες καταγγελίες περί αναιτιολόγητης χρήσης βίας από την Ελληνική Αστυνομία και τις εξαγγελίες του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη περί χρήσης καμερών σε επιχειρήσεις της, 15 Ιανουαρίου 2020.

¹⁴⁶ ΕΕΔΑ, [Δήλωση](#) με αφορμή τις πρόσφατες καταγγελίες περί αναιτιολόγητης χρήσης βίας από την Ελληνική Αστυνομία και τις εξαγγελίες του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη περί χρήσης καμερών σε επιχειρήσεις της, 15 Ιανουαρίου 2020; [Παρατηρήσεις](#) επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τη «Σύσταση Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στα σώματα ασφαλείας και τους υπαλλήλους των καταστημάτων κράτησης», 15 Ιουλίου 2016; [Υπόμνημα](#) επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη «Αναδιοργάνωση της Ελληνικής Αστυνομίας, του Πυροσβεστικού Σώματος και της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας, αναβάθμιση Υπηρεσιών του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης», 19 Φεβρουαρίου 2014.

¹⁴⁷ ΕΕΔΑ, [Δήλωση](#) της ΕΕΔΑ για την απαγόρευση των δημοσίων υπαίθριων συναθροίσεων, 17 Νοεμβρίου 2020. Βλ. έτσι και ΕΕΔΑ, [Έκθεση](#) για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 2-3. Βλ. έτσι και Human Rights Committee, General comment No. 37 (2020) on the right of peaceful assembly (article 21), 17 September 2020, [CCPR/C/GC/37](#).

¹⁴⁸ ΕΕΔΑ, [Δήλωση](#) για το ΣχΝ «Δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις και άλλες διατάξεις», 7 Ιουλίου 2020.

τη διάρκεια ελέγχων των μέτρων περιορισμού της κυκλοφορίας, αναδεικνύεται και στην τελευταία [Ετήσια Έκθεση](#) του Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για το 2020. Συγκεκριμένα, το Δίκτυο κατέγραψε περιστατικά στο πλαίσιο ελέγχων από την αστυνομία για τον περιορισμό της κυκλοφορίας, στα οποία διαπιστώνονται από παρενοχλητικές συμπεριφορές έως και έκφραση βίας με ρατσιστικό κίνητρο. Με βάση τις μαρτυρίες των θυμάτων, σε κάποια περιστατικά, αστυνομικοί κατά τον έλεγχο των δικαιολογητικών για τον περιορισμό της κυκλοφορίας, εντόπισαν τα θύματα πραγματοποιώντας έλεγχο μόνο σε αυτά, παρότι βρίσκονταν μέσα σε ένα ευρύτερο πλήθος ατόμων (πχ. ουρά σούπερ μάρκετ, δρόμος κλπ.), ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται αυθαίρετη απόδοση προστίμων σχετικά με την εφαρμογή των μέτρων περιορισμού της κυκλοφορίας. Με βάση τις μαρτυρίες των θυμάτων, σε κάποια περιστατικά, οι αστυνομικοί κατά τον έλεγχο των δικαιολογητικών για τον περιορισμό της κυκλοφορίας, εκδήλωσαν διαφορετικής έντασης βίαιες συμπεριφορές, όπως λεκτική και σωματική βία. Κάποια από τα θύματα προσήχθησαν και κρατήθηκαν σε αστυνομικά τμήματα, χωρίς να τους γνωστοποιηθεί ο λόγος κράτησής τους ή να αιτιολογείται από τον τύπο παράβασης¹⁴⁹. Στην ίδια κατεύθυνση, μοτίβο κατάχρησης της απόδοσης προστίμων διαφαίνεται να υπάρχει και στα νησιά του Αιγαίου, όπου βρίσκονται Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης. Αναλυτικότερα, το Δίκτυο ενημερώθηκε για περιπτώσεις κατά τις οποίες επιβλήθηκε πρόστιμο στο πλαίσιο του περιορισμού της κυκλοφορίας σε αιτούντες άσυλο, ενώ βρίσκονταν εκτός του ΚΥΤ, παρά το γεγονός ότι έφεραν όλα τα δικαιολογητικά τους και είχαν ήδη ελεγχθεί από τους αστυνομικούς του ΚΥΤ κατά την έξοδό τους¹⁵⁰. Τα θύματα πιστεύουν ότι η επιλογή αυτή δεν είναι τυχαία, αλλά βασίζεται σε χαρακτηριστικά τους, όπως η εθνική καταγωγή ή το χρώμα (*profiling*)¹⁵¹. Στο πλαίσιο, μάλιστα, αυτό, εντάσσονται και περιστατικά κατά ελλήνων πολιτών, που διαφοροποιούνται λόγω εθνοτικής καταγωγής, τόσο κατά τον έλεγχο για την εφαρμογή των μέτρων περιορισμού για την πανδημία όσο και σε άλλες περιστάσεις¹⁵².

Όπως τονίζει η Επιτροπή του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD) στην πρόσφατη [Γενική της Σύσταση αριθ. 36](#), με θέμα την πρόληψη και αντιμετώπιση του φυλετικού προφίλ (*racial profiling*), ο εντοπισμός ή η επιλογή ατόμου, στο πλαίσιο της αστυνόμευσης, με βάση το φυλετικό προφίλ προσδιορίζεται ως η διαδικασία κατά την οποία, προκειμένου τα άτομα να υποβληθούν σε ελέγχους ταυτότητας και λεπτομερείς έρευνες ή για να αποφασιστεί ότι ένα άτομο ενεπλάκη σε εγκληματική δραστηριότητα, η επιβολή του νόμου βασίζεται σε γενικεύσεις λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, αντί αντικειμενικών αποδείξεων ή ατομικής συμπεριφοράς¹⁵³. Επισημαίνεται επίσης ότι, είτε προκύπτει από τη στάση και τις πρακτικές των μεμονωμένων αξιωματικών, είτε αποτελεί μια ευρύτερη κουλτούρα των σωμάτων ασφαλείας, το φυλετικό προφίλ είναι μια μακροχρόνια πρακτική σε πολλές υπηρεσίες. Η παραπάνω πραγματικότητα, σύμφωνα με την Επιτροπή του ΟΗΕ, συνδέεται με στερεότυπα και προκαταλήψεις, οι οποίες μπορεί να είναι συνειδητές ή ασυνείδητες, ατομικές ή θεσμικές και δομικές. Τα στερεότυπα, όταν εφαρμόζονται με στόχο

¹⁴⁹ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 23, 48.

¹⁵⁰ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 26.

¹⁵¹ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 23.

¹⁵² Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 24.

¹⁵³ CERD, [General recommendation No. 36](#), Preventing and Combating Racial Profiling by Law Enforcement Officials, 24 November 2020, CERD/C/GC/36, παρ. 13-20.

την υπονόμηση της απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αποτελούν βάση για την παραβίαση του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁵⁴.

Η αστυνομική βία και οι ανησυχίες σχετικά με την τροφοδότηση του θεσμικού ρατσισμού και των διακρίσεων από τις Αρχές ασφαλώς δεν είναι νέα φαινόμενα. Η πανδημία, ωστόσο, και η λήψη των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπισή της έχουν αποκαλύψει πόσο διαδεδομένες είναι. Τα ευρήματα του Δικτύου, στα οποία προαναφερθήκαμε, επαληθεύονται από τα Συμπεράσματα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) του Συμβουλίου της Ευρώπης, στη σχετική της Έκθεση για το 2020, στην οποία επιβεβαιώνεται, αφενός, ότι τα φαινόμενα του φυλετικού προφίλ και της κακομεταχείρισης από την αστυνομία με ρατσιστικό κίνητρο συνεχίζουν να επηρεάζουν ιδίως τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, αφετέρου, ότι το φαινόμενο έχει επιδεινωθεί κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19, ενισχύοντας τις ανησυχίες στην Ευρώπη για την έξαρση του θεσμικού ρατσισμού¹⁵⁵. Για το συγκεκριμένο θέμα, μάλιστα, η Επιτροπή υιοθέτησε, τον Ιούλιο 2020, στοχευμένη Δήλωση, με τίτλο *Κακομεταχείριση από την αστυνομία με ρατσιστικό κίνητρο, συμπεριλαμβανομένων του φυλετικού προφίλ και του συστημικού ρατσισμού*, στην οποία τόνισε ότι «είναι αναγκαίο να καλλιεργηθεί μια αστυνομική κουλτούρα, όπου η κακομεταχείριση από την αστυνομία με ρατσιστικό κίνητρο θα θεωρείται ότι δεν έχει θέση στις Αρχές επιβολής του νόμου και ο ρατσισμός θα προλαμβάνεται και θα καταπολεμάται σε κάθε περίπτωση»¹⁵⁶. Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και δύο πρόσφατες έρευνες της Διεθνούς Αμνηστίας, που αφορούν και στην Ελλάδα και δυστυχώς επιβεβαιώνουν το πολύ ανησυχητικό μοτίβο της στερεοτυπικής ρατσιστικής μεταχείρισης και του θεσμικού ρατσισμού, εντός του πλαισίου της πανδημίας, σε βάρος ιδίως των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως είναι οι πρόσφυγες, οι αιτούντες άσυλο και οι μετανάστες, οι ρομά, τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, οι εργαζόμενοι στο σεξ κά¹⁵⁷.

Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει στο σημείο αυτό, συντασσόμενη πλήρως με την παρατήρηση της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων, αλλά και τις Συστάσεις του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, ότι τα άτομα που αντιλαμβάνονται ότι έχουν υποστεί διακρίσεις από τις Αρχές επιβολής του νόμου τείνουν να έχουν λιγότερη εμπιστοσύνη στις Αρχές και, ως εκ τούτου, είναι λιγότερο πρόθυμα να συνεργαστούν με την Αστυνομία, περιορίζοντας έτσι την αποτελεσματικότητα της τελευταίας. Αυτό το αίσθημα αδικίας, ταπείνωσης, απώλειας εμπιστοσύνης στην επιβολή του νόμου, δευτερογενούς θυματοποίησης, φόβου αντιπόινων και περιορισμένης πρόσβασης σε πληροφορίες σχετικά με νομικά δικαιώματα ή υποστήριξη μπορεί να οδηγήσει σε μειωμένη αναφορά εγκλημάτων¹⁵⁸. Επιπλέον, η ίδια η έννοια της κοινωνικής συνοχής μέσω της διατήρησης της εμπιστοσύνης των πολιτών προς την Ελληνική Αστυνομία επιτάσσει την

¹⁵⁴ CERD, [General recommendation No. 36](#), Preventing and Combating Racial Profiling by Law Enforcement Officials, 24 November 2020, CERD/C/GC/36, παρ. 20.

¹⁵⁵ ECRI, [Annual Report](#) of ECRI's activities covering the period from 1 January to 31 December 2020, March 2021, σελ. 8 (παρ. 23).

¹⁵⁶ ECRI, [Statement](#) of the European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI) on Racist Police Abuse, Including Racial Profiling, and Systemic Racism, Adopted by ECRI at its 82nd plenary meeting (30 June – 2 July 2020).

¹⁵⁷ Διεθνής Αμνηστία, [Αστυνομώντας την πανδημία: παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την επιβολή των μέτρων για τον κορωνοϊό στην Ευρώπη](#), 23 Ιουλίου 2020; Amnesty International, [COVID-19 crackdowns police abuse and the global pandemic](#), 17 December 2020, σελ. 22-23.

¹⁵⁸ CERD, [General recommendation No. 36](#), Preventing and Combating Racial Profiling by Law Enforcement Officials, 24 November 2020, [CERD/C/GC/36](#), παρ. 26. Βλ. έτσι και Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 48-49.

απομόνωση από το ίδιο το σώμα τέτοιων περιστατικών σε περίπτωση που αυτά λαμβάνουν χώρα¹⁵⁹.

Ένα χρήσιμο συμπέρασμα, το οποίο η ΕΕΔΑ επιθυμεί να αναδείξει, είναι η ανάγκη ενίσχυσης της σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ της Αστυνομίας και των πολιτών. Είναι ζωτικής σημασίας να γίνει αντιληπτό από τις αρμόδιες Αρχές ότι η ικανότητα της αστυνομίας να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά το έγκλημα εξαρτάται απόλυτα από αυτή τη σχέση εμπιστοσύνης με τους πολίτες. Ένα επιθετικό μοντέλο αστυνόμευσης, το οποίο ενέχει τον κίνδυνο περιστατικών αυθαιρεσίας και υπέρμετρης βίας, θα επηρεάσει αρνητικά αυτή τη σχέση. Ο συνδυασμός του, δε, με την απομείωση άλλων υπηρεσιών της αστυνομίας, οι οποίες έχουν άμεσο ρόλο στην προστασία της ασφάλειας των πολιτών από το έγκλημα, θα σηματοδοτούσε μια συνολική οπισθοδρόμηση στο πεδίο της δημόσιας τάξης και ασφάλειας¹⁶⁰.

Ταυτόχρονα, ένα ακόμη πρόβλημα που φαίνεται να ενισχύει την αστυνομική αυθαιρεσία και συνδέεται άμεσα με τον επαυξημένο ρόλο της αστυνομίας κατά τη διαχείριση της υγειονομικής κρίσης, πέρα από την εντατικοποίηση εν γένει της καταστολής από την αστυνομία, είναι η σημαντική διεύρυνση, κατά την περίοδο της πανδημίας, της δυνατότητας του αστυνομικού μηχανισμού να επιτηρεί το δημόσιο χώρο σε συνδυασμό ιδίως με τη διεύρυνση του πεδίου άσκησης διακριτικής ευχέρειας από τα αστυνομικά όργανα. Οι κίνδυνοι που εγκυμονεί αυτή η διεύρυνση είναι πολλοί και σημαντικοί, με σημαντικότερο τον κίνδυνο διαφθοράς των ίδιων των αστυνομικών. Προφανώς, η άσκηση της διακριτικής ευχέρειας από το αστυνομικό προσωπικό αποτελεί ένα ηθικό και δίκαιο μέσο αστυνομικής δράσης, υπό τον όρο ότι ο αστυνομικός ενεργεί εντός του πλέγματος της νομιμότητας, το οποίο του χορηγεί, κατά περίπτωση, λιγότερο ή περισσότερο ευρεία εξουσία εκτίμησης. Η άσκηση της διακριτικής ευχέρειας, συνεπώς, δεν πρέπει να ισοδυναμεί με αυθαίρετη εξουσία, αλλά οφείλει να συνάδει προς τη συνταγματική αρχή του κράτους δικαίου, θεμέλιο της οποίας είναι η αρχή της νομιμότητας της Διοίκησης και ο δικαστικός έλεγχος των πράξεών της. Ειδάλλως, η διεύρυνση της επιτήρησης από τις αστυνομικές δυνάμεις σε συνδυασμό με την εντατικοποίηση της καταστολής, χωρίς ταυτόχρονη διασφάλιση αποτελεσματικού εξωτερικού ελέγχου και λογοδοσίας είναι μαθηματικά βέβαιο ότι οδηγούν στη διαμόρφωση ενός δυσμενούς περιβάλλοντος για το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Και μιλώντας για έλεγχο και λογοδοσία της Αστυνομίας, η ΕΕΔΑ επιθυμεί να επισύρει την προσοχή της Πολιτείας σε ένα ακόμη σημείο που αφορά στην αστυνομική βία και ιδίως την αστυνομική αυθαιρεσία, παραπέμποντας για το σκοπό αυτό σε απόσπασμα του **Πορίσματος** της Άτυπης Επιτροπής που συγκροτήθηκε με απόφαση του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, το Νοέμβριο του 2019, με αντικείμενο την τακτική παρακολούθηση της διαδικασίας υλοποίησης από τα καθ' ύλην αρμόδια όργανα των παρατηρήσεων και των πορισμάτων του Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με τη διοικητική διερεύνηση πειθαρχικών παραπτώματων που διαπράττονται από το ένστολο προσωπικό της Ελληνικής Αστυνομίας, υπό την προεδρία του ομότιμου Καθηγητή ΕΚΠΑ, κ. Ν. Κ. Αλιβιζάτου. Πιο συγκεκριμένα, η Επιτροπή σημειώνει συμπερασματικά ότι το μείζον ζήτημα αναφορικά με το θέμα της αστυνομικής βίας-

¹⁵⁹ ΕΕΔΑ, **Δήλωση** με αφορμή τις πρόσφατες καταγγελίες περί αναιτιολόγητης χρήσης βίας από την Ελληνική Αστυνομία και τις εξαγγελίες του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη περί χρήσης καμερών σε επιχειρήσεις της, 15 Ιανουαρίου 2020.

¹⁶⁰ Βλ. σχετικά την ενδιαφέρουσα ανάλυση του εγκληματολόγου Γ. Παπανικολάου σε: Ν. Κουλούρης, Γ. Παπανικολάου, «**Αστυνόμευση και βία εν μέσω πανδημίας. Δύο αναλύσεις**», Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών (ΕΝΑ), 5 Απριλίου 2021.

αυθαιρεσίας δεν είναι απαραίτητα τόσο η σημειούμενη αστυνομική βία στη Χώρα, παρά τις εξάρσεις που κατά καιρούς επισημαίνονται, αλλά η ατιμωρησία των εμπλεκόμενων αστυνομικών οργάνων, όπως προκύπτει μεταξύ άλλων από τις επανειλημμένες καταδίκες της Χώρας από διεθνείς οργανισμούς. Η αποφασιστική, δε, αντιμετώπιση του ζητήματος, όπως επισημαίνει η Επιτροπή, προϋποθέτει την ανάθεση ελεγκτικών αρμοδιοτήτων όχι μόνο σε αστυνομικά αλλά και σε ανεξάρτητα όργανα¹⁶¹.

Τα ευρήματα της άτυπης Επιτροπής υπό την προεδρία του Καθηγητή Ν. Αλιβιζάτου επιβεβαιώνονται άλλωστε και από την Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων (CPT) του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία, στην Έκθεση που ακολούθησε την επίσκεψή της στην Ελλάδα το Μάρτιο του 2020, δήλωσε ότι η κακομεταχείριση από πλευράς της αστυνομίας, ειδικά κατά των μεταναστών και των Ρομά, παραμένει συχνή, ιδίως στις αστυνομικές εγκαταστάσεις, και σημείωσε ότι οι περισσότερες υποθέσεις θεωρούμενης κακομεταχείρισης από πλευράς της αστυνομίας δεν διώκονται, ενώ ελάχιστες καταλήγουν σε ποινικές καταδίκες ή ακόμη και σε πειθαρχικές κυρώσεις. Η Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων (CPT) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το ισχύον σύστημα έρευνας για τους ισχυρισμούς περί κακομεταχείρισης δεν είναι αποτελεσματικό¹⁶².

Στην ίδια κατεύθυνση, το αρμόδιο ανεξάρτητο όργανο για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του φαινομένου της ατιμωρησίας της Ελληνικής Αστυνομίας και κατ' επέκταση της ίδιας της αστυνομικής βίας, ο Συνήγορος του Πολίτη, στην Έκθεσή του, ως Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας (ΕΜΗΔΙΠΑ), επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι η εικόνα ατιμωρησίας πρέπει να ανατραπεί «για την ίδια την αξιοπιστία της αστυνομίας και την ενίσχυση της εμπιστοσύνης των πολιτών στην αμερόληπτη κρίση της, αλλά και στη δικαιοκρατική αντιμετώπιση» του φαινομένου της αστυνομικής βίας¹⁶³. Για το λόγο αυτό, όπως υπογραμμίζει ο Συνήγορος του Πολίτη, «η ουσιαστική αναβάθμιση των πειθαρχικών ερευνών της Διοίκησης, δεν αποτελεί απλά στόχο της συγκεκριμένης αρμοδιότητας του Εθνικού Μηχανισμού, αλλά και σημαντικό διακύβευμα για το κράτος δικαίου στη Χώρα μας»¹⁶⁴. Η ΕΕΔΑ συντάσσεται πλήρως με τα συμπεράσματα του Συνηγόρου του Πολίτη, ως Εθνικού Μηχανισμού Διερεύνησης Περιστατικών Αυθαιρεσίας και τον ενθαρρύνει να συμβάλει καθοριστικά «στη διαφάνεια και θεσμική λογοδοσία, την αποτελεσματική διερεύνηση κάθε παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς που πλήττει εκ των έσω την αξιοπιστία των σωμάτων ασφαλείας, των οποίων η αποστολή, σε ένα φιλελεύθερο κράτος δικαίου, είναι συνυφασμένη με την προστασία των πολιτών»¹⁶⁵.

Με την ευκαιρία, η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει την από 12 Μαρτίου 2021 εξαγγελία του Πρωθυπουργού, στην οποία αναδείχθηκαν 4 επιμέρους καίριας σημασίας ζητήματα που αφορούν στην αντιμετώπιση περιστατικών βίας από στελέχη της αστυνομίας, συμπεριλαμβανομένων της ενίσχυσης του Συνηγόρου του Πολίτη με δημιουργία αυτόνομης δομής με ειδικό βοηθό συνήγορο, εξειδικευμένα στελέχη και αποκλειστική αρμοδιότητα

¹⁶¹ Άτυπη Επιτροπή για την τακτική παρακολούθηση της διαδικασίας υλοποίησης από τα καθ' ύλην αρμόδια όργανα των παρατηρήσεων και των πορισμάτων του Συνηγόρου του Πολίτη, κατά το μέρος που αφορούν στη διοικητική διερεύνηση πειθαρχικών παραπτωμάτων που διαπράττονται από το ένστολο προσωπικό της Ελληνικής Αστυνομίας, Πόρισμα προς τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη, 4 Μαΐου 2020, σελ. 6.

¹⁶² CPT, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 13 to 17 March 2020, CPT/Inf (2020) 35, 19 November 2020, παρ. 20.

¹⁶³ Συνήγορος του Πολίτη, ΕΜΗΔΙΠΑ, Ετήσια Έκθεση 2019, σελ. 15.

¹⁶⁴ Συνήγορος του Πολίτη, ΕΜΗΔΙΠΑ, Ετήσια Έκθεση 2019, σελ. 11.

¹⁶⁵ Συνήγορος του Πολίτη, ΕΜΗΔΙΠΑ, Ετήσια Έκθεση 2019, σελ. 11.

συνδρομής στα θέματα αντιμετώπισης αστυνομικής βίας. Η ΕΕΔΑ, σε συνέχεια μάλιστα και των προηγούμενων συστάσεων της¹⁶⁶, παρακολουθεί την υλοποίηση της σχετικής εξαγγελίας.

Κλείνοντας, η ΕΕΔΑ συναισθάνεται την ανάγκη να δώσει έμφαση στη σημασία της σωστής, αρχικής και περιοδικής, εκπαίδευσης και επανεκπαίδευσης των οργάνων των σωμάτων ασφαλείας στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ΕΕΔΑ έχει, στο παρελθόν, επανειλημμένα τονίσει την ανάγκη εμφύσησης, στα μέλη των σωμάτων ασφαλείας, μιας συνολικής νοοτροπίας και συμπεριφοράς που εναρμονίζονται με το αξιακό υπόβαθρο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και με τις δεσμεύσεις της Χώρας έναντι εθνικών και διεθνών οργάνων και κειμένων. Η αποστολή της εκπαίδευσης, μετεκπαίδευσης, επιμόρφωσης και εξειδίκευσης όλων των κατηγοριών και βαθμών των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας πρέπει να συνίσταται στη διάχυση, στα στελέχη αυτά, ορθών δεξιοτήτων μεταχείρισης των πολιτών¹⁶⁷. Ειδικότερα, η ΕΕΔΑ έχει την ισχυρή πεποίθηση ότι καθοριστικής σημασίας ρόλο στην επιτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος μπορεί να διαδραματίσει η εκπαίδευση των αστυνομικών στην αντιμετώπιση του ρατσιστικού εγκλήματος, η οποία θα συνιστούσε συνάμα την πιο ηχηρή απόδειξη της σαφούς και ρητής καταδίκης των εγκλημάτων βίας με ρατσιστικό κίνητρο. Ένα μήνυμα που πρέπει να εκπέμπεται στο εσωτερικό και το εξωτερικό της Χώρας με αποφασιστικότητα και ειλικρίνεια, με λόγο και με πράξεις¹⁶⁸. Υπό το πρίσμα αυτό, η ΕΕΔΑ παρατηρεί ότι η σταθερή ενίσχυση και παγίωση, τα τελευταία χρόνια, της εκτεταμένης αξιοποίησης μιας άλλης κατηγορίας ένστολου προσωπικού, αυτής των ειδικών φρουρών, οι οποίοι επιλέγονται με βασικό κριτήριο τη στρατιωτική προϋπηρεσία και λαμβάνουν μια ταχύρρυθμη βασική εκπαίδευση, δεν φαίνεται να κινείται προς την κατεύθυνση αυτή. Συνεπώς, η ΕΕΔΑ χαιρετίζει καταρχήν την από 12 Μαρτίου 2021 εξαγγελία του Πρωθυπουργού για συνολική αναβάθμιση των αστυνομικών σπουδών και αναμένει το σχετικό Σχέδιο Νόμου προκειμένου να μπορέσει να γνωμοδοτήσει επί συγκεκριμένων μέτρων.

Συστάσεις:

- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη γρήγορη και αποφασιστική διερεύνηση και την ταχεία αξιολόγηση της χρήσης βίας από την Ελληνική Αστυνομία ενώπιον των αρμόδιων πειθαρχικών οργάνων και των ποινικών δικαστηρίων και πρόβλεψη ειδικής διαδικασίας στο πλαίσιο του πειθαρχικού ελέγχου εντός της ΕΛ.ΑΣ. για την ταχύτερη εξέταση καταγγελιών για αυθαιρεσίες.

¹⁶⁶ Βλ. ενδεικτικά ΕΕΔΑ, [Δήλωση](#) με αφορμή τις πρόσφατες καταγγελίες περί αναιτιολόγητης χρήσης βίας από την Ελληνική Αστυνομία και τις εξαγγελίες του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη περί χρήσης καμερών σε επιχειρήσεις της, 15 Ιανουαρίου 2020.

¹⁶⁷ Βλ. ενδεικτικά ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη «Αναδιοργάνωση της Ελληνικής Αστυνομίας, του Πυροσβεστικού Σώματος και της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας, αναβάθμιση Υπηρεσιών του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη και ρύθμιση λοιπών θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Δημόσιας τάξης και Προστασίας του Πολίτη», 19 Φεβρουαρίου 2014, σελ. 3-4.

¹⁶⁸ ΕΕΔΑ, [Υπόμνημα](#) επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη «Αναδιοργάνωση της Ελληνικής Αστυνομίας, του Πυροσβεστικού Σώματος και της Γενικής Γραμματείας Πολιτικής Προστασίας, αναβάθμιση Υπηρεσιών του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη και ρύθμιση λοιπών θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Δημόσιας τάξης και Προστασίας του Πολίτη», 19 Φεβρουαρίου 2014, σελ. 4

- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για την προστασία των θυμάτων αστυνομικής βίας, καθώς και όσων καταγγέλλουν σχετικά περιστατικά, συμπεριλαμβανομένων και των μαρτύρων.
- Ενίσχυση και κατάλληλη στελέχωση των Τμημάτων Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας, διαρκής ενημέρωση όλων των αστυνομικών σχετικά με την υποχρέωση συνδρομής των θυμάτων, παρέμβασης για τη διάσωσή τους και μέριμνας για την ενημέρωσή τους και παραπομπή τους στις κατάλληλες υπηρεσίες, καθώς επίσης και ειδική ενημέρωσή τους ως προς τις υπάρχουσες δομές υποστήριξης των θυμάτων ανά γεωγραφική περιφέρεια και ανά περίπτωση.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για την υλοποίηση των Προτάσεων του **Πορίσματος** της Άτυπης Επιτροπής που συγκροτήθηκε με απόφαση του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, το Νοέμβριο του 2019, με αντικείμενο την τακτική παρακολούθηση της διαδικασίας υλοποίησης από τα καθ' ύλην αρμόδια όργανα των παρατηρήσεων και των πορισμάτων του Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με τη διοικητική διερεύνηση πειθαρχικών παραπτώματων που διαπράττονται από το ένστολο προσωπικό της Ελληνικής Αστυνομίας, υπό την προεδρία του ομότιμου Καθηγητή ΕΚΠΑ, κ. Ν. Κ. Αλιβιζάτου.
- Συστηματική διδασκαλία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις Σχολές και Ακαδημίες της Ελληνικής Αστυνομίας, με ειδική αναφορά σε συγκεκριμένα περιστατικά, για τα οποία η Ελλάδα έχει καταδικαστεί από διεθνείς Οργανισμούς, καθώς επίσης και εισαγωγή της θεματικής της αποτελεσματικής καταπολέμησης εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας στη γενική εκπαίδευση, μετεκπαίδευση και επιμόρφωση των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας.
- Διεξαγωγή δημόσιου διαλόγου σχετικά με τη δραστική αναθεώρηση του τρόπου οργάνωσης, λειτουργίας και διάταξης της ΕΛ.ΑΣ., στη βάση ενός θεμελιωδώς διαφορετικού μοντέλου αστυνόμευσης, το οποίο θα ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες για ασφάλεια των πολιτών και την εξασφάλιση μιας ειρηνικής καθημερινότητας.

III. Όταν ανακάμψουμε πρέπει να γίνουμε καλύτεροι από πριν

Η πανδημία προκάλεσε εκτός από την άνευ προηγουμένου υγειονομική κρίση και μια οικονομική και κοινωνική κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο, επιδεινώνοντας τις διακρίσεις και πλήττοντας δυσανάλογα τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Συντασσόμενη πλήρως με την πρόσφατη **Δήλωση** της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις επιπτώσεις της νόσου COVID-19 στα κοινωνικά δικαιώματα, η ΕΕΔΑ έχει την ισχυρή πεποίθηση ότι η ύπαρξη μιας κρίσης δεν θα πρέπει να έχει ως συνέπεια τη μείωση – ή πολύ περισσότερο την κατάργηση – της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων. Αντίθετα, οι εθνικές Αρχές είναι υποχρεωμένες να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για να διασφαλίσουν ότι τα κοινωνικά δικαιώματα προστατεύονται αποτελεσματικά σε μια περίοδο κατά την οποία οι πολίτες χρειάζονται περισσότερο αυτή την προστασία¹⁶⁹. Για το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την αποτελεσματική δράση για το μετριασμό των δυσμενών επιπτώσεων των μέτρων που λήφθηκαν για την αντιμετώπιση της πανδημίας

¹⁶⁹ Ιδιαίτερη μνεία στην ανάγκη ενδυνάμωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων κάνει και η Έκθεση της Επιτροπής της Βενετίας για το σεβασμό της Δημοκρατίας, των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Κράτους Δικαίου. Βλ. Council of Europe, Venice Commission, **Report: Respect for Democracy, Human Rights and the Rule of Law during states of emergency: Reflections**, 19 June 2020, CDL-AD(2020)014.

στα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία έχουν υποτιμηθεί σχεδόν στο σύνολό τους. Η αποτελεσματική προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων, και ιδίως του δικαιώματος στην πρόσβαση στην υγεία (Α), του δικαιώματος στην εκπαίδευση (Β) και του δικαιώματος στην εργασία (Γ), σύμφωνα με τη χρήση των μέγιστων διαθέσιμων πόρων, θα μετριάσει τις δυσμενείς επιπτώσεις της κρίσης και θα επιταχύνει τη μετα-πανδημική κοινωνική και οικονομική ανάκαμψη¹⁷⁰.

A. Δικαίωμα στην πρόσβαση στην υγεία

Το δικαίωμα στην υγεία, ως οικουμενικό και απαράγραπτο δικαίωμα κάθε ανθρώπου, κατοχυρώνεται νομικά τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο από πολυάριθμα, νομοθετικά και μη, κείμενα. Έχοντας αναφερθεί πιο πάνω σε αυτά¹⁷¹, στην παρούσα ενότητα θα περιοριστούμε σε μια όσο το δυνατόν πιο συνοπτική αποτύπωση των σημαντικότερων προκλήσεων που αντιμετώπισε και συνεχίζει να αντιμετωπίζει το δημόσιο σύστημα υγείας στη Χώρα μας τον καιρό της πανδημίας, προκλήσεις οι οποίες όπως φαίνεται προϋπήρχαν της πανδημίας και δυσχεραίνουν σημαντικά την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας.

Η ραγδαία αύξηση των κρουσμάτων και κατ' επέκταση και του αριθμού των νοσηλευόμενων ασθενών COVID-19, κατά το δεύτερο και τρίτο κύμα της πανδημίας, αύξησε αναπόφευκτα την πίεση στο Εθνικό Σύστημα Υγείας, προκαλώντας έντονη ανησυχία στις αρμόδιες Αρχές σχετικά με την ικανότητά του να αντιμετωπίσει την εισροή νέων ασθενών, που νοσούν από τον ιό αλλά και όχι μόνο. Ελλείψεις σε κλίνες Μονάδας Εντατικής Θεραπείας, υποστελέχωση των υποδομών εντατικής θεραπείας για ασθενείς με COVID-19, ανεπαρκές εκπαιδευμένο προσωπικό και ελλείψεις κατάλληλου ιατρικού εξοπλισμού είναι ορισμένα από τα προβλήματα που καταγράφονται. Στο πλαίσιο αναδιάταξης των δυνάμεων του ΕΣΥ, προκειμένου να μπορέσει να αντεπεξέλθει στις προκλήσεις αυτές, ορισμένα νοσοκομεία μετατράπηκαν σε all COVID νοσοκομεία, ενώ ταυτόχρονα σε αρκετές περιπτώσεις περιορίστηκε και η πρόσβαση σε περίθαλψη που δεν σχετίζεται με τη νόσο COVID-19, συμπεριλαμβανομένων των μη επειγόντων χειρουργικών επεμβάσεων. Η ανάγκη, συνεπώς, αντιμετώπισης των περιστατικών COVID-19 είχε και εξακολουθεί να έχει σημαντικές επιπτώσεις στην πρόσβαση στην υγεία ασθενών που δεν νοσούν από τον ιό¹⁷².

Η πανδημία, συνεπώς, επηρέασε όχι μόνο τους ασθενείς που νοσούν από τον ιό, αλλά και όλους όσους έχουν την ανάγκη ιατρικής φροντίδας, στο βαθμό που οι προσπάθειες για τον περιορισμό των κρουσμάτων της πανδημίας οδήγησαν στην παραμέληση των προβλημάτων υγείας άλλων ασθενών που δεν σχετίζονται με τον ιό. Η εμπειρία της πανδημίας έδειξε σημαντικές καθυστερήσεις στις θεραπείες χρόνιων ασθενών. Χειρουργικές επεμβάσεις ακυρώθηκαν ή αναβλήθηκαν με σκοπό τη μείωση των επισκέψεων στα νοσοκομεία ή την αναστολή των τμημάτων του νοσοκομείου που είναι αρμόδια για τη θεραπεία ορισμένων

¹⁷⁰ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 2.

¹⁷¹ Βλ. υπό I.B, σελ. 28επ. Επίσης βλ. σχετικά και Council of Europe, [Information Document](#), A Council of Europe contribution to support member states in addressing healthcare issues in the context of the present public health crisis and beyond, SG/Inf(2020)24, 15 September 2020, όπου το Συμβούλιο της Ευρώπης παρέχει στα Κράτη μέλη σχετικά εργαλεία και τεχνογνωσία με στόχο να διασφαλίσει ότι η κρίση δεν θα υπονομεύσει τις κοινές αξίες και αρχές που τα Κράτη μέλη μοιράζονται.

¹⁷² FRA, [Bulletin #6: Coronavirus Pandemic in the EU Fundamental rights implications: focus on social rights](#), 1 September – 31 October 2020, σελ. 21.

ασθενειών. Οι ίδιοι οι ασθενείς παραμέλησαν λόγω φόβου ενδεχόμενης μόλυνσής τους από τον ιό τα προβλήματα υγείας τους, κάτι που αναμένεται να έχει επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της κοινωνίας αλλά και της οικονομίας μας αργότερα. Η ΕΕΔΑ διατυπώνει τη βαθύτατη ανησυχία της και επισημαίνει την επείγουσα ανάγκη πρόσβασης των ασθενών στις υπηρεσίες υγείας και ιδίως κάλυψης των χρονίως πασχόντων ασθενών, η οποία είναι απαραίτητο να διατηρεί ομαλή ροή, καθώς η απομόνωση και η αποφυγή χρήσης του εθνικού συστήματος υγείας λόγω φόβου για τον COVID-19 έχει σημαντικές επιπτώσεις. Η ανάγκη αυτή απαιτεί τη θωράκιση του ΕΣΥ με κάθε μέσο και τη συντονισμένη συνεργασία των δομών πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, των Μονάδων Ψυχικής Υγείας και των τμημάτων των νοσοκομείων που παρέχουν τέτοιες υπηρεσίες, του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» ή άλλων κοινωνικών υπηρεσιών της Αυτοδιοίκησης και του Κράτους στο πλαίσιο ενός συστήματος ολοκληρωμένης κοινοτικής φροντίδας¹⁷³.

Ταυτόχρονα, σε μια περίοδο που η ψυχολογική επιβάρυνση του πληθυσμού εντείνεται, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με απογοήτευση ότι τα υποσυστήματα Ψυχικής Υγείας και Εξαρτήσεων έχουν μέχρι τώρα μια μάλλον ασθενική ανταπόκριση στις τρέχουσες υγειονομικές ανάγκες του πληθυσμού και επιθυμεί να επισύρει την προσοχή των αρμόδιων Αρχών στην ανάγκη ενίσχυσης των παρεχόμενων υπηρεσιών ψυχικής υγείας και αντιμετώπισης εξαρτήσεων¹⁷⁴.

Υπό ασφυκτική πίεση βρίσκεται και το υγειονομικό προσωπικό της Χώρας, καθώς η πανδημία έχει σοβαρότατες επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική του υγεία, επηρεάζοντας και το δικαίωμά τους σε υψηλό επίπεδο προστασίας και ασφάλειας στην εργασία. Σύμφωνα με σχετική Έκθεση του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, οι εργαζόμενοι στην υγειονομική περίθαλψη έχουν πληγεί από την πανδημία περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη επαγγελματική ομάδα. Δεν είναι τυχαίο ότι, παρότι γιατροί και νοσηλευτές αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 3% του πληθυσμού στη συντριπτική πλειονότητα των Χωρών και λιγότερο από το 2% σε Χώρες με χαμηλό και μεσαίο εισόδημα, περίπου το 14% των περιστατικών COVID-19 που αναφέρθηκαν στον ΠΟΥ αφορούν σε εργαζόμενους στον τομέα της υγείας. Επιπρόσθετα, το άγχος που προκαλείται από την κρίση της πανδημίας και το οποίο επιδεινώθηκε από ένα απαιτητικό εργασιακό περιβάλλον και το φόβο για την προσωπική και οικογενειακή ασφάλεια, έχει επίσης σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία του υγειονομικού προσωπικού¹⁷⁵. Σύμφωνα με άλλη έρευνα που δημοσίευσε ο ΠΟΥ, ένας στους τέσσερις εργαζόμενους στην πρώτη γραμμή στον τομέα της υγείας ανέφερε συμπτώματα κατάθλιψης και άγχους κατά τη διάρκεια της επιδημίας COVID-19¹⁷⁶.

Υπό το φως των πιο πάνω παρατηρήσεων, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει με έντονο προβληματισμό ότι η πανδημία ανέδειξε τα δομικά προβλήματα σχετικά με την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη τα οποία προϋπήρχαν της κρίσης και, πιο συγκεκριμένα, τις χρόνιες ανισότητες αναφορικά με την πρόσβαση στο εθνικό σύστημα υγείας και την ανάγκη εκσυγχρονισμού του ΕΣΥ, με έμφαση στην πρόληψη και την πρωτοβάθμια υγεία. Σύμφωνα με έρευνα της Διεθνούς Αμνηστίας, της οποίας τα συμπεράσματα δημοσιεύτηκαν κατά την περίοδο του πρώτου

¹⁷³ Βλ. έτσι και [Ανοιχτή Επιστολή Ένωσης Ασθενών Ελλάδας](#), η οποία καλεί τον Πρωθυπουργό να εγγυηθεί την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού και θέτει και πάλι το κοινωνικό κεφάλαιό της στην υπηρεσία της εθνικής προσπάθειας.

¹⁷⁴ Ένωση Αποφοίτων (ΕΝΑΠ) Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, [Δημόσια Παρέμβαση](#) με θέμα: Το Δημόσιο Σύστημα Υγείας στην εποχή της πανδημίας, 5 Ιανουαρίου 2021.

¹⁷⁵ WHO, [Protecting the health workers who protect us all](#), 17 September 2020.

¹⁷⁶ WHO, WHO calls for healthy, safe and decent working conditions for all health workers, amidst COVID-19 pandemic. World Day for Safety and Health at Work: [WHO key facts & key messages to support the day](#), 20 April 2020.

κύματος της πανδημίας, τα μέτρα λιτότητας που υιοθετήθηκαν στην Ελλάδα την προηγούμενη δεκαετία συνέχισαν να υπονομεύουν τόσο τη δυνατότητα πρόσβασης όσο και την οικονομική δυνατότητα για υγειονομική περίθαλψη στη Χώρα. Κατά συνέπεια, πολλοί άνθρωποι δυσκολεύτηκαν να αντεπεξέλθουν στο κόστος της υγειονομικής περίθαλψης και να έχουν πρόσβαση στο σύστημα δημόσιας υγείας. Ο αντίκτυπος, δε, αυτός της πανδημίας επηρέασε δυσανάλογα τους φτωχότερους και πιο περιθωριοποιημένους, παραβιάζοντας το δικαίωμά τους στην απόλαυση ενός στοιχειώδους επιπέδου υγείας¹⁷⁷. Ταυτόχρονα, σε πιο πρόσφατη Έκθεσή της τον Απρίλιο του 2021, η Διεθνής Αμνηστία επισήμανε ότι πολλές από τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι στον τομέα της υγείας, συμπεριλαμβανομένων των δυσκολιών λόγω του περιορισμένου αριθμού προσωπικού, επιδεινώθηκαν από τον COVID-19¹⁷⁸.

Πράγματι, όπως αποτυπώνεται σε πρόσφατη Δημόσια Παρέμβαση της Ένωσης Αποφοίτων (ΕΝΑΠ) Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, η πανδημία βρήκε το ελληνικό σύστημα υγείας να δοκιμάζεται ήδη από τη δεκαετή κρίση χρέους και την εφαρμογή πολιτικών λιτότητας¹⁷⁹. Σύμφωνα με τα επιμέρους στοιχεία για τη λειτουργική αποτύπωση του συστήματος υγείας, το δημόσιο σύστημα στην Ελλάδα καλύπτει μόνο το 61% των συνολικών δαπανών υγείας, έναντι 71% του μέσου ποσοστού στις χώρες του ΟΟΣΑ, γεγονός που σημαίνει ότι το υπόλοιπο 39% των δαπανών υγείας καλύπτεται ιδιωτικά, ενώ σύμφωνα με την πιο πρόσφατη Έκθεση του ΟΟΣΑ (2019), η Ελλάδα διαθέτει 6,1 γιατρούς και 3,3 νοσηλευτές ανά 1000 άτομα πληθυσμού, έναντι 3,5 και 8,8 αντιστοίχως στον ΟΟΣΑ και τα νοσοκομεία λειτουργούν με πολύ λιγότερους νοσηλευτές ανά γιατρό από το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ¹⁸⁰. Ταυτόχρονα, η Ελλάδα διαθέτει το τρίτο μεγαλύτερο ποσοστό ακάλυπτων υγειονομικών αναγκών¹⁸¹ του πληθυσμού στην ΕΕ, δηλαδή 10,2% με μέσο όρο 3,2% στην ΕΕ¹⁸². Σε ό,τι αφορά στη χρηματοδότηση του συστήματος υγείας, τα πράγματα δεν είναι καλύτερα. Με βάση τα επίσημα στοιχεία του ΟΟΣΑ, διαχρονικά, και ιδιαίτερα μετά το 2014, οι δαπάνες υγείας (δημόσιες και ιδιωτικές) είναι από τις χαμηλότερες, τόσο σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ (7,1%), όσο και ειδικότερα μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Η Ελλάδα δαπανά λιγότερα από τα δύο τρίτα του μέσου όρου στην ΕΕ για υγειονομική περίθαλψη, σύμφωνα με το Προφίλ Υγείας της Ελλάδας¹⁸³. Φαίνεται, ωστόσο,

¹⁷⁷ Amnesty International, Greece: [COVID-19 crisis exposes urgent need to bolster austerity-ravaged health system](#), 27 April 2020.

¹⁷⁸ Amnesty International, [Report 2020/21](#). The state of the World's human rights, σελ. 172.

¹⁷⁹ Ένωση Αποφοίτων (ΕΝΑΠ) Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, [Δημόσια Παρέμβαση](#) με θέμα: Το Δημόσιο Σύστημα Υγείας στην εποχή της πανδημίας, 5 Ιανουαρίου 2021.

¹⁸⁰ ΟΟΣΑ, Η κατάσταση της υγείας στην ΕΕ-Ελλάδα, [Προφίλ υγείας 2019](#), σελ. 11. Η Έκθεση στηρίχτηκε κυρίως σε: C. Economou et al. (2017), [Greece: Health system review](#), *Health systems in transition*, 19(5), σελ. 1-192; OECD, EU (2018), [Health at a Glance: Europe 2018: State of Health in the EU Cycle](#).

¹⁸¹ Ο δείκτης «Self-reported unmet needs for health care» της Eurostat επιχειρεί να αναδείξει τους λόγους για τους οποίους οι πολίτες της ΕΕ δεν καλύπτονται επαρκώς από το υπάρχον σύστημα υγείας. Ο συγκεκριμένος δείκτης παρουσιάζει τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα για τους λόγους που θεωρούν ότι δεν μπορούν να εκπληρώσουν κάποια ανάγκη υγειονομικής περίθαλψης. Στις πιθανές απαντήσεις συμπεριλαμβάνονται «Οικονομικοί λόγοι», «Μεγάλη λίστα αναμονής», «Μεγάλη απόσταση που πρέπει να διανυθεί» και άλλοι λόγοι. Ο δείκτης αυτός, επομένως, μας βοηθάει να εντοπίσουμε τα αδύνατα σημεία του ελληνικού συστήματος υγείας σε σύγκριση με αυτά των υπόλοιπων ευρωπαϊκών Χωρών. Γίνεται αντιληπτό από την έρευνα πως τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες σχετικά με τις ανεκπλήρωτες ανάγκες υγείας είναι πρωτίστως οικονομικά, και πολύ λιγότερο προβλήματα που προκύπτουν από μεγάλες λίστες αναμονής ή την ανάγκη να ταξιδέψουν μακριά προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη.

¹⁸² Eurostat, [Data](#) extracted in January 2021.

¹⁸³ ΟΟΣΑ, Η κατάσταση της υγείας στην ΕΕ-Ελλάδα, [Προφίλ υγείας 2019](#), σελ. 9-10.

ότι ακόμη και κονδύλια της ΕΕ δεν απορροφήθηκαν επαρκώς κατά το διάστημα 2014-2020¹⁸⁴, ενώ αντίστοιχα και η έκτακτη χρηματοδότηση για τις ανάγκες της πανδημίας προκύπτει να είναι ιδιαίτερα χαμηλή. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ιουνίου 2020 του Μηχανισμού Παρακολούθησης του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το πώς ανταποκρίνονται τα συστήματα υγείας στην πανδημία, η Ελλάδα κατατάσσεται σε χαμηλή θέση ανάμεσα σε 24 ευρωπαϊκές Χώρες για τις πρόσθετες δαπάνες ενίσχυσης του ΕΣΥ¹⁸⁵.

Η πανδημία, συνεπώς, απλά ανέδειξε και επέτεινε αδυναμίες και ελλείψεις στον τομέα της υγείας που ήταν χρόνιες και συστημικές και χρήζουν, όπως δείχνουν τα στοιχεία που παρατέθηκαν πιο πάνω, ολοκληρωμένης επιστημονικής προσέγγισης με επίκεντρο τον πολίτη και σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου. Η ΕΕΔΑ οφείλει, βέβαια, να αναγνωρίσει ότι, κατά το πρώτο εξάμηνο από το ξέσπασμα της πανδημίας, η Χώρα διαχειρίστηκε αποτελεσματικά την κρίση, σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές Χώρες, αποφεύγοντας την ανεξέλεγκτη διασπορά του ιού στο γενικό πληθυσμό.

Κλείνοντας την παρούσα ενότητα, η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαίο να υπενθυμίσει τα αυτονόητα, συντασσόμενη πλήρως με τη [Δήλωση](#) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα, λαμβάνοντας υπόψη ότι το δικαίωμα στην προστασία της υγείας περιλαμβάνει το δικαίωμα πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, η ΕΕΔΑ επισημαίνει με έμφαση ότι οι αρμόδιες Αρχές οφείλουν να διασφαλίζουν την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη σε όλους χωρίς διακρίσεις. Αυτό προϋποθέτει ότι η υγειονομική περίθαλψη κατά τη διάρκεια της πανδημίας πρέπει να είναι αποτελεσματική και προσιτή σε όλους, και ότι οι ομάδες με ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο, όπως άστεγοι, άτομα που ζουν σε φτώχεια, ηλικιωμένα άτομα, άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις, άτομα που ζουν σε ιδρύματα, κρατούμενοι, καθώς επίσης και πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, μετανάστες ή ακόμη και μετανάστες χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα πρέπει να προστατεύονται επαρκώς με τα μέτρα υγειονομικής περίθαλψης που έχουν ληφθεί¹⁸⁶. Η προστασία, δε, αυτή οφείλει να διασφαλίζεται και στην πράξη και να μην παραμένει θεωρητική. Όπως τονίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ προϋποθέτει και απαιτεί από τα Κράτη μέρη να αναλάβουν δράση όχι μόνο σε νομικό, αλλά και σε πρακτικό επίπεδο, διαθέτοντας τους πόρους και τις επιχειρησιακές διαδικασίες που απαιτούνται για την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, χωρίς διακρίσεις¹⁸⁷.

Συστάσεις:

- Ενίσχυση των μέτρων για τη διασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης στη υγεία όλων χωρίς διακρίσεις, συμπεριλαμβανομένων των πιο ευάλωτων και περιθωριοποιημένων (όπως είναι, μεταξύ άλλων, οι πρόσφυγες, οι αιτούντες άσυλο, οι μετανάστες, οι κρατούμενοι, άτομα με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις, οι Ρομά, οι ψυχικά ασθενείς κοκ),

¹⁸⁴ Σύμφωνα με την Έκθεση της ΕΝΑΠ, η απορρόφηση των ενωσιακών κονδυλίων κινείται σε ποσοστό κάτω του 50%. Βλ. σχετικά Ένωση Αποφοίτων (ΕΝΑΠ) Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, [Δημόσια Παρέμβαση](#) με θέμα: Το Δημόσιο Σύστημα Υγείας στην εποχή της πανδημίας, 5 Ιανουαρίου 2021.

¹⁸⁵ HSRM, [COVID-19 Health System Response Monitor](#), Cross-Country Analysis, 7 May 2020.

¹⁸⁶ European Committee of Social Rights, [Statement](#) of interpretation on the right to protection of health in times of pandemic, adopted by the Committee on 21 April 2020, σελ. 4.

¹⁸⁷ European Committee of Social Rights, [Statement](#) of interpretation on the right to protection of health in times of pandemic, adopted by the Committee on 21 April 2020, σελ. 5.

με γνώμονα την αρχή ότι τα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης χρήζουν δημιουργίας ανθρωποκεντρικών μοντέλων χωρίς αποκλεισμούς. Η πραγμάτωση του στόχου αυτού προϋποθέτει, αφενός, την αντιμετώπιση προϋπαρχόντων φραγμών στην πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, αφετέρου, την επένδυση στην πρόληψη, καθώς η τακτική της εκ των υστέρων παρέμβασης, πέρα από τα προφανή ζητήματα ισότιμης υγειονομικής κάλυψης, υποκρύπτει σοβαρούς κινδύνους ανεξέλεγκτης διασποράς της πανδημίας.

- Ενίσχυση των μέτρων για τη διασφάλιση της διάθεσης των μέγιστων διαθέσιμων πόρων για την πλήρη πραγμάτωση του δικαιώματος στην υγεία, με έμφαση στην ανάγκη ενίσχυσης του ΕΣΥ, λόγω της ζωτικής του σημασίας για την αποτελεσματική ανταπόκριση στην πανδημία. Προς το σκοπό αυτό, η ΕΕΔΑ κρίνει απαραίτητη τη σύγκλιση με τους μέσους όρους της ΕΕ στις δημόσιες δαπάνες υγείας, μέσω της αύξησης της χρηματοδότησης του ΕΣΥ, καθώς επίσης και της πλήρους αξιοποίησης των ενωσιακών πόρων.
- Συλλογή, λεπτομερής ανάλυση και δημοσιοποίηση ανώνυμων αναλυτικών δεδομένων και στατιστικών στοιχείων σχετικά με την πανδημία, κατανεμημένων ανά φύλο, ηλικία και αναπηρία, ως αναγκαίο εχέγγυο τήρησης της αρχής της διαφάνειας στην άσκηση πολιτικής, με στόχο, αφενός, την τεκμηρίωση της αναγκαιότητας και αναλογικότητας των περιοριστικών μέτρων που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της πανδημίας, αφετέρου, την ενημέρωση των πολιτικών και τη λήψη της αναγκαίας τους συναίνεσης στα μέτρα προστασίας της δημόσιας υγείας.

B. Δικαίωμα στην εκπαίδευση

Με αφετηρία το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση – όλων των παιδιών – είναι καθεαυτό θεμελιώδες και καταλυτικό για την υλοποίηση των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών, καθώς και των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και ότι η μη πραγμάτωσή του καθιστά την πρόσβαση σε άλλα δικαιώματα θεωρητική και το άτομο ευάλωτο σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁸⁸, η ΕΕΔΑ επιθυμεί να επισύρει την προσοχή των αρμόδιων Αρχών στην επιτακτική ανάγκη διασφάλισης της πλήρους εφαρμογής του δικαιώματος στην εκπαίδευση, όπως αυτό κατοχυρώνεται σε εθνικά¹⁸⁹, ευρωπαϊκά¹⁹⁰ και διεθνή¹⁹¹ νομικά κείμενα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου. Δεδομένης της ειδικής της ενασχόλησης με δύο υψίστης προτεραιότητας για αυτήν θεματικές: την προστασία της παιδικής ηλικίας¹⁹² και την προαγωγή του δικαιώματος στην

¹⁸⁸ Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR), *General Comment 11: Plans of action for primary education (art.14)*, 10 May 1999, E/C.12/1999/4, παρ. 4.

¹⁸⁹ Άρθρο 16 Συντάγματος.

¹⁹⁰ Ενδεικτικά, σε επίπεδο ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρο 14) και σε επίπεδο Συμβουλίου της Ευρώπης Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Χάρτης Κοινωνικών Δικαιωμάτων (άρθρα 7 και 10), Πρωτόκολλο αριθ. 1 στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (άρθρο 2).

¹⁹¹ Ενδεικτικά: Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (άρθρο 26), Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (άρθρα 13 και 14), Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρα 28 και 29), Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (άρθρο 24), Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (άρθρο 10) και Διεθνής Σύμβαση για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων (άρθρα 5 και 7).

¹⁹² ΕΕΔΑ, [Παρατηρήσεις](#) στο Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης «Μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τις σχέσεις γονέων και τέκνων και άλλα ζητήματα οικογενειακού δικαίου», 15 Απριλίου 2021; [Παρατηρήσεις](#) σχετικά με την εφαρμογή της Συνθήκης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού στην Ελλάδα, 3 Ιανουαρίου 2020; [Δήλωση](#): Η ΕΕΔΑ καλεί την Πολιτεία να λάβει επείγοντως τα άμεσα μέτρα που υπέδειξε η Ευρωπαϊκή

εκπαίδευση¹⁹³, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η εκπαίδευση αποτελεί όχημα ενδυνάμωσης των οικονομικά και κοινωνικά περιθωριοποιημένων ατόμων και μέσο για την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία. Επιπλέον, παίζει ζωτικό ρόλο στην καλλιέργεια του σεβασμού για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη δημοκρατία, στην ενδυνάμωση των γυναικών και στην κοινωνικοποίηση των παιδιών, καθώς και στην προστασία του από την εκμετάλλευση και την παράνομη εργασία. Σε περιόδους κρίσης, δε, όπως η πρωτόγνωρη υγειονομική κρίση της πανδημίας που διανύουμε, η προστασία του δικαιώματος στην εκπαίδευση γίνεται ακόμα πιο επιτακτική, ενόψει της ανάγκης καλλιέργειας πολιτών ικανών να συμμετέχουν ενεργά στο κοινωνικό γίγνεσθαι για την υπεράσπιση και την ενδυνάμωση της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και μιας κουλτούρας σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα, αποφεύγοντας τις παγίδες της ριζοσπαστικοποίησης που οδηγούν σε βία και εξτρεμισμό¹⁹⁴.

Στο πλαίσιο, άλλωστε, αυτό και δυνάμει της αποστολής που της έχει αναθέσει ο έλληνας νομοθέτης σχετικά με την ανάπτυξη πρωτοβουλιών για την καλλιέργεια του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος (άρθρο 12, στοιχ. στ', Ν 4780/2021) και την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης σε θέματα σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου (άρθρο 12, στοιχ. ι', Ν 4780/2021), η ΕΕΔΑ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και δράσεις εκπαίδευσης και επιμόρφωσης στα δικαιώματα του ανθρώπου σε πολλά επίπεδα, με σημαντικότερη τη διοργάνωση [Ετήσιων Ανοικτών Σεμιναρίων](#) που καλύπτουν ένα μεγάλο εύρος κρίσιμων θεμάτων που άπτονται των δικαιωμάτων του ανθρώπου¹⁹⁵.

Σύμφωνα με τα [πρόσφατα στοιχεία](#) που δημοσίευσε η UNICEF, κατά την περίοδο μεταξύ 11 Μαρτίου 2020 και 2 Φεβρουαρίου 2021, τα σχολεία παρέμειναν κλειστά εξαιτίας των μέτρων που επιβλήθηκαν για την αντιμετώπιση της πανδημίας του COVID-19 κατά μέσο όρο για 95 ημέρες σχολικής διδασκαλίας, δηλαδή κατά προσέγγιση για το μισό χρόνο που προοριζόταν για διδασκαλία στην τάξη. Περίπου 214 εκατομμύρια παιδιά παγκοσμίως – ή 1 στα 7 – έχουν χάσει τα τρία τέταρτα της δια ζώσης εκπαίδευσής τους, ενώ από αυτά, περισσότερα από 168 εκατομμύρια παιδιά δεν παρακολούθησαν δια ζώσης διδασκαλία για πάνω από έναν ολόκληρο χρόνο¹⁹⁶. Η UNICEF παρατηρεί ότι σε χώρες όπου τα σχολεία ήταν κλειστά την περίοδο δημοσίευσης της Έκθεσής της, δηλαδή το Φεβρουάριο του 2021, χάθηκε κατά μέσο

Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων για τους αλλοδαπούς ανήλικους, 19 Σεπτεμβρίου 2019; [Παρατηρήσεις](#) επί του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για τα Δικαιώματα του παιδιού, 19 Νοεμβρίου 2018; [Παρατηρήσεις](#) επί του ΣχΝ του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης «Μέτρα για την προώθηση των θεσμών της αναδοχής και υιοθεσίας», 8 Μαΐου 2018; [Παρατηρήσεις](#) στο ΣχΝ για την ειδική επιτροπεία ασυνόδευτων ανηλίκων, 20 Μαρτίου 2018; [Δήλωση](#) για τη Διασφάλιση της έγκαιρης έναρξης του σχολικού έτους για τα παιδιά με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, 22 Ιουλίου 2016; [Η παιδική προστασία δεν είναι πολυτέλεια!](#) - Η ΕΕΔΑ υιοθετεί το Κείμενο Αρχών για την Παιδική Προστασία στην Ελλάδα, 22 Ιουνίου 2016.

¹⁹³ ΕΕΔΑ, [Δήλωση](#) με αφορμή την εφαρμογή των Προγραμμάτων Σπουδών του μαθήματος των Θρησκευτικών στα σχολεία, 10 Οκτωβρίου 2016; [Δήλωση](#) για τη Διασφάλιση της έγκαιρης έναρξης του σχολικού έτους για τα παιδιά με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, 22 Ιουλίου 2016; [Συστάσεις](#) με αφορμή το Σχέδιο Νόμου για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση, 10 Ιουλίου 2014.

¹⁹⁴ Council of Europe, Making the right to education a reality in times of COVID-19. A [Roadmap](#) for Action on the Council of Europe education response to COVID-19, October 2020, σελ. 11.

¹⁹⁵ Βλ. σχετικά ΕΕΔΑ, [Εκπαίδευση στα Δικαιώματα του Ανθρώπου](#).

¹⁹⁶ UNICEF, [COVID-19 and school closures. One year of education disruption](#), March 2021, σελ. 2.

όρο το 80% της δια ζώσης διδασκαλίας από τη συνολική περίοδο των έντεκα μηνών από το Μάρτιο του 2020¹⁹⁷.

Η διαπίστωση αυτή αφορά και στη Χώρα μας, καθώς η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις χώρες με την πιο μακρά και αδιάλειπτη περίοδο αναστολής της λειτουργίας των σχολείων, σε συνδυασμό με υποχρεωτική τηλεκπαίδευση, κυρίως με τη σύγχρονη και λιγότερο με την ασύγχρονη μορφή της¹⁹⁸. Ειδικότερα, σύμφωνα με **Έρευνα** που δημοσίευσε το Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ αναφορικά με την τηλεκπαίδευση και τις επιπτώσεις της σε ψυχολογικό και μορφωτικό επίπεδο, από τις 7 Νοεμβρίου του 2020 έως και τις 8 Απριλίου 2021, ημερομηνία δημοσίευσης των ευρημάτων της μελέτης, στις περιοχές με βαρύ επιδημιολογικό φορτίο, τα σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης βρισκόνταν σε συνεχή αναστολή της λειτουργίας τους, με ενδιάμεσο άνοιγμα μόνο των γυμνασίων για οκτώ σχολικές ημέρες. Εξαιρεση αποτέλεσαν τα σχολεία ειδικής αγωγής, τα οποία λειτουργούσαν κανονικά σε όλο αυτό το διάστημα¹⁹⁹.

Αναγνωρίζοντας ότι «η δια ζώσης, κανονική εκπαιδευτική διαδικασία είναι αναντικατάστατη [... και ο] ρόλος του σχολείου και της εκπαίδευσης – γνωστικός, διαπαιδαγωγικός, κοινωνικός, μορφωτικός, με καλλιέργεια ομαδικότητας, χαρακτήρα, αξιών κ.ά. – δεν αναπτύσσεται χωρίς τον αναντικατάστατο δεσμό εκπαιδευτικού-μαθητή, την ύπαρξη σχολικής κοινότητας και της αλληλεπίδρασής της με την κοινωνία»²⁰⁰, η ΕΕΔΑ συντάσσεται πλήρως με τις προειδοποιήσεις της UNICEF, σύμφωνα με τις οποίες το κλείσιμο των σχολείων έχει δυσμενείς συνέπειες στην εκπαίδευση και την ευημερία των παιδιών. Η πλειονότητα των μαθητών παγκοσμίως στηρίζεται στα σχολεία ως μέρη στα οποία μπορούν να επικοινωνήσουν με τους συνομήλικούς τους, να αναζητήσουν υποστήριξη, να έχουν πρόσβαση στην υγεία και τα εμβόλια και σε θρεπτική διατροφή. Όσο περισσότερο μένουν κλειστά τα σχολεία, τόσο τα παιδιά αποκόπτονται από αυτά τα σημαντικά στοιχεία της παιδικής ηλικίας²⁰¹. Ταυτόχρονα, τα πιο ευάλωτα παιδιά και αυτά που δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο να μην επιστρέψουν στην τάξη και να εξαναγκαστούν σε παιδικό γάμο ή παιδική εργασία²⁰².

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ, επανερχόμενη σε διαπιστώσεις που διατύπωσε και πιο πάνω²⁰³, επισημαίνει με ανησυχία ότι το κλείσιμο των σχολείων και άλλων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων την περίοδο της πανδημίας έχει επιδεινώσει τις προϋπάρχουσες ανισότητες που σχετίζονται με την εκπαίδευση, δημιουργώντας ακόμα περισσότερα εμπόδια για τα παιδιά και τους ενήλικους που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (Ρομά, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, κορίτσια, άτομα με αναπηρία, κρατούμενοι, φτωχά στρώματα χωρίς πρόσβαση στο Διαδίκτυο ή ακόμα και σε υπολογιστή) αναφορικά με την πρόσβαση στην εκπαιδευτική διαδικασία²⁰⁴. Όπως τονίζει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του

¹⁹⁷ UNICEF, [COVID-19 and school closures. One year of education disruption](#), March 2021, σελ. 2.

¹⁹⁸ Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα στοιχεία της UNESCO, στην Ελλάδα τα σχολεία παρέμειναν κλειστά για 36 συνολικά εβδομάδες. Βλ. σχετικά UNESCO, COVID-19 impact on education. [Global monitoring of school closures](#) (updated 24.4.2021).

¹⁹⁹ ΚΕΜΕΤΕ, ΟΛΜΕ, [Δελτίο Τύπου](#): Μελέτη με θέμα «Όψεις της τηλεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα», 8 Απριλίου 2021, σελ. 1.

²⁰⁰ ΟΛΜΕ, [Ανακοίνωση](#): Τα σχολεία κλείνουν και η τηλεκπαίδευση αναζητά το δρόμο της, 10 Νοεμβρίου 2020.

²⁰¹ UNICEF, [COVID-19 and school closures. One year of education disruption](#), March 2021, σελ. 13.

²⁰² UNICEF, [COVID-19 and school closures. One year of education disruption](#), March 2021, σελ. 3.

²⁰³ Βλ. πιο πάνω, υπό I. Α, σελ. 12, 15 και 21.

²⁰⁴ Βλ. έτσι, μεταξύ άλλων, Council of the European Union, [Delegations will find attached Council conclusions on a human-rights-based post-COVID-19 recovery](#), approved by the Council at its 3785th meeting held on 22

Συμβουλίου της Ευρώπης, σε πρόσφατη [Δήλωσή](#) της, η πανδημία πλήττει κυρίως τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, βάζοντας σε δοκιμασία ιδίως τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στα άρθρα 10, 15, 17 και Ε του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και ειδικότερα το δικαίωμα όλων των ατόμων στην επαγγελματική κατάρτιση και μετεκπαίδευση, το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην ανεξαρτησία, κοινωνική ενσωμάτωση και συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας, το δικαίωμα των παιδιών και νεαρών προσώπων σε κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία και ασφαλώς τη ρήτρα μη διάκρισης κατά την απόλαυση των δικαιωμάτων του Χάρτη²⁰⁵. Η απαραίτητη προσφυγή στην τηλεεκπαίδευση έχει επηρεάσει σοβαρά την πρόσβαση και την ποιότητα της εκπαίδευσης για παιδιά ΑμεΑ και έχει επιδεινώσει το ζήτημα του ψηφιακού αποκλεισμού, γενικεύοντας τον κίνδυνο απώλειας μάθησης (*learning loss*) που θα είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να ανατραπεί²⁰⁶. Επιπρόσθετα, η Επιτροπή υπενθυμίζει ότι το δικαίωμα στην τεχνική και επαγγελματική κατάρτιση που προβλέπεται στο άρθρο 10 του Χάρτη αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και τη σταθερή απασχόληση και έχει επηρεαστεί αρνητικά από την παρατεταμένη αναστολή λειτουργίας των ιδρυμάτων²⁰⁷.

Τα συμπεράσματα αυτά αναφορικά με την επιδείνωση των δυσανάλογων επιπτώσεων ιδίως στις πιο ευάλωτες ομάδες επιβεβαιώνονται και από την [Έρευνα](#) του Κέντρου Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ, σύμφωνα με την οποία η τηλεεκπαίδευση ενισχύει τις ήδη υπάρχουσες εκπαιδευτικές και μορφωτικές ανισότητες, ιδιαίτερα για τις ευάλωτες μαθητικές ομάδες και συνδέεται επιπλέον με τη δημιουργία νέων ανισοτήτων. Οι ανισότητες αυτές σχετίζονται καταρχάς με την ανεπάρκεια τεχνολογικού εξοπλισμού και υποδομών δικτύου από μέρους των μαθητών/τριών. Ο αποκλεισμός ολόκληρων μαθητικών ομάδων από την τηλεεκπαίδευση, καθώς και η πλημμελής και προβληματική πρόσβαση σε αυτήν, λόγω χαμηλής ποιότητας τεχνολογικού εξοπλισμού, συνδέεται και με μια σειρά από άλλα ζητήματα, όπως είναι ο χαρακτηρισμός φοίτησης για την προαγωγή και την απόλυση του μαθητή και η αξιολόγησή του²⁰⁸.

Η ΕΕΔΑ, παρακολουθώντας στενά τα ζητήματα πρόληψης και καταπολέμησης της ενδοοικογενειακής βίας, και υπό το πρίσμα ότι η ενδοοικογενειακή βία δεν είναι ιδιωτική υπόθεση αλλά συνιστά παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως είχε αναφέρει και στην προηγούμενη [Έκθεσή](#) της για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά

February 2021, 22 February 2021, παρ. 8; United Nations, [Policy Brief: Education during COVID-19 and beyond](#), August 2020, σελ. 7 και 10; Committee on the Rights of the Child, [Statement: The Committee on the Rights of the Child warns of the grave physical, emotional and psychological effect of the COVID-19 pandemic on children and calls on States to protect the rights of children](#), 8 Απριλίου 2020; [UN Human Rights Treaty Bodies call for human rights approach in fighting COVID-19](#), 24 March 2020.

²⁰⁵ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 8-9.

²⁰⁶ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 9.

²⁰⁷ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 9.

²⁰⁸ ΚΕΜΕΤΕ, ΟΛΜΕ, [Δελτίο Τύπου](#): Μελέτη με θέμα «Όψεις της τηλεεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα», 8 Απριλίου 2021, σελ. 4. Στην ίδια κατεύθυνση βλ. και FRA, [Bulletin #6: Coronavirus Pandemic in the EU Fundamental rights implications: focus on social rights](#), 1 September – 31 October 2020, σελ. 23.

τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης του COVID-19²⁰⁹, διατυπώνει τη βαθιά ανησυχία της για την αύξηση του φαινομένου κακοποίησης παιδιών λόγω της πανδημίας και του περιορισμού τους στο σπίτι σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες και τα ιδρύματα προστασίας έχουν καταστεί εξαιρετικά απρόσιτα. Στις ίδιες διαπιστώσεις καταλήγει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, στην πρόσφατη [Δήλωσή](#) της για τις επιπτώσεις της νόσου COVID-19 στα κοινωνικά δικαιώματα²¹⁰. Η όξυνση του φαινομένου της κακοποίησης των παιδιών κατά την περίοδο της πανδημίας επιβεβαιώνεται όχι μόνο σε ενωσιακό επίπεδο²¹¹, αλλά και σε εθνικό επίπεδο από το Χαμόγελο του Παιδιού, το οποίο παρατηρεί ότι τα μέτρα για την καταπολέμηση της υγειονομικής κρίσης είχαν ως αποτέλεσμα τα παιδιά να χάσουν πολύτιμες υπηρεσίες και βοήθεια σε κρίσιμους τομείς, όπως η υγεία, ενώ παράλληλα όξυνε φαινόμενα όπως η ενδοοικογενειακή βία, η κακοποίηση και η παραμέληση παιδιών, η ενδοσχολική βία, οι κίνδυνοι από την αλόγιστη χρήση του Διαδικτύου²¹².

Πέρα από τον έντονο προβληματισμό της για τα αυξημένα επίπεδα κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών, η ΕΕΔΑ συμμαρύνεται τις ανησυχίες και των ψυχιάτρων, οι οποίοι επισημαίνουν με έμφαση ότι η πανδημία και η συνεπακόλουθη αναστολή λειτουργία της διαζώσης διδασκαλίας σε συνδυασμό με την τηλεκπαίδευση έχουν σοβαρότατο αντίκτυπο και στην ψυχική υγεία των ανθρώπων, με ορισμένες ομάδες ανθρώπων, όπως είναι τα παιδιά και οι έφηβοι, να βρίσκονται σε περισσότερο ευάλωτη θέση. Το κλείσιμο των σχολείων φαίνεται με διάφορους τρόπους να επηρεάζει, κυρίως αρνητικά, τους μαθητές, καθώς τα παιδιά έχασαν τη σταθερότητα του προγράμματος που το σχολείο τους παρέχει ή σταμάτησαν να τρέφονται κατάλληλα και να γυμνάζονται. Επιπλέον, η πολύωρη παραμονή μπροστά στην οθόνη – διότι εκτός από τις ανάγκες τηλεκπαίδευσης, προκύπτει ότι τα παιδιά στο σπίτι φαίνεται να προτιμούν τη διασκέδαση που έρχεται μέσα από την τηλεόραση και το διαδίκτυο – λειτουργεί σε βάρος της φυσικής άσκησης και καθημερινής κινητικότητας των παιδιών, η οποία έχει μειωθεί κατά 40%, ενώ ταυτόχρονα εντοπίζεται ότι μόνο το 14,8% των παιδιών που παραμένουν στο σπίτι ακολουθούν ένα καθημερινό και τυπικό πρόγραμμα σωματικής εκγύμνασης τους²¹³. Επιπλέον, σε σχέση με την έμφυλη διάσταση του φαινομένου, εκτιμάται ότι τα κορίτσια είναι περισσότερο ευάλωτα ως προς την ανάπτυξη άγχους και συμπτωμάτων κατάθλιψης κατά την περίοδο της πανδημίας²¹⁴.

Το σύνολο των πιο πάνω ευρημάτων επιβεβαιώνονται και από την [Έρευνα](#) του Κέντρου Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ, σύμφωνα με την οποία, διαπιστώνονται – σε

²⁰⁹ ΕΕΔΑ, [Έκθεση](#) για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 7.

²¹⁰ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 9-10.

²¹¹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, [Δελτίο Τύπου](#), Το Κοινοβούλιο τονίζει τον αντίκτυπο της πανδημίας στην υγεία των παιδιών και την παιδεία, 11 Μαρτίου 2021; Ευρωπαϊκή Επιτροπή, [Ανακοίνωση](#): Ευρωπαϊκή ημέρα για την προστασία των παιδιών από τη σεξουαλική εκμετάλλευση και τη σεξουαλική κακοποίηση, 18 Νοεμβρίου 2020.

²¹² Χαμόγελο του Παιδιού, [Δελτίο Τύπου](#), Σεξουαλική Κακοποίηση: Ας Μη «Μένει Μυστικό» η φρίκη που βιώνουν τα παιδιά, 3 Φεβρουαρίου 2021.

²¹³ Βλ. σχετικά Ι. Στυλιανού, [Πώς η Πανδημία επηρεάζει την ψυχική υγεία των παιδιών και των εφήβων](#);, Psychology now.gr, 20 Απριλίου 2021, η οποία παραπέμπει σε: Golberstein, Miller, 2019; Marques et al., 2020; Wright, Spikins & Spearson, 2020.

²¹⁴ Βλ. σχετικά UN OHCHR, COVID-19 Response, [Guidance COVID-19](#), 13 May 2020; Ι. Στυλιανού, [Πώς η Πανδημία επηρεάζει την ψυχική υγεία των παιδιών και των εφήβων](#);, Psychology now.gr, 20 Απριλίου 2021, η οποία παραπέμπει σε: Chen, 2020; Xinyan, 2020.

μικρότερο βαθμό, αλλά όχι αμελητέο – προβλήματα εξάρτησης, παρενόχλησης/εκφοβισμού, καθώς και σωματικής και ψυχικής υγείας. Για τους λόγους αυτούς, το Κέντρο Μελετών και Τεκμηρίωσης της ΟΛΜΕ παρατηρεί ότι «οι διαπιστώσεις για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της τηλεκπαίδευσης, η παρατεταμένη εφαρμογή της και η αδυναμία συμμετοχής σε αυτήν όλων των παιδιών με ίσους όρους οδηγούν στην εκτίμηση ότι διανύουμε μια περίοδο προϊούσας εκπαιδευτικής κρίσης, οι διαστάσεις της οποίας θα αναδειχθούν τα επόμενα χρόνια»²¹⁵.

Τέλος και σε συνέχεια του σταδιακού ανοίγματος των σχολείων, η ΕΕΔΑ κρίνει σκόπιμο να υπενθυμίσει στις αρμόδιες Αρχές ότι, επιστρέφοντας οι μαθητές στις τάξεις τους θα χρειαστούν υποστήριξη στην επαναπροσαρμογή τους και τη συνέχιση της εκπαίδευσής τους. Είναι πολύ σημαντικό, όπως επισημαίνει και η UNICEF, στο [Πλαίσιο για την επαναλειτουργία των σχολείων](#), το οποίο δημοσίευσε σε συνεργασία με την UNESCO, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), το Παγκόσμιο Επισιτιστικό Πρόγραμμα (WFP) και την Παγκόσμια Τράπεζα, ο σχεδιασμός για την επαναλειτουργία των σχολείων να ενσωματώσει την προσπάθεια για ανάκτηση της χαμένης εκπαίδευσης των παιδιών²¹⁶. Σύμφωνα με τις πρακτικές αυτές συμβουλές προς εθνικές και τοπικές Αρχές που περιλαμβάνονται στο Πλαίσιο της UNICEF, είναι ζωτικής σημασίας να προτεραιοποιηθούν οι ατομικές ανάγκες κάθε μαθητή, με πλήρεις υπηρεσίες που θα καλύπτουν την ενισχυτική διδασκαλία, την υγεία και τη διατροφή καθώς και την ψυχική υγεία και τα μέτρα προστασίας στα σχολεία, με σκοπό την ενδυνάμωση της ανάπτυξης και της ευημερίας των παιδιών και των εφήβων²¹⁷.

Συστάσεις:

- Ενίσχυση των μέτρων για τη διασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης στην εκπαίδευση με βάση το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού. Η ΕΕΔΑ επισημαίνει με έμφαση ότι το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού πρέπει να αποτελεί κεντρικό άξονα για τις αποφάσεις σχετικά με το άνοιγμα των σχολείων, οι οποίες οφείλουν να λάβουν επιπλέον υπόψη τα οφέλη και τους κινδύνους τόσο για την εκπαίδευση όσο και για την υγεία, καθώς και κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες.
- Ενίσχυση των μέτρων για την προστασία των παιδιών που ανήκουν στις πιο ευάλωτες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των παιδιών Ρομά, των παιδιών με αναπηρία, των προσφυγόπουλων ή παιδιών αιτούντων άσυλο, των παιδιών που ζουν σε φτώχεια, και των οποίων η ευαλωτότητα έχει επιδεινωθεί περαιτέρω από τις εξαιρετικές συνθήκες που προκαλούνται από την πανδημία. Η ΕΕΔΑ τονίζει ότι οι αρμόδιες Αρχές οφείλουν να σέβονται το δικαίωμα κάθε παιδιού για μη διάκριση στα μέτρα που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19 και ιδίως για ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων ώστε να διασφαλίζεται ότι η τηλεκπαίδευση δεν επιδεινώνει τις ήδη υπάρχουσες ανισότητες. Λαμβανομένου υπόψη ότι η τηλεκπαίδευση, αν και συνιστά δημιουργική εναλλακτική της δια ζώσης διδασκαλίας πρόταση,

²¹⁵ ΚΕΜΕΤΕ, ΟΛΜΕ, [Δελτίο Τύπου](#): Μελέτη με θέμα «Όψεις της τηλεκπαίδευσης κατά την περίοδο της πανδημίας: Μορφωτικές ανισότητες και συνέπειες στα εργασιακά δικαιώματα», 8 Απριλίου 2021, σελ. 4. Στην ίδια κατεύθυνση βλ. και FRA, [Bulletin #6: Coronavirus Pandemic in the EU Fundamental rights implications: focus on social rights](#), 1 September – 31 October 2020, σελ. 23.

²¹⁶ UNESCO, UNICEF, UNHCR, The World Bank, WFP, [Framework for reopening schools](#), April 2020.

²¹⁷ UNESCO, UNICEF, UNHCR, The World Bank, WFP, [Framework for reopening schools](#), April 2020.

δημιουργεί επιπλέον προβλήματα σε παιδιά που έχουν περιορισμένη ή καθόλου πρόσβαση στην τεχνολογία ή το Διαδίκτυο ή δεν έχουν επαρκή γονική υποστήριξη, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία το σχεδιασμό και την προώθηση εναλλακτικών λύσεων που θα επιτρέπουν στα παιδιά αυτά να λαμβάνουν καθοδήγηση και υποστήριξη από τους εκπαιδευτικούς.

- Σε ό,τι αφορά ειδικά στην απόλαυση του δικαιώματος στην εκπαίδευση των παιδιών στο ψηφιακό περιβάλλον, η ΕΕΔΑ συντάσσεται πλήρως με το [Γενικό Σχόλιο αριθ. 25 \(2021\)](#) της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Παιδιού των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Παιδιών σε σχέση με το ψηφιακό περιβάλλον, αναγνωρίζοντας ότι αν δεν επιτευχθεί «ψηφιακή ένταξη» (*digital inclusion*), οι υπάρχουσες ανισότητες μεταξύ των παιδιών είναι πιθανό να αυξηθούν και ενδέχεται να προκύψουν νέες. Αυτό απαιτεί επένδυση στην απαραίτητη τηλεπικοινωνιακή και τεχνολογική υποδομή, προκειμένου να αρθούν τα διαρθρωτικά εμπόδια που εμποδίζουν την πλήρη εφαρμογή του δικαιώματος στην εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕΔΑ συστήνει τη λήψη υπόψη από τις αρμόδιες Αρχές, κατά το σχεδιασμό εκπαιδευτικών πολιτικών και συστημάτων και την προετοιμασία για ενδεχόμενη τηλεεκπαίδευση, των τεσσάρων ακόλουθων αρχών: (α) μη διάκριση, (β) βέλτιστο συμφέρον του παιδιού, (γ) δικαίωμα στη ζωή, επιβίωση και ανάπτυξη και (δ) σεβασμός για τις απόψεις του παιδιού²¹⁸.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για την καλλιέργεια δημοκρατικής κουλτούρας στο ψηφιακό περιβάλλον. Προς το σκοπό αυτό είναι απαραίτητη η καθοδήγηση σε εκπαιδευτικούς, γονείς και μαθητές για την ασφαλή χρήση του διαδικτύου και την υιοθέτηση συμπεριφοράς για την καταπολέμηση της διαδικτυακής ρητορικής μίσους, των διακρίσεων και του εκφοβισμού.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη συστηματική παροχή υπηρεσιών πρόληψης και ψυχολογικής, κοινωνικής, νομικής στήριξης και προστασίας σε παιδιά που υφίστανται κακοποίηση. Εκστρατείες ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης θα πρέπει να πραγματοποιούνται σε συστηματική βάση και μετά το τέλος της υγειονομικής κρίσης.

Γ. Δικαίωμα στην εργασία

Η ΕΕΔΑ, παρακολουθώντας στενά τα ζητήματα που αφορούν στο δικαίωμα πρόσβασης στην εργασία και όλα τα συναφή δικαιώματα που σχετίζονται με την εργασία και την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα και λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη τις επιπτώσεις των μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας, έχει ήδη, από την προηγούμενη [Έκθεσή](#) της για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης του COVID-19, επισύρει την προσοχή της Πολιτείας στους κινδύνους που υπάρχουν ως προς την πλήρη απόλαυση των δικαιωμάτων αυτών από την επισφάλεια ιδίως στους όρους εργασίας και αμοιβής²¹⁹.

²¹⁸ Committee on the Rights of the Child, [General Comment No. 25 \(2021\)](#) on children's rights in relation to the digital environment, CRC/C/GC/25, 2 March 2021, παρ. 8-18.

²¹⁹ ΕΕΔΑ, [Έκθεση](#) για την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη λήψη των μέτρων αντιμετώπισης της πανδημίας COVID -19 και συστάσεις προς την Πολιτεία. Αποτύπωση των θεμάτων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια κατά την περίοδο εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης της πανδημίας. Συνεδριάσεις της 8ης, 22ης, 29ης Απριλίου και 6ης Μαΐου 2020, Ιούνιος 2020, σελ. 6.

Ξεκινώντας από τη διαπίστωση ότι το δικαίωμα στην εργασία συνιστά θεμελιώδες δικαίωμα, αναγνωρισμένο τόσο στο Σύνταγμα²²⁰, όσο και σε ευρωπαϊκά και διεθνή νομικά συμβατικά κείμενα²²¹, το οποίο συνιστά ακρογωνιαίο λίθο για την ανάπτυξη επιμέρους θεμελιωδών ελευθεριών και σημείο αναφοράς για την εξέλιξη του ατόμου και την προσωπική του ανάπτυξη, μέσω της αναγνώρισης και της συμμετοχής του στο οικονομικοπολιτικό σύστημα, η ΕΕΔΑ κρίνει αναγκαίο να επανέλθει σε προηγούμενες ομόφωνες Αποφάσεις και Συστάσεις της²²² προκειμένου να επισημάνει το σωρευτικό αντίκτυπο των μέτρων λιτότητας στην απόλαυση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ιδίως στα εργασιακά, καθώς επίσης και να επαναλάβει τις διαπιστώσεις διεθνών ελεγκτικών οργάνων, σύμφωνα με τις οποίες οι διαδοχικές περιοριστικές παρεμβάσεις και η σταθερή απομείωση του προστατευτικού πλαισίου των εργασιακών δικαιωμάτων, ατομικών και συλλογικών για πλήρη, σταθερή και ισότιμη ως προς την αμοιβή και τους όρους της εργασίας:

α) δεν είχαν κανένα μετρήσιμο αποτέλεσμα στην επίτευξη του στόχου της δημοσιονομικής προσαρμογής,

β) οδήγησαν στην εμπέδωση της απορρύθμισης και της επισφάλειας σε έναν τομέα δικαίου που οφείλει να διέπεται από σαφές και σταθερό πλαίσιο με σεβασμό του Συντάγματος και των δεσμευτικών διεθνών κανόνων, και

γ) αποτέλεσαν αποκλειστικά μέσο επίτευξης του στόχου της εσωτερικής υποτίμησης, που όχι μόνο δεν οδήγησαν στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, αλλά οδήγησαν στην «προγραμματισμένη φτωχοποίηση» του πληθυσμού μέσω της υποβάθμισης του βιοτικού επιπέδου και των συνθηκών διαβίωσης ολόένα και αυξανόμενου αριθμού ατόμων που εργάζεται ή αναζητά εργασία²²³.

Στο επισφαλές και επιβαρυνμένο, συνεπώς, αυτό εργασιακό περιβάλλον, αποτέλεσμα της δεκαετούς οικονομικής κρίσης, η οποία επέφερε ανεπανόρθωτα πλήγματα στα εργασιακά δικαιώματα στην Ελλάδα, ήρθε να προστεθεί η πρωτοφανής και πολυεπίπεδη κρίση στην οποία οδήγησε η πανδημία, με σοβαρές επιπτώσεις στη λειτουργία των επιχειρήσεων, τη διαθεσιμότητα των θέσεων εργασίας και τη μισθολογική κατάσταση της μισθωτής εργασίας, και κατ' επέκταση συνολικά στη ζωή του εργατικού δυναμικού της Χώρας ως προς την απόλαυση του δικαιώματος στην εργασία και των συναφών με αυτό δικαιωμάτων. Όπως χαρακτηριστικά παρατηρείται και στην [Ετήσια Έκθεση 2020](#) του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, «η υγειονομική και η οικονομική κρίση των τελευταίων μηνών έχει επιδεινώσει περαιτέρω τα κοινωνικά προβλήματα που έχουν συσσωρευτεί στη Χώρα μας στη διάρκεια της κρίσης χρέους, των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής και των νεοφιλελεύθερων παρεμβάσεων στην αγορά εργασίας. Οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν συνθήκες μεγάλης αβεβαιότητας, υψηλής και αυξανόμενης ανεργίας, χαμηλούς μισθούς και επιδεινούμενο βιοτικό επίπεδο, περισσότερες ανισότητες και αποκλίσεις στην αγορά εργασίας και στην

²²⁰ Άρθρα 5, παρ. 1 και 22, παρ. 1, Συντ.

²²¹ Ενδεικτικά: Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (άρθρο 23), Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (άρθρα 6 και 7) και Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (άρθρο 27). Ενδεικτικά, σε επίπεδο ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (άρθρο 15) και σε επίπεδο Συμβουλίου της Ευρώπης Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Χάρτης Κοινωνικών Δικαιωμάτων (άρθρο 1).

²²² Βλ. ΕΕΔΑ, [Θεματικό δελτίο](#) για τις Επιπτώσεις των Πολιτικών Οικονομικής Μεταρρύθμισης και των Μέτρων Λιτότητας στα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2019) στο οποίο παρουσιάζονται συνοπτικά όλες οι σχετικές δηλώσεις, συστάσεις, εκθέσεις και παρεμβάσεις της ΕΕΔΑ.

²²³ ΕΕΔΑ, [Επείγουσα Δήλωση](#) σχετικά με τις προωθούμενες ρυθμίσεις συλλογικού εργατικού δικαίου στο «Αναπτυξιακό Πολυνομοσχέδιο», 19 Σεπτεμβρίου 2019.

κοινωνία, ανησυχητικά επίπεδα εργασιακής επισφάλειας και ελλειμμάτων θεσμικής προστασίας τους»²²⁴.

Η ΕΕΔΑ επισημαίνει με απογοήτευση ότι, παρά τις επαναλαμβανόμενες συστάσεις της για την ανάγκη αποτελεσματικής παρακολούθησης και αξιολόγησης των επιπτώσεων των περιοριστικών μέτρων που λήφθηκαν και λαμβάνονται στα δικαιώματα του ανθρώπου, με γνώμονα μεταξύ άλλων και το φύλο, αλλά και άλλους δείκτες, κατά το στάδιο του σχεδιασμού των μέτρων αυτών, προκειμένου να ενισχυθεί και η λογοδοσία όσον αφορά την πρόοδο που σημειώνεται σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ο σωρευτικός αντίκτυπος των περιοριστικών μέτρων της οικονομικής κρίσης δεν αποτιμήθηκε ποτέ. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και σε ό,τι αφορά στον αντίκτυπο των περιοριστικών μέτρων που λήφθηκαν και λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης.

Το κλίμα έντονης αβεβαιότητας, ανασφάλειας και σοβαρής έλλειψης εμπιστοσύνης των εργαζόμενων αναφορικά με την προστασία θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων τους και του βιοτικού τους επιπέδου επαληθεύεται και από την Έρευνα που πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της ΓΣΕΕ και του Ινστιτούτου Εργασίας σχετικά με τις απόψεις των εργαζόμενων για τις επιπτώσεις της πανδημίας σε θεμελιώδη εργασιακά δικαιώματα και την ταχεία ανάπτυξη της τηλεργασίας. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα ευρήματα της Έρευνας, το 73% των εργαζόμενων του ιδιωτικού τομέα θεωρούν ότι η πανδημία θα αποτελέσει αφορμή να κινδυνεύσουν θεμελιώδη εργασιακά δικαιώματα, ενώ ταυτόχρονα η συντριπτική πλειονότητα των ερωτηθέντων δηλώνουν επιφυλακτικοί απέναντι στην ανάπτυξη της τηλεργασίας, αξιολογώντας την αρνητικά ως προς την εξέλιξη των εργασιακών δικαιωμάτων τους (67%)²²⁵.

Αν και δέχεται ότι η έκταση και το βάθος των επιπτώσεων της πανδημικής κρίσης στις εργασιακές σχέσεις και εν γένει στη λειτουργία της οικονομίας ακόμα δεν μπορούν να αποτιμηθούν με ακρίβεια, η ΕΕΔΑ οφείλει να αναγνωρίσει, ωστόσο, στις ελληνικές αρμόδιες Αρχές ότι επιχείρησαν να αναζητήσουν τρόπους διαχείρισής τους, με στόχο την κατά το δυνατό διασφάλιση της εργασιακής απασχόλησης κάτω από τις έκτακτες συνθήκες της πανδημίας. Η ένταξη των εργαζόμενων σε καθεστώς αναστολής σύμβασης εργασίας με παράλληλη χορήγηση σε αυτούς αποζημίωσης ειδικού σκοπού και ταυτόχρονη απαγόρευση των απολύσεων σε όσες επιχειρήσεις εντάχθηκαν στο καθεστώς αυτό ήταν ένα από τα βασικότερα μέτρα προστασίας της εργασίας στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης. Από τα στοιχεία του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ που δημοσιοποιήθηκαν και αφορούν στο αριθμό απολύσεων κατά τους πρώτους μήνες της κρίσης το 2020, διαφαίνεται μια σημαντική συγκράτηση των απολύσεων²²⁶. Παράλληλα, ένα επιπρόσθετο μέτρο που εφαρμόστηκε και εξακολουθεί να εφαρμόζεται για την προστασία του δικαιώματος της εργασίας κατά την πανδημία είναι η τηλεργασία, η οποία αποτέλεσε κανόνα για εκατομμύρια εργαζόμενους σε όλο τον κόσμο και θεωρήθηκε μονόδρομος για τη διατήρηση της λειτουργίας πλήθους επιχειρήσεων εξασφαλίζοντας, αφενός, την προστασία της υγείας των εργαζόμενων, αφετέρου, τη βιωσιμότητα της ίδιας της επιχείρησης.

²²⁴ ΙΝΕ ΓΣΕΕ, *Ετήσια Έκθεση 2020*, Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Οκτώβριος 2020, σελ. 10.

²²⁵ ΓΣΕΕ, *Δελτίο Τύπου*, Δείκτες Κλίματος Αγοράς Εργασίας: η Εργασιακή Ανασφάλεια εντείνεται, 6 Οκτωβρίου 2020.

²²⁶ Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας και Ανθρώπινου Δυναμικού (ΕΙΕΑΔ), Π. Κυριακούλιας, Εργασία και απασχόληση – *Θεματικό δελτίο ενημέρωσης Νο 1*, 1 Ιουνίου 2020, Πανδημία COVID-19. Επιπτώσεις στην απασχόληση και την εργασία διεθνώς και στην Ελλάδα – Μια πρώτη αποτίμηση, σελ. 9-10.

Ωστόσο, στο σημείο αυτό, η ΕΕΔΑ δράττεται της ευκαιρίας να υπενθυμίσει ότι παρά τον προσωρινό και έκτακτο χαρακτήρα του μέτρου της τηλεργασίας, η επί σχεδόν ένα και πλέον έτος αξιοποίησή της ως έναν από τους βασικούς τρόπους παροχής εργασίας, ανέδειξε, αφενός, τη μη προώθηση από την Πολιτεία στο περιεχόμενο των έκτακτων μέτρων του ήδη ισχύοντος προστατευτικού νομοθετικού πλαισίου για την τηλεργασία, αφετέρου, την αύξηση σοβαρών καταχρήσεων εξαιτίας της επιβαλλόμενης διαθεσιμότητας των τηλεργαζόμενων ως προς κρίσιμους όρους εργασίας (όπως του ωραρίου εργασίας, της αμοιβής και της υγείας και ασφάλειας), με αποτέλεσμα, πέρα από τον χωροταξικό περιορισμό τους, τη μείωση του ελεύθερου χρόνου τους και τη διαρκή και ολοκληρωτική τους επιτήρηση, που συνδυαστικά οδηγούν στην ψυχοσωματική τους εξουθένωση.

Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα της Έρευνας του ΙΝΕ ΓΣΕΕ σχετικά με την αξιολόγηση της ταχείας ανάπτυξης της τηλεργασίας, σύμφωνα με τα οποία, το 67% των ερωτηθέντων την αξιολογεί αρνητικά ως προς την εξέλιξη των εργασιακών δικαιωμάτων του, το 61% την θεωρεί αρνητική εξέλιξη ως προς τις ώρες εργασίας του, το 60% την θεωρεί αρνητική εξέλιξη ως προς την εξέλιξη της αμοιβής του, το 52% την αξιολογεί αρνητικά ως προς την προσωπική ζωή του και το 45% την αξιολογεί αρνητικά ως προς την επαγγελματική εξέλιξή του²²⁷. Στα ίδια συμπεράσματα κατέληξε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, στην πρόσφατη Δήλωσή της για τις επιπτώσεις της νόσου COVID-19 στα κοινωνικά δικαιώματα, στην οποία συστήνει στα Κράτη μέρη τη διασφάλιση του δικαιώματος των εργαζόμενων στο σπίτι να αποσυνδέονται από το εργασιακό τους περιβάλλον²²⁸.

Στην ίδια κατεύθυνση, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με Ψήφισμά του, ζήτησε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να θεσπίσει κανονιστικό πλαίσιο, το οποίο θα παρέχει στους εργαζόμενους το δικαίωμα να αποσυνδέονται ψηφιακά από την εργασία τους μετά το τέλος του ωραρίου τους, χωρίς επιπτώσεις, κατοχυρώνοντας ταυτόχρονα στοιχειώδεις προϋποθέσεις για την τηλεργασία²²⁹. Πράγματι, υπογραμμίζοντας τους κινδύνους που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι από τη διακοπή του χρόνου μη εργασίας και την παράταση των ωρών εργασίας, μεταξύ των οποίων και οι μη αμειβόμενες υπερωρίες, ο αρνητικός αντίκτυπος στην υγεία, την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής και την ανάπαυσή τους από την εργασία, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ζήτησε μία δέσμη μέτρων, τα οποία μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα:

α. οι εργοδότες δεν πρέπει να απαιτούν από τους εργαζόμενους να είναι διαθέσιμοι εκτός των ωρών εργασίας τους και οι εργαζόμενοι οφείλουν να αποφεύγουν να έρχονται σε επαφή μαζί τους εκτός του συμφωνημένου ωραρίου εργασίας για εργασιακούς σκοπούς,

β. οι εργαζόμενοι που επικαλούνται το δικαίωμά τους στην αποσύνδεση πρέπει να προστατεύονται από αντίποινα και άλλες αρνητικές επιπτώσεις και να υπάρχουν μηχανισμοί για την αντιμετώπιση καταγγελιών ή παραβιάσεων του δικαιώματος στην αποσύνδεση και

²²⁷ ΓΣΕΕ, [Δελτίο Τύπου](#), Δείκτες Κλίματος Αγοράς Εργασίας: η Εργασιακή Ανασφάλεια εντείνεται, 6 Οκτωβρίου 2020.

²²⁸ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 4.

²²⁹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, [Ψήφισμα](#) της 21ης Ιανουαρίου 2021 που περιέχει συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με το δικαίωμα στην αποσύνδεση (2019/2181(INL)).

γ. οι δραστηριότητες εξ αποστάσεως επαγγελματικής μάθησης και κατάρτισης πρέπει να υπολογίζονται ως εργασιακή δραστηριότητα και να μην πραγματοποιούνται με υπερωρίες ή σε ελεύθερες ημέρες χωρίς επαρκή αποζημίωση²³⁰.

Επιπλέον, η ΕΕΔΑ διαπιστώνει ότι η πανδημία επιδείνωσε το ήδη υπάρχον σοβαρό πρόβλημα της ανεργίας στη Χώρα. Το Δεκέμβριο του 2020, το επίσημο ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα ήταν το δεύτερο υψηλότερο στην Ευρωζώνη, αντιστοιχώντας στο 15,8% του εργατικού δυναμικού²³¹. Σύμφωνα με τα στοιχεία από την ανάλυση στο [Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων](#) του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ, η αναγκαστική λόγω της πανδημίας μείωση των ωρών εργασίας στην οποία υποβλήθηκαν οι εργαζόμενοι στην Ελλάδα είναι ισοδύναμη με την απώλεια 492.900 θέσεων πλήρους απασχόλησης²³². Το ήδη υψηλό ποσοστό ανεργίας έχει ιδιαίτερη σημασία αν ληφθεί υπόψη ότι η τρέχουσα εκτίμηση του ποσοστού ανεργίας δεν αποτυπώνει την πραγματική κατάσταση της αγοράς εργασίας και τις επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19, όπως και τη δυναμική της εξέλιξης βασικών στατιστικών της. Στην εκτίμηση του επίσημου ποσοστού ανεργίας δεν καταγράφονται οι εργαζόμενοι που βρίσκονται σε αναστολή για πάνω από τρεις μήνες ή που λαμβάνουν εισόδημα μικρότερο του 50% του μισθού τους, οι οποίοι συμπεριλαμβάνονται στους οικονομικά μη ενεργούς²³³. Πράγματι, όπως καταγράφεται στην [Ετήσια Έκθεση 2020](#) του ΙΝΕ, μεταξύ Μαρτίου και Ιουνίου 2020, η έξοδος από το εργατικό δυναμικό κυμάνθηκε μεταξύ 100.000 και 180.000 ατόμων σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του 2019. Ο μεγαλύτερος όγκος αυτών των ατόμων αφορά εργαζόμενους που βρίσκονται σε αναστολή εργασίας για διάστημα μεγαλύτερο των τριών μηνών και λαμβάνουν εισόδημα μικρότερο από το 50% του μισθού τους²³⁴. Η ΕΕΔΑ εκφράζει το βαθύτατο προβληματισμό της για τον ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο φτωχοποίησης αυτών των ατόμων.

Επίσης, σύμφωνα με το ΙΝΕ, η πανδημική κρίση δεν είχε την ίδια επίπτωση σε όλες τις ηλικίες. Οι ηλικιακές ομάδες που επηρεάστηκαν εντονότερα ήταν οι ηλικίες 15 έως 19 ετών και 25 έως 29 ετών, καθώς η αύξηση του ποσοστού ανεργίας στις δύο αυτές ομάδες είναι σημαντική. Δεν είναι τυχαίο ότι οι νέοι που δεν εργάζονται, δεν βρίσκονται στην εκπαίδευση ή σε κάποια μορφή επιμόρφωση παρουσιάζουν μεγάλη αύξηση μετά το β' τρίμηνο του 2020, χωρίς ιδιαίτερες προοπτικές βελτίωσης²³⁵. Εκτός από τις νεότερες ηλικίες, η πανδημία είχε σοβαρό αντίκτυπο στην αύξηση της ανεργίας και για τις νέες γυναίκες. Συγκεκριμένα, το δ' τρίμηνο του 2020, το ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες ηλικίας 15 έως 19 ετών ξεπερνούσε το 70%, όταν το α' τρίμηνο του ίδιου έτους ήταν ίσο με 35,6%. Μεγάλη ήταν η αύξηση και για τις γυναίκες ηλικίας 25 έως 29 ετών, με το ποσοστό ανεργίας να αυξάνεται από 25%, το δ' τρίμηνο του 2019, σε 33%, το δ' τρίμηνο του 2020. Συνεπώς, η ΕΕΔΑ συμμερίζεται πλήρως τη διαπίστωση του ΙΝΕ, σύμφωνα με την οποία η πανδημική κρίση ενισχύει την ανισότητα

²³⁰ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, [Επικαιρότητα](#), Το ΕΚ θέλει να κατοχυρωθεί το "δικαίωμα στην αποσύνδεση" από την εργασία, 26 Ιανουαρίου 2021.

²³¹ [Unemployment rate](#) in member states of the European Union in January 2021.

²³² ΙΝΕ ΓΣΕΕ, [Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων # 10](#), Οι επιπτώσεις της πανδημικής κρίσης στην αγορά εργασίας το 2020, Απρίλιο 2021, σελ. 2.

²³³ ΙΝΕ ΓΣΕΕ, [Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων # 10](#), Οι επιπτώσεις της πανδημικής κρίσης στην αγορά εργασίας το 2020, Απρίλιο 2021, σελ. 5.

²³⁴ ΙΝΕ ΓΣΕΕ, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Οκτώβριος 2020, σελ. 79.

²³⁵ ΙΝΕ ΓΣΕΕ, [Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων # 10](#), Οι επιπτώσεις της πανδημικής κρίσης στην αγορά εργασίας το 2020, Απρίλιο 2021, σελ. 8. Σχετικά με την αύξηση της ανεργίας συνεπεία της πανδημικής κρίσης τόσο στο γενικό πληθυσμό, όσο και στους νέους βλ. επίσης FRA, [Bulletin #6: Coronavirus Pandemic in the EU Fundamental rights implications: focus on social rights](#), 1 September – 31 October 2020, σελ. 25.

φύλου, ειδικότερα σε νέες ηλικίες, σε μια αγορά εργασίας η οποία χαρακτηρίζεται από ούτως ή άλλως υψηλή ανισότητα και κατακερματισμό²³⁶.

Αναφορικά με τη διάσταση του φύλου στην εργασία, η ΕΕΔΑ παραπέμπει στην πρόσφατη [Δήλωση](#) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις επιπτώσεις της νόσου COVID-19 στα κοινωνικά δικαιώματα, σύμφωνα με την οποία η πανδημική κρίση δεν πρέπει να ανακάμπτει την πρόοδο που έχει σημειωθεί σε σχέση με την έμφυλη ισότητα στην αγορά εργασίας, πόσο μάλλον στις περιπτώσεις εκείνες όπου η ισότητα αυτή δεν είχε ούτως ή άλλως επιτευχθεί πριν από το ξέσπασμα της πανδημίας²³⁷. Η Επιτροπή διαπιστώνει ότι η απασχόληση των γυναικών έχει τεθεί σε μεγαλύτερο κίνδυνο από την απασχόληση των ανδρών από την πανδημία, ενώ παράλληλα αναγνωρίζει ότι οι εργαζόμενες γυναίκες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο έκθεσης στον ιό, καθώς αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα των εργαζόμενων που απασχολούνται σε οικιακές, υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες. Επιπλέον, τονίζεται ότι η ανάγκη συνδυασμού της οικογενειακής ζωής με την τηλεργασία, την τηλεκατάρτιση και τη φροντίδα των παιδιών, σε συνδυασμό με τις πιέσεις των πιθανών προβλημάτων υγείας COVID-19 έχει οδηγήσει σε σοβαρές πιέσεις και προκλήσεις για πολλές οικογένειες, συχνά με δυσανάλογο αντίκτυπο στις γυναίκες²³⁸. Οι συνέπειες για τις γυναίκες, όπως τονίζει η Επιτροπή, δεν είναι μόνο βραχυπρόθεσμες, καθώς δεν αφορούν μόνο στην απώλεια εισοδήματος λόγω της μεγαλύτερης πιθανότητας να εγκαταλείψουν αμειβόμενη εργασία ή να επιλέξουν εργασία μερικής απασχόλησης για να ανταποκριθούν στα οικογενειακά βάρη, αλλά είναι και μακροπρόθεσμες, δεδομένου ότι δύνανται να επηρεάσουν τις προοπτικές σταδιοδρομίας συνολικά των γυναικών ή ακόμη και να τις οδηγήσουν σε τελική έξοδο από την αγορά εργασίας²³⁹.

Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει ότι ορισμένες κατηγορίες εργαζόμενων, κατά τη διάρκεια της πανδημίας, είναι περισσότερο εκτεθειμένες όχι μόνο στον ιό, αλλά και στις επιπτώσεις που η πανδημία και η διαχείρισή της συνολικά έχει στη ζωή μας. Οι επιπτώσεις αυτές μπορεί να είναι ορατές, όπως στην περίπτωση του αυξημένου κινδύνου μόλυνσης σε ανθρώπους που εργάζονται σε νοσοκομεία. Αλλά μπορεί να είναι και αφανείς, όπως στην περίπτωση της επιφυλακτικότητας με την οποία οι εργαζόμενοι στην πρώτη γραμμή αντιμετωπίζονται από το οικείο περιβάλλον τους, λόγω ακριβώς της αυξημένης έκθεσής τους στον κίνδυνο της μόλυνσης και της μετάδοσης του ιού. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, σε αυτές τις κατηγορίες ανήκουν, μεταξύ άλλων, εκτός από τους εργαζόμενους στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης, οι κοινωνικοί λειτουργοί, οι εκπαιδευτικοί, οι εργαζόμενοι στις μεταφορές, οι εργαζόμενοι στη συλλογή απορριμμάτων κ.ά.²⁴⁰. Επίσης, η Επιτροπή επισημαίνει ότι οι εργαζόμενοι στην πρώτη γραμμή έχουν βιώσει

²³⁶ ΙΝΕ ΓΣΕΕ, [Δελτίο Οικονομικών Εξελίξεων # 10](#), Οι επιπτώσεις της πανδημικής κρίσης στην αγορά εργασίας το 2020, Απρίλιο 2021, σελ. 8. Σχετικά με την ισότητα ευκαιριών και τη μεταχείριση μεταξύ ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα βλ. και ILO, Application of International Labour Standards 2020, Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations, International Labour Conference 109th Session, 2020, [Report III \(Part A\)](#), σελ. 394.

²³⁷ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 6.

²³⁸ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 6.

²³⁹ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 6.

²⁴⁰ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 3.

πιο συχνά επιθέσεις και παρενοχλήσεις, προτρέποντας για το σκοπό αυτό τους εργοδότες να διασφαλίζουν ότι όλοι οι εργαζόμενοι προστατεύονται από κάθε είδους παρενόχληση²⁴¹.

Τέλος, η ΕΕΔΑ επιθυμεί να επισημάνει μια ακόμη παράμετρο αναφορικά με τις επιπτώσεις της πανδημίας στο δικαίωμα στην εργασία, κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στους αλλοδαπούς εργαζόμενους, οι οποίοι συχνά υπερεκπροσωπούνται σε τομείς που επλήγησαν μάλιστα περισσότερο από την κρίση COVID-19, όπως είναι ο τομέας των κατασκευών και η παροχή υπηρεσιών. Η ΕΕΔΑ συντάσσεται πλήρως με τις παρατηρήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η οποία έχει τονίσει ότι οι αλλοδαποί εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν επιπλέον εμπόδια στην επίτευξη πλήρους απόλαυσης του δικαιώματος στην εργασία, όπως είναι, μεταξύ άλλων, οι μαζικές απολύσεις λόγω της κρίσης – οι οποίες να σημειωθεί ότι, εκτός από την απώλεια εισοδήματος, συνεπάγονται σε πολλές περιπτώσεις και την απώλεια της άδειας διαμονής, τα γλωσσικά εμπόδια και η έλλειψη προσβάσιμων πληροφοριών για τον COVID-19 και σχετικά μέτρα προφύλαξης και οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης, διατροφής και στέγασης, με ελάχιστη ή ακόμη και μηδαμινή αμοιβή²⁴², οι οποίες αυξάνουν την έκθεσή τους στον ιό και δύναται να οδηγήσουν σε θυματοποίηση λόγω ξενοφοβίας και ρατσισμού²⁴³. Το μοτίβο αυτό επιθέσεων από εργοδότες κατά εργαζόμενων αλλοδαπών με ή χωρίς χαρτιά επιβεβαιώνεται και στην [Έκθεση του Δικτύου](#), στην οποία τονίζεται ότι η αλλοδαπότητα σε συνδυασμό με την εργασιακή εξάρτηση φαίνεται να ενισχύει στους εργοδότες την απόφαση να διαπράξουν εγκληματικές πράξεις, στις οποίες πιθανόν δεν θα προέβαιναν αν ο εργαζόμενος δεν ήταν αλλοδαπός. Ταυτόχρονα, η απουσία νομικού καθεστώτος, λόγω της ανασφάλειας που προκαλεί, δύναται να επηρεάσει το θύμα αναφορικά με την πρόσβαση στην καταγγελία αλλά και σε υποστηρικτικό πλαίσιο. Παρά τη θετική εξέλιξη σχετικά με τη νομοθετική πρόβλεψη για απόδοση άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους στα θύματα ρατσιστικού εγκλήματος, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η απουσία γνώσης της νομοθετικής ρύθμισης, σε συνδυασμό με παρατηρούμενες καθυστερήσεις στην απόδοση του προβλεπόμενου καθεστώτος προστασίας, συμβάλλει στην αβεβαιότητα του θύματος για την πρόσβαση στην καταγγελία²⁴⁴.

Συστάσεις:

- Αξιολόγηση της κατάστασης εφαρμογής των εργασιακών και κοινωνικοασφαλιστικών δικαιωμάτων πριν την πανδημία και μετά.
- Λήψη των αναγκαίων βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων μέτρων για τη διασφάλιση της πλήρους απόλαυσης του δικαιώματος στην εργασία. Πιο συγκεκριμένα, βραχυπρόθεσμα και μέχρι την απομάκρυνση των απειλών από την πανδημία, η ΕΕΔΑ θεωρεί αναγκαία την ενίσχυση του προστατευτικού θεσμικού πλαισίου προστασίας των τηλεεργαζόμενων, με ταυτόχρονη αναγνώριση του δικαιώματος των εργαζόμενων στην

²⁴¹ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 5.

²⁴² Σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης των αλλοδαπών εργατών γης βλ. ΕΕΔΑ, ΕΔΔΑ, Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδα. [Συστάσεις](#) για την ουσιαστική συμμόρφωση της ελληνικής Πολιτείας, 27 Αυγούστου 2018.

²⁴³ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 7.

²⁴⁴ Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, [Ετήσια Έκθεση 2020](#), 22 Απριλίου 2021, σελ. 19-20.

αποσύνδεση. Μακροπρόθεσμα, η πλήρης απόλαυση του δικαιώματος στην εργασία προϋποθέτει τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης με αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας²⁴⁵.

- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση της απρόσκοπτης απόλαυσης των δικαιωμάτων που συνδέονται με την εργασία και την κοινωνική ασφάλιση και ασφάλεια και την εφαρμογή των θεμελιωδών συνταγματικών αρχών της αναλογικότητας και της κοινωνικής αλληλεγγύης, ώστε να τηρηθεί η δίκαιη ισορροπία μεταξύ των διαφόρων ενδιαφερομένων συμφερόντων, λαμβανομένων υπόψη, μεταξύ άλλων, και των επιπτώσεων των μέτρων λιτότητας στην Ελλάδα στα κοινωνικά δικαιώματα από τη δεκαετή οικονομική κρίση.
- Συλλογή, λεπτομερής ανάλυση και δημοσιοποίηση ανώνυμων αναλυτικών δεδομένων και στατιστικών στοιχείων σχετικά με την πανδημία, κατανεμημένων ανά φύλο, ηλικία και αναπηρία, ως αναγκαίο εχέγγυο τήρησης της αρχής της διαφάνειας στην άσκηση πολιτικής, με στόχο την τεκμηρίωση της αναγκαιότητας και αναλογικότητας των περιοριστικών μέτρων που λαμβάνονται για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Η ανάπτυξη και χρήση συγκεκριμένων δεικτών αποτελεί απαραίτητο χρήσιμο εργαλείο για την αποτίμηση της κατάστασης και της προόδου που επιτυγχάνεται ως προς την πλήρη απόλαυση του δικαιώματος στην εργασία και των συναφών εργασιακών δικαιωμάτων.
- Λήψη υπόψη, κατά το σχεδιασμό του κανονιστικού πλαισίου και της εθνικής πολιτικής για την υγεία και την ασφάλεια στην εργασία, των κινδύνων που αντιμετωπίζουν οι διαφορετικές ομάδες εργαζόμενων στο πλαίσιο της πανδημικής κρίσης, με στόχο την απρόσκοπτη πρόσβασή τους σε μέτρα ατομικής προστασίας και τη διασφάλιση τόσο της σωματικής όσο και της ψυχικής υγείας και ασφάλειας στο χώρο εργασίας.
- Λήψη των αναγκαίων μέτρων για τη διασφάλιση της ίσης μεταχείρισης των εργαζόμενων, συμπεριλαμβανομένων των αλλοδαπών εργαζόμενων, αναφορικά με τις συνθήκες εργασίας, τα συνδικαλιστικά τους δικαιώματα και τη στέγαση και λήψη συγκεκριμένων μέτρων για την αντιμετώπιση της παραπλανητικής προπαγάνδας και της ξενοφοβίας²⁴⁶.
- Ενίσχυση του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ), του οποίου ο ρόλος, ειδικά τον καιρό της πανδημίας, είναι κρίσιμος, λαμβανομένου υπόψη ότι το ΣΕΠΕ, εκτός από την εργατική νομοθεσία, ελέγχει και θέματα που σχετίζονται με τη διασφάλιση της υγείας των εργαζόμενων²⁴⁷.

²⁴⁵ Βλ. σχετικά και European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 5.

²⁴⁶ European Committee of Social Rights, [Statement](#) on COVID-19 and social rights, adopted on 24 March 2021, σελ. 7.

²⁴⁷ Βλ. σχετικά και ΓΣΕΕ, [Επιστολή](#) προς τον Υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων με θέμα: Προώθηση κρίσιμων λειτουργικών ρυθμίσεων για την Υγεία και την Ασφάλεια των εργαζόμενων και την Επιθεώρηση Εργασίας, 27 Απριλίου 2021.